

VIGILIA

2002/5

TÓTA PÉTER BENEDEK: **Morus magyaros ország-magyarázata**

MORUS TAMÁS: **Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején**

TUSOR PÉTER: **A magyar püspökök első római ágensei**

IFJ. RABÁR FERENC: **A Szent Keresztről nevezett**

Irgalmas Nővérek

BURA LÁSZLÓ: **Scheffler János, Szatmár vértanú püspöke**

Kálnay Adél elbeszélése és Vasadi Péter esszéje

Forrai Eszter és Halmai Tamás versei

TÜSKÉS TIBOR: Veres Péter hite

Beszélgetés Vashegyi Györggyel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az én evangéliumom	321
TÓTA PÉTER BENEDEK:	Morus magyaros ország-magyarázata	322
MORUS TAMÁS:	Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején <i>(részletek)</i> <i>(Tóta Péter Benedek fordítása)</i>	331
TUSOR PÉTER:	A magyar püspökök első római ágensei	338
IFJ. RABÁR FERENC:	A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek	343
BURA LÁSZLÓ:	Scheffler János, Szatmár vértanú püspöke	349

SZÉPÍRÁS

VASADI PÉTER:	Egy új Jónás jelei. Th. Mertonról, vagyis Merton Tamás trappistáról <i>(esszé) (II. rész)</i>	356
FORRAI ESZTER:	Viera da Silva <i>(vers)</i>	366
KÁLNAY ADÉL:	Ha a folyó vad lesz és gonosz <i>(elbeszélés)</i>	367
HALMAI TAMÁS:	(erdő); (hölderlin tekintete); (mégis) <i>(versek)</i>	375
TÜSKÉS TIBOR:	Veres Péter hite <i>(tanulmány)</i>	376

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BODNÁR DÁNIEL:	Vashegyi Györggyel	382
----------------	--------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

JEAN-LOUIS CHRÉTIEN:	Az alázatról <i>(részlet) (Martin Attila fordítása)</i>	390
----------------------	---	-----

KRITIKA

RÓNAY LÁSZLÓ:	Érintkezések. Közép-európai párbeszéd a 19–20. század fordulóján	394
---------------	---	-----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	397
---	-----

Az én evangéliumom

Az egyházat a húsvéti öröm tölti be ezekben a hetekben. Amint Pilinszky János írja: „Mert megölhették hitvány zsoldosok, / és megszünhetett dobogni szive — / Harmadnapra legyőzte a halált. / Et resurrexit tertia die.” Ezt az örömet azonban nem csupán az táplálja, hogy szeretettel és csodálattal övezett Mesterük: él. Ennél sokkal tágasabb világ nyílik meg számukra: az az új, minden földi létet felülmúló horizont, amelyet a Feltámadottban végső otthonként előkészített számunkra az Atya: a beteljesült, minden hiánytól és konfliktustól mentes szeretetközösségnek a harmóniája. A Szentháromságé, amely kinyílt arra, hogy mindnyájunkat véglegesen és egészen befogadjon.

Krisztus feltámadása megnyitja saját feltámadásunk távlatait is: ha egyszer őt feltámasztotta az Atya, akkor minket is fel fog támasztani. Kétféleképpen is. Az „utolsó napon”, halálunk után, majd ennek folytatásaként, a világ beteljesülésekor. Pál és János apostol azonban beszél egy másfajta feltámadásról is: akik megkeresztelkedtek Krisztusban, azok már most feltámadnak, és e földi, halandó életükben is már a feltámadottak életét élik.

Mit jelent ez? A Teremtő eredeti elgondolása szerint az emberek az Édenkert földi boldogságában éltek volna le ideáti életüket, s onnan suhantak volna át az égi Paradicsomba, a Mennysország odaáti boldogságába. Az ősbűn következtében azonban megromlottak a paradicsomi állapotok, az ember szembekerült Teremtőjével, embertársával és a természettel: elidegenült önmagától és a világtól. A végcél azonban változatlan maradt: eljutni az üdvösségre, a teljes szeretet közösségére Istennel és egymással. Jézus nem változtatta újra földi paradicsommá ezt az összezavarodott világot — de halálával és feltámadásával utat készített a mennybe: „előre ment”, hogy „lakóhelyet készítsen” számunkra.

Végső otthonunk az oda vezető úttal új horizontot nyit mostani életünk elé is: lehetővé teszi, hogy már most e távlatok fényében — Szent Pál szavával: feltámadottan — éljünk. A biblia-tudomány szerint az evangéliumok nem adnak pontos történeti krónikát Jézus életéről, hanem a feltámadás fényében mutatják be alakját. Ha feltámadottan élünk, akkor megírhatóvá válik a mi életünk „evangéliuma” is: életünk eseményei átértékelődnek a feltámadás, a reánk váró üdvösség fényében. Nemegyszer fordul elő, hogy életrajzunkat kérik valahová. A húsvéti egyház hív: írjuk meg a saját evangéliumunkat — ez lesz a hiteles és végleges, mert a végcél felé tartó története életutunknak.

Morus magyaros ország-magyarázata

TÓTA PÉTER BENEDEK

Közelítés Morus Tamás Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején című dialógusához

1958-ban született. Teológiát és irodalmat tanult. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanít angol irodalmat. Morus Tamás életművét kutatja.

Életrajzi előzmények

¹*The Confutation of Tyndale's Answer*. In: *The Complete Works of St. Thomas More*. Volume 8, Parts I–III. Edited by Louis A. Schuster, Richard Marius, James P. Lusardi and Richard J. Schoeck. Yale UP, New Haven, 1973. (A kritikai kiadás jelzése a továbbiakban CW a vonatkozó kötet számmal kiegészítve, amit szükség esetén az oldalszám követ.)

Irodalomtörténeti előzmények

²*The Apology*. CW9. Edited by J. B. Trapp. Yale UP, New Haven, 1979.

Morus Tamás, Anglia lord kancellárja — miután VIII. Henrik az angol papságot behódolásra kényszerítette 1532. május 15-én — lemondott hivataláról 1532. május 16-án. A lemondást nem a nyugalom évei követték. Morus megírta Tyndale-nek az ő eretnekségekről szóló párbeszédére adott válaszában cáfolatát (1532–33).¹ Megírta 1533-ban apológiáját,² amelyben hitvitázó tevékenységét védi meg, és figyelmeztet az ország valós helyzetére, „mely oly mélyre mélyre mélyre mélyre (*sic!*) zuhanhat” (CW9 70), hogy onnan talán soha nem támad fel. Ugyanebben az évben egy hitvitázó iratában az aktuális politikai törvényjavaslatokat is támadja.³ Ugyancsak 1533-ban írta meg Morus utolsó hitvitázó iratát, amely az átváltozás szentségtanával foglalkozott.⁴ Az oltáriszentségről írt munkája szinte viatikumnak is tekinthető, amivel a Krisztus szenvedéséről való elmélkedést⁵ készíti elő 1534 elején. Ebben az elmélkedésben arról is ír, hogy a hitbéli meghasonlás következtében egyetlen keresztény ország sem marad fenn. A későbbiekben lelkiismereti okokra hivatkozva nem esküdött fel az új örökösödési törvényre, ezért a Tower egyik cellájába zárták 1534. április 17-én. Mivel a börtönben sem tört meg, felségárulás címén halálra ítélték, és 1535. július 6-án lefejezték. Élete utolsó éveiben testi és lelki megpróbáltatások neheztedek rá megromlott egészsége miatt, s amiatt, hogy VIII. Henrik magánéleti és közéleti problémáinak következményei a közéletben is részt vevő magánemberek, valamint az európai országok — köztük Magyarország — sorsát is sújtották. Ilyen körülmények között és ilyen tapasztalatok terhe alatt született 1534–1535-ben a *Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején*⁶ — fiktív magyar keretben.

A bátorító, vigasztaló megnyilatkozások nem előzmény nélküliek az irodalom történetében. Jézus búcsúbeszéde és imája (Jn 14,1–17,26) több helyütt visszhangzik Morus *Bátorító párbeszédében*: a Vigasztaló, a viszontlátás, a béke, a szeretet, a mennyei haza ígérete. A János-evangélium háttérében feltérképezhető az antikvitas Krisztus előtti vigaszirodalma.⁷

Ez utóbbi hagyományba iktatódik Boethius műve is. *A filozófia vigasztalása*⁸ Nagy Alfréd király, később Geoffrey Chaucer, majd I. Erzsébet királynő fordításában lett angollá. Ez a latin di-

³*The Debellation of Salem and Bizance*. CW10. Edited by John Guy, Ralph Keen, Clarence H. Miller and Ruth McGugan. Yale UP, New Haven, 1987.

⁴*The Answer to a Poisoned Book*. CW11. Edited by Stephen Merriam Foley and Clarence H. Miller. Yale UP, New Haven, 1985.

⁵*Treatise on the Passion*. CW13. Edited by Garrey E. Haupt. Yale UP, New Haven, 1976.

⁶*A Dialogue of Comfort Against Tribulation*. CW12. Edited by Louis L. Martz and Frank Manley. Yale UP, New Haven, 1976. (Az innen származó idézet jelölése: CW12 oldal/sor.) A modernizált változatot Frank Manley bevezető tanulmánya és jegyzetei kísérik: uo., 1977. Életrajzok: Richard Marius: *Thomas More. A Biography*. Alfred A. Knopf, New York, 1985.; Peter Ackroyd: *The Life of Thomas More*. Vintage, London, 1999.

⁷Raymond E. Brown: *The Gospel According to John*. Volume 2. Geoffrey Chapman, London, (1966) 1971, rpt. 1978, 581–601.

⁸Anicius Manlius Severinus Boethius: *A filozófia vigasztalása*.

alógus — a *Bátorító párbeszéd* előfutáraként tekintve — Szepešs Tibor utószavával mutatható be (155–169). Boethius fiatalon lett konzul. Filozófusnak tartotta magát, s Platón hatására vállalt politikai szerepet. Tudhatta, hogy Teoderik tekintélye bizonytalan egyensúlyt tarthat csak fenn rómaiak és gótok közt, mégis megpróbált felelősségtudattal és igazságigénnyel szolgálni a közéletben. Írói-tudósi vágyai Platón, Arisztotelész és Ciceró munkáihoz vezették, írt kommentárokat, ismeretelméleti és teológiai értekezést, készített vitairatot. Irodalmi igényessége dialógusok és költemények komponálásra ösztönözte. Karrierje végét Iustinus császárnak a közszolgálatokra vonatkozó rendelete, valamint a császár és a pápaság viszonyát rendező szerződése készítette elő; ezek felborították Teoderik uralmának nyugalalmát. Egy vitás ügyben Teoderikkal szemben egy patricius oldalára állt, amiért 524-ben fejét vették. Míg a börtönben volt, magát megemberelve (12) megírta *A filozófia vigasztalását* „a lelkiismeret függetlenségével” (13). „Ez a töretlen, szorongattatások közt csak megacéloso-dó tartás és művészi-filozófiai megjelenítése adja a *Consolatio* rangját” (166).

A *Bátorító párbeszéd* kritikai kiadása rámutat, hogy a filozófiai vigasztalás hagyománya mellett a másik hagyomány a vallás oldalán található. Ez a vonulat az üdvtörténet és a bibliai ígéretek nyomán alakult ki, és felölelte a Krisztuskövetés, a keresztút, a *contemptus mundi* és az *ars moriendi* témáját. Morus idejében Angliában is jelentek meg ilyen írások, például: „Bátorító könyv mindenféle megpróbáltatás ellen” (*The Book of Comforte Agaynste All Tribulacyons*, 1505), „Orvoslás a kísértés bajai ellen” (*The Remedy Agenst the Troubles of Temptacyons*, 1508), Erasmus „A világ megvetéséről” (*De Contemptu Mundi*, angol fordítása 1533-ból ismert), „Tanítás a halálról” (*The Doctrynnall of Dethe*, 1498 és 1532), (CW12 cxviii). Ilyen értelemben a filozófia hagyománya mellett a hit hagyománya is szerepet kap, sőt a *Bátorító párbeszéd* onnan indul, ahol *A filozófia vigasztalása* véget ér: „Alapozásként a hittel kell kezdenünk” (CW12 12/6–7).

Morus azonban nemcsak ezt a két irodalomtörténeti hagyományt ötvözi és folytatja, hanem saját életművében a szerves fejlődést is teljessé teszi. A *Bátorító párbeszéd* három könyve közül az elsőnek az előszavában arról értesülünk, hogy a végső dolgokról, a halálról, az ítéletről, a mennyről és a pokolról való elmélkedésre kellene fordítania az embernek ideje nagy részét, sőt egész életét (CW12 4/12–13). Morus művei között fennmaradt egy befejezetlen értekezése a Szentírás következő szavairól: „*Memorare nouissima, & in eternum non peccabis* — Gondolj a végső dolgokra, és soha nem fogsz vétkezni”⁹ (CW1 127/2–7). Ez a talán 1522-ben töredékesen íródott mű mutatja a legtöbb párhuzamot a 22–23 évvel később írt *Bátorító párbeszéd* szövegével, s fi-

Fordította Hegyi György.
Magyar Helikon,
Budapest, 1970.

Történelmi előzmények

⁹*English Poems, Life of Pico, The Last Things.*
CW1. Edited by Anthony
S. G. Edwards,
Katherine Gardiner
Rogers and Clarence H.
Miller. Yale UP, New
Haven, 1997. (Az innen
származó idézet jelölése:
CW1 oldal/sor.)

¹⁰*Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII.*
Edited by J. S. Brewer,
James Gairdner and R.
H. Brodie. 21 volumes.
London, 1862–1932.
(Ennek a forrásnak a jelölése: LP kötet/oldal.)

¹¹*Mohács emlékezete.*
Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1979, 179.

¹²A tanulmány szövegének terhet könnyítendő, a diplomáciai forrásgyűjtemény 1531-től 1536-ig terjedő tartományából a talán leginkább lényeges helyek: LP 5/69–70, 85, 258, 392, 408, 438, 452, 458, 466, 504, 520, 549, 641; 6/574–576; 7/479, 580; 8/1, 18, 19, 203. 246–247; 11/402.

gyelmet érdemel az is, hogy Morus fiataalkori latin versei alig kevesebb, mint fele annyi utalást tartalmaznak, s hogy az *Utópia* szövegében található a második legtöbb utalás (CW1 lxii). Ennek ismeretében elmondható, hogy Morus egész életében hittel a végső dolgokról — köztük a mennyek országáról — elmélkedett. Alapozásként a hittel kezdte, s mindvégig erre épített saját országa szolgálata és a más országokkal kapcsolatos diplomáciai szolgálata során.

A *Bátorító párbeszéd* történelmi kontextusának vonatkozásairól bőven olvashatunk a kritikai kiadás bevezető tanulmányában. Mindezen túl a diplomácia-történeti források egy szűk halmazából, az állampapírok egy kis részéből¹⁰ olyan mozzanatokat szetrennék feleleveníteni, amelyek segítségével fogalmat alkothatunk arról, hogy amit Morus utolsó éveiben és közvetlenül utána Angliában Magyarországról tudtak, azt hogyan tudták, s arról is, hogy az angliai magyar országkép milyen angol országképet festett európai árnyékolásban.

Az imént megjelölt célok megfigyelhetők a törökökről, illetve „a Törökről,” azaz a Nagy Szulejmánról szóló beszámolók alapján. Ezek a tudósítások sokszor egyszerre ecsetelik a magyar, az angol és az európai képletek érdekes összefüggéseit. Fontos forrás ebből a szempontból Eustace Chapuys, V. Károly londoni követe. Az ő jelentéseiből értesülünk többször Antonio Giovanni da Burgio lépéseiről is, aki pápai nunciusként szolgált Magyarországon 1523-tól az 1526-os mohácsi csatavesztés utáni napokig, és 1527-től 1529-ig, majd 1530-tól 1533-ig szintén nuncius VIII. Henrik udvarában.¹¹ Feltételezhetjük, hogy a nuncius közlendőin keresztül hiteles hírek juthattak Morus Tamáshoz is. Az állampapírok egzakttsága ugyanakkor most nem vizsgálat tárgya, az érdeklődés előterében ugyanis az áll, hogy ezek a megnyilatkozások milyen képet adnak.¹² A diplomácia-történeti állampapírokat olvasva európai keresztmetszetet kapunk Portugáliától Magyarorszáig és Londontól Nápolyig. A keresztmetszet összekepe nem túl megkapó. Tisztázatlan a képlet: összemosódik a magánélet és a közélet, összeütközik a magánérdek és a közérdek. Ez az elvont formula döbbenetes hasonlóságot mutat Anglia és Magyarország között. VIII. Henriket érdekei a pápaság ellen hangolták, ezért küzdenie kellett a német-római császár ellen is. Szapolyai Jánost érdekei szembeállították Habsburg Ferdinánddal, ezért érdekei érvényesítése végett a német-római császárra nem számíthatott. A pápaság segítséget kért Henriktől „a Török” ellen, de nem kapott, sőt Henrik inkább „a Törökkel” szövetkezett; Magyarországnak segínyt gyűjtött a pápaság „a Törökkel” szemben, de Szapolyai „a Törökkel” is szerződést kötött. Henrik konvertibilissé tenné feleségét „a Török” elleni ügyben, Szapolyai követe pedig Magyarország helyzetét tenné konverti-

bilissé „a Török” elleni ügyben. Henrik úgymond reformálja államegyházát, hogy magánéletét megoldja; Szapolyai pedig még a reformátorokkal is összeáll, hogy a német nyelvterületen belüli meg hasonlással helyzeti előnyhöz jusson. Úgy tűnik továbbá, hogy sem Henriknek, sem Szapolyainak nem kifejezett érdeke, hogy a német nyelvűekkel kapcsolatban kialakuljon a béke. Az így felsorolható azonosítók után azonban különbségek is említ-
hetők, amelyek viszont még megdöbbentőbb azonossághoz vezetnek. Magyarországra kívülről telepedett be „a Török,” s irtotta ki a magyart elhurcolással, lemészárlással. Angliában Henrik belülről viselkedett „a Török” módjára: családtag eltaszításával, hozzá közelállók kivégzésével, esetleg száműzetésével. Ezen túl pedig mindkét ország esetében találunk olyan mozzanatot, hogy a hízelkedő szövetkezés szándékát a letámadás váltja fel. Érdekes, de nem túl meglepő ezek után, hogy a felvázolt mátrixban kialakul „a Török” metaforája: Henrik örül „a Török” inváziójának, a francia követ „a Török” helyett „a Török” módjára területet hódítana, Henrik célja érdekében szentesíti — magáévá teszi — „a Törököt” mint eszközt, Aragóniai Katalin látomásában a Henrik teremtette ügy — szinte metonimikusan — „a második Törökként” jelenik meg, a maga keltette zűrzavarban Henrik egyetlen reménye „a Török,” a velencei emigrációban élő Reginald Pole — az egykori exeteri főesperes, majd 1536-tól bíboros — szerint Henrik „a Török.”

Egy ilyen összehasonlító történelmi, politikai, mentalitás-történeti áttekintés után nem meglepő, hogy Morus párbeszédében is felmerül „a Török” metaforikus alakja Magyarországról Angliába átszállítva — és viszont.

Történelmi és irodalmi metafora

Az iménti átvitel, a metafora szinte már meg is teremti az irodalmiságot, az irodalom történését. Ha az átszállítás idegen szinonimáját szintén felfedjük, a transzferálást, akkor ennek az aktusnak a tulajdonképpeni megfelelője, a *translatio* — az átvitel — a képes értelmű átültetéssé válhat, a filológiai fordítás eredményévé, amihez hermeneutikai értelmezés is társul.

Morus dialógusa esetében ez az aktus történik, ez a folyamat zajlik, és ilyen eredmény várható. Ezt a címlap teszi kétségtelenné: *Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején, amelyet egy magyar készített latinul, latinból fordították franciára és franciából angolra* (CW12 3/1–6). A párbeszéd záró fordulata megerősíti az ilyen átvitelt: a jó tanácsok nemcsak a mi nyelvünkön, magyarul öröződnek meg, hanem németül is (CW12 320/4–16). A kritikai kiadás apparátusa szerint a német nyelv azért maradhatott ki a közvetítő nyelvek sorából, mert valószínűbbnek tűnhetett a francia közbeiktatása, mivel a reneszánsz idején a francia vagy az olasz bizonyult az angolra fordítás bejáratott útja-módjának (CW12 331). Ezt látszik igazolni Morus 1522-re datált értekezése feltételezett keletkezés-történetének egyik szála, amely a már fel-

állított párhuzamot, az életművön áthúzódó motívumismétlődést erősíti meg újra *A végső dolgok* és a *Bátorító párbeszéd* között. A kritikai kiadás bevezető tanulmánya bemutatja, hogy a tizenegyedik és tizenötödik század folyamán kialakult az a hagyomány, amely a végső dolgokról szóló értekezések megírását befolyásolta. Ennek során keletkezett egy *Cordiale de quattuor movissimis* című írás 1380 és 1396 között. Kézírtos és nyomtatott változata is fennmaradt latin, francia (1455, illetve 1474) és angol nyelven (1476, illetve 1479 és 1496). Noha nem biztos, hogy ez Morus torzóban maradt értekezésének forrása (CW1 lxvii-lxviii), de a nyelvi-fordítási hármasság miatt érdekes a *Bátorító párbeszéd* címében foglalt fordítási nyelvhármas kapcsán. Különösen hangsúlyos lehet ez a párhuzam, ha figyelünk a címbéli *Cordyal* értelmezésére a mű előszavában. A mű célja ugyanis az olvasó számára az lenne, hogy „elméje megerősödjék, egészen emlékezzék erre a négy végső dologra, valamint hogy ezek az egészség erejével vésődjenek a szívébe” (CW1 lxviii). Ez a szellemi-lelki, sőt szívbeli megerősödés, amely *A végső dolgok* keletkezésének hátterében fellelhető, hangot kap a *Bátorító párbeszéd* lapjain is: „mivel számos bátorító dolgot kívánsz tőlem, amit megőrizhetsz az emlékezetnek, és amivel a tiedet vigasztalhatod, (...) legyen kéznél számodra a bátorítás tárháza, hogy erre hagyatkozzál, és hogy szívedben tartalékul álljon a komoly megpróbáltatás alkalmával esetleg felmerülő keserű rettegés mérgének ellenszereként” (CW12 8/16-18, 9/10-13).

A szívbeli megerősödés biztosítására a nyelvhasználat új irányt vesz a párbeszéd végső fordulatával: „arra kérem a mi Urunkat, árássza ki Szentlelkét az olvasó keblébe, hogy bensőleg tanítsa őt a szívében, nélküle ugyanis keveset érne mindaz, amit a világ összes szája tudna tanítani az embernek fülhallás útján” (CW12 320/23-26). Az átvitel — akár metafora, akár *translatio* — ezen a ponton transzcendens karaktert kap.

A rumináció mint módszer

¹³*De tristitia Christi.*

CW14. Edited by
Clarence H. Miller. Yale
UP, New Haven, 1976.

(Az innen származó
idézet jelölése:
CW14 oldal/sor.)

Ennek az egyszerre legbensőbb és egyszerre leghatártalanabb elsajátításnak és elsajátíttatásnak a módját Morus a *Bátorító párbeszéd* párjaként létre jött, de befejezetlenül maradt másik börtönbeli nagy munkájában, *A Krisztus szomorúságáról*¹³ elmélkedő latin írásában jelöli meg: „ha valakire gyöttrődés telepszik, szorong a szíve, vagy félelem fogja el, annak kétségtelenül vigasztalásra van szüksége, hogy összeszedje lelkieréjét. (...) Krisztus gyöttrődése a legüdvösebb: (...) a levertet és elesettet jó reménnyel bátorítja. (...) Akit viszont túlságosan megtört a gyötrellem, és erősen retteg, hogy kétségbeesésbe ne zuhanjon, gondoljon Krisztus halálfélelmére, szüntelenül elmélkedjen erről és ismételten hányja-vesse meg magában (*meditetur ac ruminet*)” (CW14 251/7-253/5). A gondolkodást és az elmélkedést — a szellemi és a lelki tevékenységet — a ruminálás organikus eseménye váltja fel.

¹⁴ „Meditatio —
Ruminatio.” In: *Erbe und
Auftrag*, 1977, 83–93.

A ruminálás hagyományát Fidelis Ruppert mutatja be az egyházatyák irodalma alapján.¹⁴ Az alapvetően az összetett gyomrú, kérődző állatokra jellemző ruminálás folyamata alkalmasnak bizonyult arra, hogy a kinyilatkoztatott isteni szó és a befogadó viszonyát érzékeltesse a hagyományos, eredetileg monasztikus szívbeli lelkiélet esetében. A szó hallása-olvasása a táplálék befogadása, a róla való gondolkodás pedig a kérődzés. Ahogy felüldíti és megerősíti a testet az így felvett táplálék, úgy üldíti fel és erősíti meg a szívet az így befogadott szó: akár a Szentírás szava, akár az Isten Szava. Szent Ágostonnál Isten Szava kenyér-karakterű. Arles-i Caesarnál a Szó és a befogadó szó szerinti spirituális emésztése és asszimilációja a szívben végbemenő rumináció. (87) Míg a meditáció alkalmával hitbeli igazságok átgondolására kerül sor és a racionális elem válik hangsúlyossá, addig a rumináció ment marad az intellektualizálódástól, mert a rágás, emésztés érzékeltetésével az, amit a bensőnkbe fogadtunk, nem a fejbe szökken, hanem a szívbe száll. A rumináció a szívbeli megragadás, az egész ember megérintettsége, ami belsőleg átalakít (92–93).

Szövegszerkezeti átalakulás

¹⁵A *dialogue Concerning
Heresies*. CW6. Edited
by Thomas M. C.
Lawler, Germain
Marc'hadour, Richard C.
Marius. Yale UP,
New Haven, 1981.

A belsőleg történő átalakulás a *Bátorító párbeszéd* folyamán is bekövetkezik a rumináció során. A belső átalakulás egyrészt megtörténik Morus szövegszerkesztési gyakorlatában. Míg az *Utópia* és *Az eretnekségekről folytatott párbeszéd*¹⁵ étkezési alkalmak külső keretére épül, addig a *Bátorító párbeszéd* középső, második könyve elején és végén találunk csak utalást tulajdonképpen étkezésre. Ez a belső könyv azzal indul, hogy megjavul az étvágy (vö. CW12 78/5–6), s azzal zárul, hogy kezdődhet az étkezés (vö. CW12 187/1). Morus korábbi szerkesztési szokása szerint az étkezési motívum periférikus elhelyezése a gondolatok mondanódóját engedte központilag érvényesülni. A *Bátorító párbeszéd* esetében azonban a motívum átszerkesztésével annak jelentősége is átalakul: egyfelől ugyan centrálissá lesz a középső könyvbe illesztve, másfelől viszont a központi könyvnek csak a peremén foglal helyet. Ezzel a „finom” szövegszerkesztési átalakulással a beszélgetés gondolati mondanója egyszerre jelenik meg úgy, mint aktuális esszencia és potenciális forma. Így válik a rumináció konstitutív elemmé már az első könyv elején, amikor kérdésessé válik, miként lehet felemelni a szíveket (liturgikusan, biblikusan, felebarátként; vö. CW12 3/15–16), s a harmadik könyv végén is, amikor a Lélekkel a tanítás a szívbe száll (pünkösdi módra megerősítés, konfirmálás végett; vö. CW12 320/24–25).

Személyes átalakulás

A *Bátorító párbeszéd* jelentős belső szerkezeti átalakulásán túl a belsőleg történő átalakulás másrészt személyes is. Morus írásai-ban megszokott, hogy mondanódóját dramatizálva, személyekre bontva adja elő. Az *Utópia* esetében például „Morus” és „Raphael” Morus két főalakja. Az *eretnekségekről folytatott párbe-*

széd alakjai „More” és a „Messenger”. Érdekes lehet, hogy mindkét esetben találkozunk egy határozott Morus-perszónával, viszont a közös téma kapcsán a beszélgetőtárs is azt a benyomást kelti, hogy nagy valószínűséggel Morus-alteregő. A második személyek, Raphael és a Messenger, azaz a küldöttek jellege némiképp angyali. A másodikként említett műben feltűnő lehet még az alliteráció, ami — harmonizálva — mintha a hasonulás irányába mozdítaná el a két figurát. A *Bátorító párbeszéd* szereplői ugyancsak érdekesek ilyen szempontból.

Antal és Vince beszélget. Egy öreg meg egy fiatal. Antal az élete vége felé jár, Vince bevezetésre vár az élete és egy új életszituáció elején. Antal a betűrend elején áll, Vince a végén. Vince kezdi a beszélgetés fonalát, Antal mondja a zárszót. Vince úgy jön, mintha menne, tudniillik az életből távozás gondolatával érkezik, Antal viszont úgy búcsúzik, mint aki új érkezésre vár. Antal és Vince saját kiegészítő motívumai szinte egymás komplementer elemeinek is tetszenek. A dialógus aktusa, a párbeszéd helyzete a beszélgetés folyamán olyan társalkodási szituáció, konverzációs alkalom, amikor az eszmecsere mellett a jellemző gondolkodásmód vagy gondolkodási mechanizmus elvileg akár odáig is juthat, hogy a partnerek konvertálódnak, átalakulnak, átváltoznak.

Antal

Antalról Vincétől a beszélgetés elején megtudjuk, hogy hosszú és erényes, férfiasan vitéz életet élt, kiemelkedően jártas az Isten törvényében, azaz a Bibliában és az egyházi szokásokban-szabályokban, sok félelmet és próbát kiállt, fogságban edződött, már készül szembenézni a halállal, s mindezeket túl jelenléte és tanácsai vigaszt, bátorítást és erőt adtak övének, akiknek így lelki atyja, sőt szinte édesapja lett (CW12 3/22–4/5). Ebből a jellemzésből akár Morusra is gondolhatnánk, akit lányával folytatott levelezéséből ilyenek ismerhetünk meg.¹⁶ Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg Morus patrisztikus műveltségéről sem, s így még a Szent Athanázról ismert Remete Szent Antal életírására is gondolhatnánk.

Vince

Vince karaktere a harmadik könyv huszonhatodik fejezetéből ismerhető meg, Antal ruminációjából, amikor szinte ízlelgeti a szót: *Vincenti*... Antal ruminációja a Jelenések könyvének második és harmadik fejezetéből, a megpróbáltatásokat tanúságtevőként, mártírként kiálló győzőknek tett mennyei ígéretekben táplálkozik, hogy például az élet fájáról kap enni (Jel 2,7; CW12 309/12–13). A Jelenések könyvét Szent János evangélista Patmos szigetén írta, ahol az antikvitásban büntető kolónia volt. Morus tényleges helyzetében és ruminatív beállítottságában akkor és ott ez a szöveg biztosított számára erőt adó táplálékot: *Vincenti*... A második „Vincés” ígélet az erősítő mennyei táplálékon, a mannan túl egy kövön olyan új nevet is ad, amelyet senki más nem ismer, csak az, aki kapja (Jel 2,17; CW12 309/18–23). Ennek az

¹⁶Elizabeth Frances Rogers (ed.): *The Correspondence of Sir Thomas More*. Princeton UP, Princeton, 1947.

összetett (bibliai, filológiai, irodalmi, ismeretelméleti, hermeneutikai) helynek az az érdekessége, hogy mintha Vince ezt nem tudná, nem ismerné, hiszen ő jön Antalhoz bátorító és megerősítő tanácsért. Vince ezt annak ellenére nem tudja, hogy nevének eredete azt jelenti, hogy „győző vagyok; erőt veszek, úrrá leszek valamin”. Vince ezt még nem tudja, talán még önmagát sem ismeri eléggé. Antal viszont ismeri és tudja is ezt. Úgy látszik, ő lenne az, aki ezt kapja. Meglepő módon ebből még azt is kiolvashatjuk, hogy Antal: Vince. Ez a névátvitel a két személy lényegét egy-mássá alakítja át a ruminációban. Antal-Vince elmélkedésében azonban még egyszer szerepet kap a névadás. A Jelenések könyvéből idézett beszélő, aki „az Első és az Utolsó” (Jel 1,17), megígéri, hogy a megszólított győzőt oszloppá teszi Isten templomában, és onnan többé nem távozik, ráírja Istene nevét és Istene városának a nevét, az új Jeruzsálemét, amely az égből, Istenétől száll alá, és ráírja az ő saját új nevét is (Jel 3,12–13; CW12 310/7–11). Ezen a ponton az iménti kő oszloppá erősödik, és London egykori bírása remélheti, hogy stabil támaszként bekerülhet abba a templomba, amely Isten városában van, s amelyet fiatal ügyvéd korában nyilvános előadásokat tartva próbált megérteni és megértetni Szent Ágoston szövege alapján. Figyelnünk kell még arra ebben a ruminációban, hogy az ígéretet tevő beszélő saját új nevét írja rá hallgatójára. Viszont ezt a nevet sem ismeri senki, csak ő maga, aki ebben az esetben nem más, mint a győzőként visszatérő Emberfia (vö. Jel 19,12). Ilyen értelemben a „mi Urunk” (CW12 310/4) az, aki győz, s lesz prototípusává azoknak, akik győzőként — mint mártír — tanúságot tesznek. Így alakul ki Antal-Vince-Morus-Tamás új neve ebben a biblikus ruminációban. Mivel pedig az így kapott név — lévén mások előtt ismeretlen — elvehetetlen, a ruminatív átalakulásban megszületik a megnevezett eltörölhetetlen karaktere. A rumináló embert ily módon tölti el az erőt adó béke.

Antal és Vince között azonban nem csak ez a benső átalakulás történik meg. Ebben a dialogizáló ruminációban Vince nemcsak saját magának kéri a bátorítást, és Antal sem csak neki szánja, hanem rokonaiknak és felebarátaiknak, közelieknek és távoliaknak, térben és időben is (CW12 77/15–21; 79/7–10; 320/5–28). Antal és Vince közösségi szolgálata a beszélgetés elején mintha csak azokat célozná meg, akik „ebben az országban” (CW12 3/10) élnek. A beszélgetés végére azonban megjelenik a magyar nyelv mellett még egy másik is, a német (CW12 320/15), amely nemcsak egy országot fed le, hanem többet is. Így alakul át Vince külső szerepvállalása, átveszi és írásba viszi át Antal szerepét ország-világ előtt.

Amikor a *Bátorító párbeszéd* körüli külső, történelmi vonatkozások egy részét vettük tekintetbe, az ötlött szembe, hogy a mű által érintett ország Magyarország és Anglia is lehetne akár. Az

ott felvázolt mátrix vonásai közül kevesebb és kevésbé kontúrozottan más országokra is érvényesnek tűnhetne, s szóba jöhetne Franciaország, a német nyelvterület számos országa, talán Vellece szintén. A *Bátorító párbeszéd* belső jellegzetes vonásait figyelve azonban egy említett és nem említett országokat egyaránt felülmúló ország képe sejlik át a lapokon, s ez az országkép bármely országnak előképe lehetne.

A beszélgetés elején Vince úgy mutatja be ezt az országot, mint ahol minden úgy elromlott, s az emberek a tényeket oly csalfán állítják be, hogy az embernek hamar menni volna kedve. Innen, ezektől, a megváltó halálba.

Tudjuk, kora és állapota miatt Antal már távozóban van, Isstenhez. Erre az útra és találkozásra készülve viszont ő a szorongató félelmek mellett megfontolásai között elmélkedésében kontemplatív módon homlokterébe emeli a mennyország örömeit is — az ország állapotaira szintén reflektálva. A beszélgetés során meghányja-veti a felmerülő gondolatokat a megalkuvó alkalmazkodástól kezdve az öngyilkosság kísértésén át a Krisztus szeretetéért vállalt szenvedésig.

Krisztus királyi
ország

A mennyei örömek tárgyalását így fejezi be Antal hittel — Morus pedig némi szituációs iróniával: „Nos, erre a nagy dicsőségre senki sem fejetlenül jut. A mi fejünk Krisztus, ezért hozzá kell kapcsolódnunk, és (testének) tagjaiként követnünk kell őt, ha el akarunk jutni idáig. Ő a mi vezetőnk, hogy elvezessen bennünket ide. Ő belépett előttünk, az pedig, aki utána lép be, *Debet sicut ille ambulavit et ipse ambulare* (1Jn 2,6): Ugyanúgy, ahogy Krisztus járt, ugyanúgy járjon. És milyen volt az út, amelyen bement a mennybe? Ő maga mutatja meg, milyen volt az az út, amelyet Atyja készített néki, amikor az Emmausz városába igyekvő két tanítványhoz így szól: *Nesciebatis quia oportebat Christum pati, et sic introire in regnum suum?* (Lk 24,26). Nem tudtátok, hogy a Krisztusnak kínnal kell szenvednie, és így belépnie királyi országába? Szégyenszemre ki szeretne belépni Krisztus királyi országába könnyűszerrel, amikor ő maga sem kín nélkül jutott saját országába?” (CW12 311/15–28).

Az országkép ilyen ruminatív megközelítésben bármely ország képének archetípusát vetíti elénk, ami szerét ejti, hogy bármely országnak a képébe nézhessünk. A szorongató félelemtől a hiten és reményen keresztül a szeretetig jutva. A *Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején* így teszi teljessé az országkép benső átalakulását.

Ez az országkép — és az ilyen hozzáállás az ország képéhez — lehetővé teszi, hogy bárki vállalhassa és vállalja is saját országát, hihessen és higgyen is benne — bárhol széles e világon.

MORUS TAMÁS

Bátorító párbeszéd megpróbáltatás idején

*Egy magyar készítette latinul, latinból fordították
franciára és franciából angolra*

Vince

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *A Dialogue of Comfort Against Tribulation*. In: *The Complete Works of St. Thomas More*. Volume 12. Edited by Louis L. Martz and Frank Manley. Yale UP, New Haven, 1926. (A részletek lelőhelyének jelölése: CW12 oldal/sor.)

A párbeszéd szövegében olvasható (latin) bibliai idézeteket Morus lefordítja angolra, a jelen fordítás ezt ülteti át magyarra. A pontos követhetőséget a bibliai helyek közlése segíti. (A ford. megj.)

Ki gondolta volna, körösztapám, néhány évvel ezelőtt, hogy bárki ebben az országban a bajban és betegségben fekvő felebarátját azért látogassa meg, hogy — mint most én — erőt keressen és mérítsen tőle, vagy bátorítván őt úgy tegyen, mint én veled. Annak ellenére ugyanis, hogy a papok és a barátok felszólítják a betegeket, hogy gondoljanak a halálra, mi, evilági felebarátok, attól való félelmünkben, hogy elbátortalanítjuk őket, mégis azt tesszük Magyarországon, hogy az élet reményével kecségtetve őket felemeljük szívüket (Kol 3,1–2). Most azonban, körösztapám, olyanná lett itt a világ, és olyan nagy veszedelem tűnik közeledni, hogy szerintem az ember legerősebb vigasza az, ha azt láthatja, ő már nem is lesz. Nekünk viszont, akik biztos tovább élünk itt, ebben a nyomorúságban, a megpróbáltatás idején bátorító bölcsességre van szükségünk olyan valakitől, mint te, körösztapám. Hiszen te hosszú, erényes életet éltél, jártas vagy Isten törvényében, s csak kevesen jártasabbak ezen a téren ebben az országban, és embert próbáló értékes tapasztalatot is szereztél olyasmikről, amiktől most félünk, mert kétszer kerültél törökországi börtönbe életed során, és talán nemsokára elköltöazol ebből a világból. Ugyanakkor ez lehet nagy erőforrásod, körösztapám, hiszen Istenhez költöazol. Ám úgy hagysz itt minket, véreidet, mint vigasztalan árvákat, akiknek pedig igazi támogatásoddal, bölcsességeddel és bátorításoddal régóta nagy erőt adtál, nemcsak mint egyesek körösztapja, vagy mint mások puszta rokona, hanem úgy is, mintha mindannyiunknak te lettél volna az édesapja.

Antal

Édes fiam, mindezt nem tagadhatom. Azonban nemcsak itt, Magyarországon, hanem a kereszténység területén szinte mindenütt olyan keresztényietlen a bátorítás, hogy a betegnek többet árt, mint használ. Betegség idején ugyanis az élet keresésével és az élet utáni vágyakozással eltéríti az embert a halálról, az ítéletről, a mennyről és a poklóról való elmélkedéstől, holott ezzel kellene eltöltenie ideje nagy részét, sőt a legjobb egészségben eltöltött egész

életét. Mindazonáltal az ilyen bátorítás szerintem több a balgaságnál, ha korombélinek ajánlják. Hiszen jól tudjuk, hogy a fiatalok is korán meghalhatnak, s igazán biztosak lehetünk abban, hogy az öregek sem élnek sokáig. Mivel azonban — Tullius szerint — senki sem öreg annyira, hogy ne remélne életében még egy évet, sőt mulandó hiábavalóságból ebben örömét leli, és ezzel bátorítja magát, a más emberektől származó hasonló bátorítás — még több tápot adva a tűznek — valójában felemésztí az a kellemes nedűt, amelynek a leginkább kellene őt felfrissítenie, ami tulajdonképpen Isten kegyelmének egészséges harmata, amelynek megfelelően az embernek Isten akarata szerint el kellene innen vágyódnia, illetve azt kellene kívánnia, hogy vele legyen a mennyben. Nos, ha ilyen nehéznek találod töletek való távozásomat, mint olyan valakiét, akit jóindulattal úgy ismertetek, hogy korábban támaszotok és erőforrásotok volt, bárcsak adta volna Isten, hogy neked és a többieknek legalább a felét megtettem volna annak, mint amit én magam megteendő kötelességemnek tartok. Amikor azonban Isten elvesz engem innen, és magatokat vigasztalannak vélitek, mintha fő vigaszotok én lettem volna, akkor szerintem olyan számvetést végeztek, amellyel mintha leginkább elvetnétek magatoktól egy erős botot (Zsolt 22,4), és egy rothadt nádszálra támaszkodnátok, ugyanis a ti vigaszotok Isten, ő kell, hogy az legyen, nem pedig én. Ő ugyanis biztos vigasz, aki — mint ahogy a tanítványainak mondta — soha nem hagyja szolgálait vigasztalan árvaságra jutni, még akkor sem, amikor a halál nyomán hagyta el tanítványait, hanem ígérete szerint egyrészt elküldte nekik a vigasztalót, az Atyjától és önnön magától származó Szentlelket, másrészt biztosította őket, hogy ő maga mindenkor velük lesz a világ végezetéig (Jn 14,16–18, 25–26; Mt 28,20). Ezért ha tagjai vagytok az ő nyájának és hisztek ígéretében, hogyan lehettek vigasztalanok bármilyen megpróbáltatás idején, amikor Krisztus és az ő Szentlelke és velük együtt a tőlük elválaszthatatlan Atyjuk — ha beléjük vetitek teljes bizalmatokat és reményeteket — sem egy ujjnyira a térben, sem egy percre az időben nem hagynak el benneteket?

Vince

Körösztapám, még ezek a tulajdonképpeni szavak is, amelyekkel helyesen igazolod, hogy Isten kegyelmes jelenléte miatt nem maradhatunk vigasztalanok, olyan érzést keltenek, és azt tudatosítják bennem, hogy mennyire elvesz a vigasz körünkől, mikor már nem leszel. Ennek ellenére, körösztapám, miközben ezt mondod nekem, nem tehetek mást, csak igaznak tarthatom, viszont ha ezt most nem hallottam volna tőled, nem emlékeztem volna rá, és nem is jutott volna eszembe. Ezen túl azonban, amint megpróbáltatásaink terhe és gyakorisága növekedni fog, úgy nemcsak egy-két ilyen jó szóra lesz szükségünk, hanem számtalanra, hogy szívünknek biztos és erős falai legyenek a viharos tenger nagy hullámverése ellen.

Édes fiam, bízzál erősen Istenben, ő minden időben gondoskodik alkalmas külső tanítókról számotokra, vagy ő maga fog kellő módon bensőtökben tanítani benneteket.

Ez rendben van, körösztapám. Ha viszont felhagynánk a külső tanulással, amikor rendelkezésünkre állna, és arra figyelnenék, hogy csakis Isten tanítson bennünkben, akkor ezzel Istent kísérténénk, és nemtetszését váltanánk ki. Mivel pedig most azt látom, hogy amikor már nem leszel, komolyan híjával leszünk annak bármely formájával, ezért azt hiszem, Isten kötelez arra, hogy kérve kérjek most, körösztapám, ebben a rövid időben, amikor még velünk vagy, légy szíves, engedd, hogy — a megpróbáltatás nagy viharai ellen, amelyek engem és mind az enyéimet már komolyan sújtanak, és amelyek, félek, most a kegyetlen török közeledtével súlyosbodnak — hadd tanuljak tőled annyi bölcsességet és bátortást, mindezt az emlékezet számára elraktározva, hogy rokonaink hajóját irányíthassam és felszínen tarthassam a lelki vízbefúlás veszélyével szemben.

Ne legyél tudatlan afelől, körösztapám, hogy mekkora csapások sújtottak bennünket az utóbbi időkben, amelyek következtében szegény családunk egy része akkora szomorúságba zuhant, hogy a szerény elmém nyújtotta vigasztalás alig képes bármennyire is enyhíteni fájdalmukat. Most ráadásul, mióta ideértetek a hírek a nagy Töröknek a mi tartományaink elleni, sokat emlegetett vállalkozásáról, szinte másról sem beszélhetünk, másra sem gondolhatunk, mint az ő erejére és a mi szerencsétlenségünkre. Így tehát folyton lepereg lelki szemeink előtt a borzalom félelmes képe: rettentő ereje és hatalma, fokozott rosszindulata és gyűlölködése, és páratlan kegyetlensége, amelyet rablás, fosztogatás, gyújtogatás és pusztítás kísér közelgő serege útján; meg mészárlás, vagy az emberek elhurcolása távol a hazától, ott pedig a párok és családok egymástól történő messzire eső szétszakítása, egyesek rabszolgaságban, mások börtöncellában, megint másokat diadalittasan megkínóznak és legyilkolnak a nagy Török jelenlétében; meg ideküldi embereit és velük az ő hamis hitét, hogy az itt élők és még itt maradók vagy mindent elveszítsenek és maguk is elveszenek, vagy hajtassanak a megváltó Krisztusba vetett hit elhagyására és a Mohamed hamis hordájába való behódolásra. Amitől pedig mindennél jobban félünk, az nem más, mint az, hogy népünknek nem kis része, akik igazából itt élnek a mi körünkben, mint halljuk, behódoltak neki, vagy már szövetkeztek vele, ami, ha igaz, talán megőrzi egy részüket a Török csapásától. Aztán azonban azok, akik az ő törvényéhez térnek, semmit nem hagynak felebarátaiknak, viszont javainkat és testünket is megkapják, hacsak nem követjük

őket, és el nem hagyjuk mi is Megváltónkat. Akkor aztán (hiszen a született törökök közül egy sem olyan kegyetlen, mint a hamis, hitehagyott keresztény) veszélybe fogunk kerülni, ha kitartunk az igazságban: keményebben bánnak velünk és kegyetlenebb halállal halunk hazánkban saját honfitársaink kezétől, semmint ha elhurcolnának bennünket Törökországba.

Ezek a vészterhes kilátások oly súllyal nyomasztják szívünket, miközben nem tudjuk, hogy fordul szerencsénk, és ezért a legrosszabbaktól félünk, hogy — amint Megváltónk jövendölte Jeruzsálem népének — közülünk sokan már a vész bekövetkezte előtt azt kívánják, hogy a hegyek omoljanak rájuk, vagy a völgyek nyíljanak meg és nyeljék el őket és temessék be őket (Lk 23,28–30).

Ezért, körösztapám, ezekkel a rettentő megpróbáltatásokkal járó borzalmas félelmekkel szemben, amelyek némelyikéről jól tudod, hogy már elérte házunkat, mások pedig a tőlük való rémületben élnek, nyújts nekünk, míg Isten köztünk hagy téged, oly sok bátorító bölcsességet, amennyit csak leírhatok, majd pedig tarts ki mellettünk és támogass bennünket, amikor Isten elhív közülünk.

Antal

Édes fiam, nehéz ezt hallanom, hiszen amint mi, akik itt, errefelé élünk, most oly komolyan félünk attól, amitől néhány évvel ezelőtt egyáltalán nem féltünk, úgy — attól tartok — nemsokára azok is félni fognak tőle, akik azt hiszik magukról, hogy most nagy biztonságban vannak, mert távolabb élnek. Görögország nem félt a Töröktől, amikor én születtem, viszont kevéssel később az egész birodalom az övé lett. A nagy szíriai szultán többre tartotta magát ellenfelénél, s te már rég megszületted, amikor azt a birodalmat is megszerezte. Azt követően elfoglalta Nándorfehérvárt, ennek a királyságnak az erősségét. Azóta megölte nemes, ifjú, lovagias királyunkat. Most pedig ketten acsarkodnak értünk. Adja az Úr a kegyelmét, nehogy a harmadik eb marja el a csontot előlük. Mit mondjak Rodosz nemes, erős városáról? Annak megnyerését a kereszténység egész teste feletti győzelemnek számítja, hiszen nem volt képes az egész kereszténység megvédeni azt az erős várost ellene. Mindent összevetve, ha a keresztény fejedelmek mindenütt, ahol kellett, időben komolyan foglalkoztak volna az üggyel, a Török soha nem foglalt volna el egyet sem ezek közül a helyek közül. Részben azonban a közöttünk támadt széthúzás miatt, részben pedig azért, mert senki nem törődik azzal, mi fenyegeti a másikat, hanem mindegyik fél eltúri, hogy a másik a maga útját járja, a Török néhány év alatt rendkívül megerősödött, a kereszténység viszont nagyon komolyan meggyöngült. Mindezt azonban rendellenes magatartásunk okozta, amivel Isten nincs megelégedve.

Most viszont mivel számos bátorító dolgot kívánsz tőlem, amit megőrizhetsz az emlékezetnek, és amivel a tiedet vigasztalhatod, bizony összetett félelmeid felsorolásából és tömegéből magam is megéreztem, hogy nagy szükség van ennyi baj ellen bátorító tanácsra. Valójában, fiam, kevéssel jöttöd előtt számot vettem magamban a Török közeledtével, és ez hirtelen arra készítetett, hogy számot vessek saját halálommal. Ebben a tekintetben jóllehet teljes bizalommal remélem, hogy Isten nagy irgalmából megváltott lélek vagyok, de mert magán-kinyilatkoztatás nélkül senki nem lehet biztos abban, hogy elkerüli a félelem, el-elmélkedtem a pokolbéli kínokról, majd visszagondoltam a Törökre. Először semminek tűnt a rettenete, amikor a menny örömteli reményével hasonlítottam össze. Utána másfelől összehasonlítottam a pokol félelmetes borzalmával; ily módon megvizsgálva elmémben a rettenetes ördögi gyötrelmeket a tomboló örök tűz komoly megfontolásával együtt, úgy tűnt, hogy ha a Török egész hadserege — minden trombitája és tamburinja is —, hogy ágyamban végezzen velem, eljönne hálósobám ajtajához, a másik összehasonlítás tekintetében semmit sem nyomna a latban.

Most azonban, ahogy panaszos szavaid hallottam, amint feltártad előttem azt a rengeteg nyomasztó szomorúságot, amely a már bekövetkezettekén túl rövid időn belül valószínűleg következni fog, engem is elfogott a megrázkódtatás. Ezért engedek a kérésednek, hogy a bátorítás tárháza kéznél legyen számodra, hogy erre hagyatkozzál, és hogy szívedben tartalékul álljon a komoly megpróbáltatás alkalmával esetleg felmerülő keserű rettegés mérgének ellenszereként. Ezennel pedig (szerény szellemi képességeim szolgálatára hagyatkozva) örömmel elevenítem fel számodra mindazt, amit korábban olvastam, hallottam vagy át-el-mélkedtem, s ami talán alkalmasan segít bennünket célunk elérésében (CW12 3/1–9/16).

* * *

Antal

Azok a szavak, amelyeket Szent Pál Izaiás prófétától idéz, és amelyek Krisztus megtestesüléséről jövendölnek, helyesen igazolják a mennyei örömeket: *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae preparavit deus diligentibus se* (1Kor 2,9). Bizony világunk jelen állapotában a mennyei örömek elmondhatatlanok emberi szájjal, emberi füllel felfoghatatlanok, emberi szívvel elképzelhetetlenek, olyannyira felülmúlják mindazt, amiről az ember valaha is hallott, mindazt, amiről az ember valaha is beszélni képes, és mindazt, amit bárki valaha is ésszerű keretek között elgondolni képes. Ennek ellenére a megváltott lelkek számára így előkészített mennyei örömről azt mondja a mi Urunk Szent János által, hogy szent vértanúinak, akik őmiatta szenvednek, jelleg-

zetes örömet ad majd. Azt mondja ugyanis, *Vincenti dabo edere de ligno vitae*: Annak, aki győz, az élet fájáról adok enni (Jel 2,7). És ismét: azt, aki győz, fehér ruhába öltöztetik, és én megvalloam a nevét Atyám előtt és az ő angyalai előtt (Jel 3,4-5). És ugyancsak ő mondja: Ne félj azoktól, amiket el kell szenvedned, stb., hanem legyél hűséges a halálig, és én neked adom az élet koronáját; azt, aki győz, nem sebzi meg a második halál (Jel 2,10-11). Ugyancsak ő mondja, *Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum candidum. Et in calculo nomen novum scriptum quod nemo scit nisi qui accipit*: Annak, aki győz, titkos és rejtett mannát adok, és egy fehér követ adok neki, és a kövébe egy új név lesz írva, amelyet senki nem ismer, csak az, aki kapja (Jel 2,17).

Régen Görögországban, ahol Szent János írt, a tiszteltre méltó hivatalokba szavazással szokták megválasztani az embereket. Minden ember hozzájárulását szavazatnak hívták, amelyet helyenként előszóban nyilvánítottak ki, helyenként kézfeltartással jeleztek, a szavazatok egy fajtáját pedig bizonyos dolgok igénybevételeivel adták le, amelyeket latinul úgy hívtak, hogy *calculi*, mert helyenként ehhez kerek köveket használtak. Nos, azt mondja a mi Urunk, hogy annak, aki győz, ő fehér követ ad; azok ugyanis, amelyek fehérek voltak, a próbát kiállókat jelölték, míg a feketék a próbát ki nem állókat jelölték, és ezekre a kövekre szokták írni annak a nevét, akire szavaztak. Most tehát azt mondja a mi Urunk, hogy annak, aki győz, a kövön ő új nevet ad, amelyet senki más nem ismer, csak az, aki kapja.

Ugyancsak ő mondja: azt, aki győz, oszloppá teszem az én Istenem templomában, és ő onnan ki nem megy többé, és én őrá írom az én Istenem nevét és az én Istenem városának a nevét, az új Jeruzsálemét, amely az én Istenemtől a mennyből száll alá, és én őrá írom az én új nevemet (Jel 3,12).

Ha tovább időznénk ezeknél a jellegzetes ajándékoknál, és képesek lennénk megvilágítani őket a többivel együtt, amelyeket a Jelenések könyvének második és harmadik fejezete mutat be, kiderülne, hogy ezek a mennyei örömök mennyire felülmúlják mindazt a bátorítást, amely valaha is bárki eszébe jutott itt a földön élve (CW12 309/1-310/16).

* * *

Antal

Micsoda balgaság tehát félelemből futni az elől a halál elől, amelyről belátod, hogy nem sokkal később azt kívánod majd, bárcsak haltál volna meg azzal a halállal? Bizony, azt hiszem, szinte minden jó keresztény ember nagyon örülne ma, ha tegnap Krisztus hitéért kegyetlenül lemészárolták volna akár csak a menny utáni vágyból fakadóan is, mintha nem is lenne semmiféle pokol, leszámítva a kín közeledtével fellépő félelmet, s ez az összes akadá-

lyunk. Viszont ha másfelől a pokol kínjára gondolnánk, amelybe beleesünk, miközben menekülünk előle, akkor egyáltalán nem lenne akadály az a rövid kín. Máskülönben inkább elébe sietnénk, ha odaadóan elmélyülnénk a mennyei örömekben, amelyekről az apostol azt mondja, *Non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*: A jelenkor szenvedései nem mérhetők az eljövendő dicsőséghez, amely megnyilvánul rajtunk (Róm 8,18). Azt hiszem, fiam, nem lenne szükségünk ebben az ügyben semmi többre, mint Szent Pálnak erre az egy mondatára, ha jól megfontoljuk. Hiszen gondold csak meg, édes fiam, ha módunkban állna, hogy egyedül én és te szenvedjük el mindazt a bajt, amit a világ szenved el, mindez sem lenne elég érdemszerző önmagában ahhoz, hogy elsegítsen minket arra a boldogságra, amelyről azt reméljük, hogy örökké részünk lesz benne. Ezért tehát arra kérlek, hagyjad, hadd oltson ki szívedből minden evilági bajt ennek a boldogságnak a szemlélése, és azért imádkozom, hogy velem is ez történjék. Ezért, édes fiam, ezekkel a szavakkal így fejezem be immár egész mondandómat s búcsúzom tőled. Most kezdem csak érezni, hogy elcsigázott lettem.

Vince

Bizony, körösztapám, jó ez a befejezés, és nem csoda, hogy elcsigázott lettél. Ma ugyanis annyira kimerítettelek, hogy szomorú lennék kínos fáradozásod miatt, hacsak te magad is nem merítettél volna erőt abból, hogy ilyen jól töltötted az időd, ugyanakkor a tőled kapott jó tanácsból magam is erőt nyertem, és — bízom benne — még többet fogok. Most tehát a mi Urunk jutalmazzon meg téged ezért, és bízom benne, hogy sokan fognak imádkozni érted. Ugyanis azért, hogy többen épüljenek általad, az a célom, körösztapám, hogy szerény szellemi képességem és műveltségem szolgálatával jó tanácsaidat megőrizsem az emlékezet számára, de nemcsak a saját nyelvünkön, hanem németül is. Így aztán arra kérve Istent, adja meg nekem és minden majdani olvasónak azt a kegyelmet, hogy megértsük jó tanácsaidat, Istennek ajánllak.

Antal

Mivel azzal törődsz, fiam, hogy sok fáradságot áldozz erre, bár csak bölcsőbb embertől kértél volna tanácsot, aki jobban megfelelt volna neked. A rátermettebbek ugyanis bővebben és jobban megfelelték volna. Mindazonáltal arra kérem a mi Urunkat, hogy árássa ki Szentlelkét az olvasó keblébe, hogy bensőleg tanítsa őt a szívében, nélküle ugyanis keveset érne mindaz, amit a világ összes szája tudna tanítani az embernek fülhallás útján. Így tehát, édes fiam, búcsúzom, míg Isten újra össze nem gyűjt bennünket itt a földön vagy majd a mennyben. Amen (CW12 319/11– 320/28).

Tóta Péter Benedek fordítása

A magyar püspökök első római ágensei

TUSOR PÉTER

1967-ben született Gödöllőn. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK történelem-latin szakán végezte. Jelenleg a PPKE BTK Történelemtudományi Intézetének tanára.

Magyarországon a középkor végi állapotokhoz képest modern, a protestáns felekezetekkel versenyképes katolicizmus megszervezése némileg megkésve, az 1600-as évekkel vette tulajdonképpen kezdetét. A közkeletűen Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) nevével fémjelzett, s a korszak magyar történelmének arculatát alapvetően meghatározó folyamat a korábbiaknál szorosabb és gyakoribb érintkezést eredményezett a hazai egyházi vezetés és a római központ között.

Az Apostoli Szentszéknek az európai államokkal és a helyi egyházakkal való kapcsolattartását a 16. század elejétől állandó pápai követségek, az apostoli nunciatúrák biztosították. Ezek hálózata a katolikus újjászületés programját felvázoló Trentói (1545–1563) zsinat után épült ki teljesen. A Habsburg-országok, köztük Magyarország felé a bécsi, illetve átmenetileg a prágai és a gráci nunciatúra közvetítette a Szentszék álláspontját, döntéseit, szolgáltatott heti rendszerességgel részletes jelentéseket e területek politikai és vallási viszonyairól.¹ Egyértelmű viszont, hogy a nunciosok tevékenysége majd kizárólagosan egyirányú, Rómába menő hírforgalmat biztosított. Ezért a Kúriánál is létrejöttek a jelentősebb államok diplomáciai missziói, amelyek érdekképviselői tevékenységük mellett Itália központjából szállították a híreket az európai udvarokba. Ne feledjük, hogy a megreformált pápaság a 16. század második felétől egészen az 1630-as évekig ismét a kontinens egyik nagyhatalma volt.

Párhuzamosan a különféle nemzeti egyházak ugyancsak folyamatosan Rómában tartózkodó, fizetett ügyvivőket, latin szóval ágenseket kezdtek alkalmazni. Ezt a kora újkorra jellemző általános „információéhség”, a hírek felértékelődése mellett elsősorban az egyre terebélyesedő pápai bürokrácia tette szükségessé.² A hangsúly az állandóságon és a rendszeres hírszolgáltataton van; alkalmi küldöttek a korábbi időkből is szép számmal ismeretek. Magyar részről 1607-től kezdve mutatható ki állandó római ágensek működése. Kezdetben az esztergomi érsekek megbízottai, 1639-től viszont már az egész magyar egyház képviselői: „*Agenti delle Chiese d’Ongaria*”. (A 16. század utolsó évtizedeiben már hasonló címet viselt Veranchich Antal egykori titkára, Francesco Diotallevi sági apát is, de ő részben Magyarországon, illetve a császári udvarban tartózkodott.) Az 1680-as évek közepéig összesen kilenc ilyen ügyvivő neve ismert.

¹Michael F. Feldkamp:
*Die europäischen
Nuntiaturen in der
frühen Neuzeit unter
besonderer
Berücksichtigung der
Luzerner Nuntiat.
Zeitschrift für
schweizerische
Kirchengeschichte* 88
(1994) 27–48; Donato

Squicciarini: *Nunzi
apostolici a Vienna. Città
del Vaticano* 1988.

²H. Jedin: *Propst G. B.
Barsotti, seine Tätigkeit
als römischer Agent
deutscher Bischöfe
(1638–1655) und seine
Sendung nach
Deutschland
(1643–1644)*. RQ 39
(1931) 377–425; H.
Kühn-Steinhausen:
*Die Korrespondenz
Wolfgang Wilhelms von
Pfalz-Neuburg mit der
römischen Kurie.*
Köln, 1937.

Szinte kizárólag olasz, vegyesen egyházi és világi személyek voltak. Leginkább a császárpárti itáliai arisztokrácia, elvértve a volt bécsi nunciusok környezetéből verbuválódtak. Az érvényesülésnek ezt az olykor az Egyházi Állam vezetéséhez is bejárást nyújtó útját azonban rendszerint egyéb karrierlehetőségek híján választották. Megélhetésüket csak úgy tudták biztosítani, ha a római híreket rendszerint több „megrendelőnek” is továbbították. Így például az 1638–1654 között ágenskedő Pietro Giacomo Favilla római házán egyszerre volt megtalálható a pfalz-neuburgi örgrófnak és az esztergomi érseknek a címere. Ezzel jelezte, hogy mindkettejük képviselőjét és informálását egy személyben ő látja el. A római magyar ágensek szerepe félig diplomáciai jellegűnek tekinthető. Szolgálatukat a császári követség munkáját segítő olykor a Habsburg-uralkodók is igénybe vették. Presztízsük emelésére rendszerint magyar nemességet és királyi tanácsosi címet kaptak.

Az utóbbi kitüntetés részben fizetség gyanánt is szolgált, abban azonban korántsem lehetünk biztosak, hogy a pozsonyi kamara a címmel járó éves 100 forintnyi honoráriumot rendszeresen átutalta volna számukra. A finanszírozás kérdése kétségkívül a római magyar agentúra működésének egyik kardinális problémája. Pázmány idejében az ágensek zúgolóadásának hiányából a rendszeres juttatás meglétére következtethetünk. Az információszolgáltatás ellentételezése, úgy tűnik, mégis két ettől eltérő pilléren nyugodott. Az egyik lehetőség, amennyiben az ágens legalább a kisebb egyházi rendeket felvette, egy kisebb hazai javadalom odaadományozása volt. Az 1670–1680-as években például Giovanni Giani így birtokolhatta a bátai apátságot. Másik megoldásként a meghalt prelátusok hagyatékát vették igénybe. 1654-ben a római ügyvivő a Draskovich György győri püspök (1635–1650) után maradt ingóságokból 300 aranyscudót kapott, ami hozzávetőleg három évre visszamenő fizetségnek felelt meg.

De miben is állt konkrétan az a szolgáltatás, amire a magyar egyházi elit hajlandó volt pénzt áldozni? Mégpedig számos olyan kötelezettsége ellenére, mint a katolikus reform intézményhálózatának kiépítése, vagy a török elleni védelmi rendszer fenntartásához való hozzájárulás. (Gondoljunk csak a nagyszombati egyetemalapításra, valamint a nagyobbbrészt a prímási birtokok jövedelméből épített és fenntartott Érsekújvárra.) Elöljáróban le kell szögezni, hogy valójában egy Magyarország és Itália között mindkét irányban működő rendszer fenntartásáról volt szó. Vagyis az ágensek egyik alapvető feladatául az szolgált, hogy a Kúria legkülönbözőbb fórumaira hazai interpretációban juttassák el a magyarországi híreket. Általában tisztában lehettek az általuk kézbesített levelekben foglaltakkal, mivel ezeket sokszor másolatban megkapták. Fontosabb esetekben tartalmukat szóban is előadták a bíborosoknak, alkalmanként akár magának a pápá-

nak. Ez azzal az előnnyel járt, hogy a szentszéki döntéshozatal a hozzájuk intézett iratok tartalmával nem csupán az esetleges kérésekre koncentráló — az államtitkárságon vagy a különféle kongregációk („minisztériumok”) hivatalaiban elkészített — kivonatokból ismerkedett meg. Előfordult, hogy csak az ágens kapott írásbeli utasítást, tájékoztatást, az ebben közölteket már kizárólag szóban adta tovább.

Legtöbbször persze csak egy-egy konkrét, az egyházi életet érintő ügy kapcsán vették igénybe szolgálatát. Ugyanakkor megesezt, hogy kizárólag a magyarországi belpolitika aktualitásairól informáltak, mégpedig azért, hogy értesüléseit megbízható hírforrásként mind szélesebb körben terjessze. 1644 februárjában például Lippay György esztergomi érsek (1642–1666) az erdélyi támadás megindulásáról, és a megállítására foganatosított intézkedések elégtelenségéről tudósította a római ügyvivőt. Még hozzá azzal a nem titkolt céllal, hogy I. Rákóczi György (1630–1648) török szövetségét hangoztatva igyekezzék mind jobban felrázni az ottani közvéleményt. Szelepchényi prímás (1666–1685) 1679-ben többször is kizárólag a kurucokkal és az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalásainak részleteiről értesítette római megbízottját. Ő viszont azzal a kikötéssel, hogy mindezen értesülések csak a pápának, a bíboros-államtitkárnak, valamint a Habsburg-külképviselő tagjainak adhatók tovább.³

A Nagyszombat, illetve Pozsony és Róma között zajló hírforgalom fontosabb sávját azonban kétségkívül az Örök Városhól érkező tudósítások alkották. Miről és hogyan írtak a római ágenssek? Egy tipikus jelentés mindig három részből és mellékletekből állt. Ha volt valami folyamatban lévő magyar vonatkozású ügy, esemény, az magától értetődően mindig említésre került. Ezek nagyobbreszt a mindennapi egyházi életet, az agentúra működését érintő kérdések voltak. De például 1636. június 14-én a vezető hír Zrínyi Miklós előző nap VIII. Orbán (1623–1644) unokaöccsénél, Francesco Barberini bíboros-neposnál tett, rendkívül szívélyes légkörű látogatása volt. 1651. december 9-én pedig arról olvashatunk első helyen, hogy Ragusán keresztül népes kísérettel Anconába érkezett az erdélyi fejedelem Párizsba tartó követe. És persze még hosszan folytathatnánk a sort.

A tudósítások másik része mindig a pápai udvar, a Kúria életével foglalkozott. A hazai hierarchia ennek köszönhetően pontosan informálva volt a főbb személyi változásokról. Ezek magyar szempontból kedvező vagy kedvezőtlen következményeiről, a belső erőviszonyok pillanatnyi állásáról. Arról, hogy éppen hány hely van üresedésben a bíborosi kollégiumban, kik az esélyes jelöltek, továbbá a konklávékon kik és miért számíthatnak a legtöbb szavazatra stb. Az ágenssek információinak köszönhetően Magyarországon maximálisan tisztában voltak az elengedhetetlen protokoll és reprezentáció római követelményeivel is. Vagyis

³Publikálatlan utasítások és jelentések: MOL MKA Act. eccl., Irreg., 30. t.; ELTE EKK coll. Pray, tom. 32; Arch. prov. Mar. OFM. Conv. (Pozsony), lad. 60, fasc. 30; PL AEV n. 148/3. 159. 216, valamint AS Act. Prot., prot. 7. 18 és Act. Rad., n. 196, 10. 13. 14. 22. 24–26. 28–29. cs.

A római ágenssek tudósításai

azzal, hogy pillanatnyilag kikkel érdemes jó „korrespondenciát” fenntartani, pontosan hogyan kell őket címezni, megszólítani. De azzal is, hogy esetleg milyen ajándékot vennének jó néven. 1654-ben X. Ince (1644–1655) neposának, Camillo Pamphili hercegnek Lippay primás például egy *unicornis* szarvát küldte, amelyet vélhetően hódoltsági kereskedőktől szerzett be. Az esztergomi érsek figyelmességeit olasz részről rendszerint virágmagvakkal viszonozták hírneves pozsonyi kertje számára. Ezek szorgalmas gyűjtögetését az ágensek is egyik kiemelt feladatukként tartották számon az 1640–50-es években.

Politikai hírek

A jelentések harmadik része mindig a nagypolitikáé volt. A fontosabb hírekről, mint a vesztfáliai békekonferenciát előkészítő bolognai tárgyalásokról, vagy Krisztina svéd királynő — a korban világszenzációnak számító — katolizálásáról és Rómába költözésének részleteiről, maguk az ágensek írtak. Egyébként pedig beszámolójukhoz szinte minden esetben a kézzel írt újságok (*avvisi*) legfrissebb számaait mellékeltek. Mégpedig úgy tűnik, hogy heti rendszerességgel. Noha forrásaink rendkívül töredékesek, és számos lelőhelyre szétszóródva találhatók, e kulcsfontosságú megállapítást két tényező is alátámasztja. Az egyik, hogy az ismert jelentések olykor két-három-négy darabból álló, hat-hét nap eltéréssel keltezett folyamatos sorozatokban maradtak fenn. A másik, hogy a római magyar ágensek birodalmi megrendelőknek dolgozó kollégái a korabeli diplomáciai gyakorlatnak megfelelően ugyancsak minden héten ellátták hírekkel megbízóikat. Ezek nagyjából hiánytalanul megmaradtak, s szerencsére a magyar agentúrára vonatkozóan is számos utalást tartalmaznak.⁴

⁴Birodalmi ágensek

jelentései: MZA Rod.

Arch. Dietr., kart. č. 430.

436. 438–439. 441;

ÖStA AVA Arch.

Harrach, Kart. 136.

147–148.

Levelezési szokások

A levélforgalom ideális esetben a majd 1300 kilométeres távon 20–30 napot vett igénybe. A leggyorsabbnak és legbiztonságosabbnak a Velencén keresztül menő posta bizonyult. A levelezés nyelve általában az olasz, a Rómába érkezőké viszont sokszor a latin volt. Vannak rá adatok, hogy a kényesebb információk védelméről titkosítással gondoskodtak. A fennmaradt levelek tanúsága szerint a kor szokásának megfelelően szám, illetve betű-szám kombinációt alkalmaztak. Itt kell megemlíteni, hogy a 17. század második felétől szintén jelentős a huzamosabb ideig Rómában tartózkodó magyar szerzetesek, különösen a római magyar gyóntatók ügyintéző, hírközlő szerepe. Ők szinte kizárólag magyarul írtak, ami Itáliában már eleve kellő védeltséget biztosított az avatatlan szemek ellen. Csupán néhány könnyen felismerhető latinizmust, nevet igyekeztek álcázni. „Mind az Sándor..., mind az Apánk azt itilte, még akkoris, hogy illenék olyan emberhez illen süveg, de minden discursusnak az feje, s az vége az volt, hogy az császár... nélkül nem lehet.” Az irodalmi berkekben is jól ismert jezsuita író, Nádasdi János 1655-ben papírra vetett sorából valóban nem egykönnyen deríthette volna ki az esetleg kíváncsiskodó pápai postamester, hogy az írás főszereplője: VII. Sándor pápa

(1655–1667), Goswin Nickel jezsuita generális, valamint a Habsburg-uralkodó, III. Ferdinánd (1637–1657); a téma pedig az esztergomi érsek reménybeli bíborosi kinevezése.

Az információáramlás megbízhatóságának, gyakoriságának, sebességének feltételeit természetesen alkalmi küldöttek is javították. Rómába induló, onnan érkező zárandokok, kispapok, papok, valamint elvétele püspökök hozták-vitték a híreket, akik olykor éppen saját ügyvivőjük házában szálltak meg. Mindazonáltal az üzenetváltás legkevesebb másfél-két hónapos időtartama akkori szemmel is túlságosan hosszúnak bizonyult. Ezért az ágens sokszor nagyfokú önállóságot élvezett bizonyos döntések meghozatalában. Pázmány 1636-ban egyenesen arra hatalmazta fel római képviselőjét, Cornelio Arrigo Motmannt, hogy az ő nevében bármilyen iratot, kérvényt szabadon megfogalmazhasson és benyújthasson a nagyszombati egyetemalapítás pápai elismeretetésének kieszközlésére. Különösen nagy súllyal esett tehát latba az ágens személye: képzettsége, tapasztalatai, sőt kapcsolatrendszere; másrészt pedig a rendelkezésére álló ismeretanyag mértéke. Ez utóbbinak állandó minimumát a fontosabb magyar törvényeknek, a hazai egyházszervezet katalógusainak és a magyar kiváltságokat védő emlékiratoknak hozzá eljuttatott másolatai biztosították. Mindezek, valamint az ágensek iktatókönyv-vezetési kötelezettségének előírása már-már a római magyar agentúra hivatszerű működésére engednek következtetni.

E sajátos külképviselet működésének köszönhetően a magyar egyházi elitet a legjobban informált hazai társadalmi rétegnek kell tekintenünk a korai újkorban, mármint ami a Nyugat-Európa felől érkező híreket illeti. Hiszen míg az arisztokrácia leginkább csak Bécsből jutott folyamatos értesülésekhez, addig a főpapság egy másik európai hatalmi központban is állandó, szervezett információs bázissal rendelkezett. Az így szerzett ismereteket az egyházi felsőréteg mindazonáltal nem monopolizálta. Rendszeresen megosztotta azokat a világi elit tagjaival, eképpen ellentételezve a nádori és báni, elsősorban a hódoltságra irányuló hírszolgálat információit.

Az önálló római magyar agentúra működése csupán a rendi „önkormányzat” keretei között volt lehetséges. A Habsburg-abszolutizmus ugyanis már a 18. század elején megszüntette az álló szentszéki magyar képviseletet. Szerepét egy újonnan létrehozott és egészen 1918-ig működő összbírodalmi intézmény, a császári és királyi agenzia (*K.u.K. Agentie für Geistliche Angelegenheiten*) vette át.⁵

A Monarchia felbomlását követően a szentszéki magyar követség kánonjogi tanácsosai, majd a Pápai Magyar Intézet rektorai lettek a magyar püspöki kar hivatalos római ügyintézői.⁶ Velük ma is nap mint nap találkozni lehet a Vatikán utcáin.

⁵R. Blass: *Die k.k. Agentie für geistliche Angelegenheiten*. MÖStA 7 (1954) 47–89.

⁶Vö. Németh L.: *Mindszenty József bíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben*. MEV-Regnum 11 (1999) 12, 231–232.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek

IFJ. RABÁR FERENC

1956-ban született, a Kecskeméti Piarista Gimnáziumban érettségizett, tanulmányait a Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és az ELTE BTK-n végezte. Az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán művelődéstörténetet oktat. Az 1848-49-es szabadságharc történetével, az utóbbi években pedig a Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek történetével foglalkozik.

¹A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek Magyarországon. In: A Szent keresztről nevezett Irgalmas nővérek vezetése alatt álló zsámbéki polgári leányiskola, internátus, elemi népiskola és kisdédóvó Értésítője 1912–1913. Évről. (Ért) Zsámbék, 1913, 23–24.

Vita contemplativa

A svájci Ingenbohlban alapított (1844), szegénygondozással, betegápolással, tanítással és neveléssel foglalkozó Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek kongregációjának közösségei gyorsan terjedtek el Európában (valamint Észak-Amerikában és Kelet-Indiában), alig pár éves különbséggel sorra alakultak rendtartományaik (Svájc 1852; Csehország 1860; Felső-Ausztria 1865; Szlavónia 1868; Stájer tartomány 1870; Morvaország 1872; Baden 1895, Tirol-Voralberg 1904). A kongregáció magyarországi története híven szemlélteti a fejlődés mértékét és egyre gyorsuló ütemét. A nővérek első közössége Aranyosmaróton telepedett meg (1865), alig fél évszázad múltán harminchét zárda hálózta be csaknem az egész országot Pozsonytól Temesvárig. Az első házak alapítása között még tíz év telt el, ez később hét (1877 után), majd három évre csökkent (1893-tól), 1899 és 1914 között pedig évente több zárdát is nyitottak.¹

A nővérek népszerűségének oka szellemiségükben rejtett: a *vita contemplativa* és a *vita activa* harmóniáját valószínűítették meg. Elfordultak a világtól és megnyíltak a világnak, vállalták az evangéliumi szegénység áldozatát, de a rájuk bízottaknak színvonalas kényteltet teremtettek. Szűzi tisztaságban éltek, de nemzedékeket készítettek fel a feleségi szerepkörre és az anyai hivatásra. Égi házába igyekeztek, de a földi haza, Magyarország nemzeti szellemét ápolták. Feltétlen engedelmisséget tanúsítottak az egyházzal és előjáróikkal szemben, szelídek voltak és alázatosak, lelki életükben, munkájukban; de makacsul állhatatosak céljaik elérésében.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek fő célja az önmegszentelődés, a keresztény tökéletességre való törekvés volt. Az imádság és más „vallási gyakorlatok” (lelkiismeretvizsgálat, lelki olvasmány, a szentségekhez való járulás, havi lelki megújulás, évenkénti lelkigyakorlat) átszőtték a nővérek napjait. Az egyforma ütemben és hangon végzett közös imádságokon kívül minden nap elimádkozták az öttizedes rózsafüzért, a Szűz Mária kis zsolozsmájának megfelelő szakaszait, minden óráutéskor a felajánlást követően („Jézus szent sebeibe és Szűz Mária szívébe ajánljuk magunkat most és minden órán”) az Üdvözlégyet. Csütörtök és péntek este kiterjesztett karral Jézus öt szent sebéét öt Miatyánkkal tisztelték meg. A jószándékot napjában többször

²Assisi Szent Ferenc
harmadik rendjéhez tar-
tozó Szent Keresztről
nevezett Ingenbohli Ke-
resztes Nővérek Társula-
tának szabványai.
(Szabványok) Zsámbék,
Pest megye 1931.
31-39.; *Útmutató a*
Szent Keresztről neve-
zett Irgalmas nővérek
szabványainak hűséges
megtartásához. (Útmuta-
tó) A Keresztes Nővérek
kiadása. Zsámbék, Pest
megye, 1927, 25–30.

Vita activa

³Ért 1913–1914, 49–50.

⁴O. Dezső István:
P. Florentini Teodóz éle-
te és a Keresztes Nővé-
rek szerzetesi társulata.
Bp., 1926, 84.

megújították. Az imádságos szellem, a lelki tisztaság részét al-
kotta a megőrzött csend és hallgatás is. Minden tevékenységet
zajtalanul végeztek. A házakban az ebédlő folyosóját kivéve min-
denütt hallgatás uralkodott hétköznapi napokon az esti imádságtól
reggel 7-ig, ünnepnapokon délelőtt 11-ig, a havi lelki magány
napján délután 3-ig, valamint a szentgyakorlatok teljes ideje alatt.

Minden reggel félórás elmélkedést, este negyedórás lelki olva-
sást tartottak, ozsonna időben csókkal illették a feszületet. A kö-
zösségek nagyságától függően a főétkezések teljes ideje alatt,
vagy kezdetekor a *Jézus követéséből* és a *Szentek életéből* olvastak
részleteket. Minden délelőtt és este részleges lelkiismeretvizsgála-
tot, minden hónapban a főnöknő által meghatározott napon, leg-
alább kétórás lelki elmélyülést tartottak. Minden évben nyolcna-
pos lelkigyakorlaton vettek részt. Naponta látogatták és szabadon
választott imával tisztelték meg az Oltáriszentséget, hetenként
gyöntak a megyéspüspök által kijelölt gyóntatónál. Lehetőség sze-
rint naponta, de vasárnap és a kötelező, valamint a Kongregáció
által megült tíz ünnepen feltétlenül szentáldozáshoz járultak.²

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas nővérek ugyanakkor a sze-
retetszolgálat megvalósítása érdekében a világ felé fordultak. Tevé-
kenységük az élet legkülönbözőbb területeire kiterjedt: magánbe-
tegapólás, szegénybetegápolás, állami és magánkórházakban való
szolgálat, háztartásvezetés, szemináriumi munka, különböző iskola-
típusok és nevelési intézmények (óvoda, elemi és polgári leányis-
kola, kézimunka iskola, ipariskola, gazdasági iskola, fiú- és leány-
internátus) szervezése, vezetése; cselédotthonoknak, árvaházaknak,
gyógyíthatatlan betegek otthonának, aggok menhelyének, szegé-
nyek házának, állami elmeegógyintézetnek, katolikus fiú patro-
nagenak működtetése, illetve működésükben való részvétel.³ Ma-
gyarországon elsőként egy vidéki községben, a tartományi köz-
ponttá vált Zsámbékon komplex, lépcsőzetesen felépített, teljes ne-
velési-oktatási rendszert hoztak létre (kisdédóvó, hatosztályos ele-
mi, négyosztályos polgári iskola, gazdasági leánynevelő intézet, Ta-
nítónőképző Intézet, liceum). Példa nélkül álló kezdeményezéseik is
voltak: a Vallási és Köznevelési Minisztériumban nagy meglepődést
váltott ki, hogy szerzetesnők tartanak fenn fiú polgári iskolát! A szá-
zad minden hívására, az ország minden igényére igyekeztek vála-
szolni permanens létszámhiányuk ellenére: a harminchét zárdából
16-ban három-öt nővér szolgált, a tíz fős házak száma pedig mind-
össze hét volt. Így alakult ki az a furcsa helyzet, hogy a legkisebb-
nek számító szlovák tartomány 202 nővérral 17 munkakört, a ma-
gyarországi 234 nővér 42 munkakört látott el.⁴

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek tudatosan vál-
lalták a szegénység áldozatát, azt, hogy „...elszakadjanak minden
földi dologtól, személyektől és tárgyaktól”, vállalták az „igénytelen-
séget és megelégedettséget” mindenben, ami a táplálkozásra, ruházatra
és eszközökre vonatkozik; a megelégedettséget a különféle

⁵Útmutató, 11.

munkakörben és áldozatnál, amint azt a szent szegénység és a közös élet magával hozza”.⁵ Fogadalmukkal nem veszítették el tulajdonjogukat és vagyonszerzési képességüket, de lemondtak vagyónuk kezeléséről, haszonélvezetéről; csak a főnöknő engedélyével rendelkezhetek bármely dologról. Nem fogadhattak el és nem adhattak ajándékot semmikor (még áthelyezéskor sem) és senkinek (még a tartományi főnöknőnek sem), csupán szentek képecskéit. A Társulat vagyónát gyarapította, amit a nővérek díjazásként kaptak, vagy munkájukkal szereztek.

Önkéntes szegénység

A szegénység erénye a nővérek számára nem külső lemondás volt, hanem elszakadás a világ javaitól. A főnöknő bármikor elvehette az ideiglenes használatra adott tárgyakat, sőt meg is kellett tennie, ha valakinél valamely dolog iránti különös vonzódást vett észre. Életkörülményeik a vállalt lemondás és elszakadás szellemét tükrözték. A többnyire puhafából készült bútorok egyszerűek voltak, szobájuk berendezése ágyfüggönnyel elkülönített ágyból, asztalból, székből, egy fiókos vagy ruhásszekrényből állt, a betegápoló nővéreknek nappali pihenésre pamlag vagy nyugvó székeik is voltak. A napi négyeszeri közös étkezésen a nővérek egyszerű, tartalmas és elegendő, de nem válogatott táplálékot kaptak. Betegség esetén orvost nem választhattak, költséges gyógykezelést nem igényelhettek.⁶

⁶Útmutató, 7–12,
Szabvány, 13–23.

A zsámbéki Tanítóképző Intézet megnyitása

⁷Pest megyei levéltár V.

1164. Zsámbék

nagyközség iratai. Ca

Képviselőtestületi iratok.

1. 4. k. 1905. május 9.

IX/6, május 15.

VI/5, 1906., június 12 XII/1.

Ugyanakkor a nővérek minden igyekezetükkel és erejükkel növendékeik testi-lelki fejlődése számára elsőrendű körülményeket és a kor szellemének megfelelő kényelmet teremtettek. A zsámbéki intézet megnyitásakor — fő támogatójuk, a jogi végzettségű gróf Cziráky Antal által — még a törvényszéki jogorvoslatától sem riadtak vissza,⁷ és minden alkalmat megragadtak intézményeik fejlesztésére. A Zichy kastélyból és a középkori várrészekből álló romos épületegyüttest 200000 koronáért helyrehozták és átalakították, majd bővítették: új épületszárnyakat és emeleket építettek, újabb házakat, kertet, parkot, tavat, földet vásároltak.

A Tanítónőképző Intézet megnyitását hevesen ellenző Kornis Gyula államtitkár végső érvként arra utalt, hogy a rend a maga erejéből képtelen lesz fenntartani a Tanítónőképző Intézetet, mert az nagy anyagi áldozatokkal jár. A nővérek nem csupán a több mint 16 tételből álló szükséges és minimális feltételeket teljesítették. A tágas, diófákkal övezett udvar körüli épületegyüttesben hideg-meleg vizes mosdóhelyiségekkel, fürdővel, központi fűtéssel, tágas és világos hálótermekkel ellátott internátus (*Clarisseum*) várta a növendékeket; a testkultúrát fedett uszoda, tornaterem, salakos sportpálya, tenispálya, télen pedig több korcsolyapálya biztosította. A kongregáció nagy park közepén álló saját kórházzal (*Josephinum*), orvossal és szakképzett ápolókkal rendelkezett. A kapcsolódás, ideális helyszíne a kastélydomb alatt elterülő ún. alsó kert volt: az árnyas platánok, gesztenye és jávorfák alatt húzódo sétányok, pázsitok két kis tavat öleltek körül. Az iskolaépü-

**Az engedelmesség
erénye**

⁸Közl.: Dezső:
i. m. 95–97.

⁹Útmutató, 18–21.

**Fiú polgári iskola és
gazdasági leányiskola
alapítása**

¹⁰Székesfehérvári
Püspöki levéltár (SZPL);
Zsámbéki plébániai
iskola iratai (Schol)
4580 1920/695,
1921/1458, 1922/613.

lettől ötpercnyi távolságra háromholdas gazdasági kert terült el.

Az irgalmas nővérek az engedelmesség erényének gyakorlásával a legnagyobb áldozatot hozták. A rendalapító Florentini Teodóz atya nagyon szemléletesen fogalmazta ezt meg a noviciák számára 1852-ben: „Mindent akartok és semmit sem. Mindent, amit az Isten akar és semmit sem, amit Ő nem akar; mindent, amit a szabály akar és semmit sem, amit az nem akar; mindent, amit az előjárók akarnak, és semmit sem, amit ők nem akarnak; mindent fensőbb akaratból és semmit sem a magatok akaratából; (...) mindent Istenért és emberbarátokért, és semmit sem magatokért. Ez a lényege minden erénynek; így haltok meg magatoknak, és éltek az Istennek; így lesztek Jézushoz hasonlók”.⁸

Az engedelmisség, az előjárók minden szóbeli és írásbeli rendelkezésének, az Általános káptalan határozatainak ellentmondás nélküli pontos végrehajtása, kötelességeik lelkiismeretes teljesítése a tökéletességre való törekvés részét alkotta. Az engedelmisség szelleme, a zárdai fegyelem ellen elkövetett hibák megvállására és megbánására hetente tartottak kulpát, önvádolást („Isten iránti szeretetből és hibáimért töredelmesen vádoló magamat”). A nővérek a főnöknő rendreutasításait, figyelmeztetéseit az „alázatosság szellemében hallgatagon és hálás szívvel” fogadták.⁹ A Szent Keresztől nevezett Irgalmas nővérek feltételen engedelmisséget tanúsítottak előjáróik iránt, ugyanakkor szakmai meggyőződésük védelmében szelíden, de konokul szálltak szembe a világi hatóságokkal. Élettük minden percét az alázatosság hatotta át, de állhatatosan védelmezték a rend érdekeit.

Az oktatási minisztérium már a leánypolgári iskola nyilvánossági jogát is csak vonakodva és késlekedve adta meg (1907), a meglepődést kiváltó fiú polgári iskola pedig többéves huzavonát eredményezett. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök főpásztori hatalmánál fogva hiába ruházta fel az intézményt nyilvánossági joggal, a minisztérium ezt nem fogadta el, és férfi tanerő alkalmazását követelte. A nővérek, ameddig lehetett, ellenálltak, de amikor már elkerülhetlenné vált, ezt a kérést is teljesítették a nemes cél és az általános igény kielégítése érdekében. A férfi tanárok fizetéséhez azonban sem a község, sem a minisztérium nem járult hozzá. Ezt az anyagi terhet a nővérek nem vállalhatták, ezért feladták a harcot, és megszüntették a fiú polgári iskolát.¹⁰ Ezzel azonban a Minisztérium egy lélegzetvételnyi nyugalomhoz sem jutott, mert a nővérek bejelentették a gazdasági leányiskola megnyitását. A gyakorlati életre való felkészítés jegyében kialakított tantervet a miniszter visszautasította, és az elméleti tárgyak óraszámának emelését írták elő. A nővérek ezt teljesítették, de a minisztérium így is csak „polgári leányiskolával kapcsolatos két éves gazdasági tanfolyamnak” ismerte el, azt pedig mereven elutasította, hogy a diákok ebből az iskolatípusból a Tanítónőképző Intézet harmadik évfolyamába átléphessenek. A megalkuvást

¹¹SZPL Schol 4580
1928/423, 1930/810.

A tisztaság erénye

¹²Szabvány, 27.

¹³Útmutató, 13–17,
Szabvány, 24–27.

A leánynevelés célkitűzései

¹⁴Ért 1910, 4.

¹⁵Bakonyi Anna – Se-
bestyén Ildikó: *Vissza-
emlékezések a Keresz-
tes Nővérek tanítóképze-
sére*. In: *Jubileumi év-
könyv*. (Jubileumi
évkönyv) Főiskolai füze-
tek Zsámbék, 7.
Zsámbék, 1988, 43.

¹⁶SZPL Schol
2098/1925.

nem ismerő nővérek egy év múltán közölték, hogy a Minisztérium által megkövetelt tanterv egyáltalán nem vált be, így eredeti elképzeléseiknek megfelelően nemzetközi és saját tapasztalataik alapján új rendszert kezdtek kidolgozni, ezért a Gazdasági iskola működését ideiglenes jelleggel felfüggesztették.¹¹ Két év múltán Kornis Gyula államtitkár már a Tanítónőképző Intézet megnyitása ellen protestált, de mindhiába. A Kongregáció a felekezetek számára a Tanító- és tanítónőképző Intézet felállítását lehetővé tevő 1868. évi törvény XXXVIII. törvénycikke alapján 1929-ben megnyitotta az intézetet.

A nővérek rendíthetetlenül ápolták testükben és lelkükben „angyali erényüket”, „erényük koronáját”, „nemük ékességét”, a tisztaságot, amelynek oltalmazása érdekében „kerülték a tetszésvágy-nak, a hiúságnak, könnyelműségnek vagy érzékiségnek még a távoli látszatát is”.¹² Szigorúan tartották a klauzúrát, viselkedésük és társalkodásuk szemérmes és szerény volt. Őrizték szemüket a nem illő olvasmányoktól, kerülték a hosszantartó és kíváncsi pil-lantásokat, tekintetük barátságos volt, de nem könnyelmű és ér-zelgős. Őrizték hallásukat, őrizték nyelvüket a hízeltő kifejezésektől, az illetlen vagy sértő beszéd-től; őrizték kezüket a hosszantar-tó, bizalmas vagy erős kézszorítástól; kerülték az ölelést, a csókot, még nagyobb gyermekeknél is.¹³

Ugyanakkor a nővérek nemzedékeket készítettek fel arra, hogy művelt társaságbeli nőkké, jó feleségekké és anyákká válja-nak. A nővérek eszménye nem „a modern nő, ki az urnához tö-rekszik, a közélet forgatagában kíván érvényesülni s egyedüli eszményképét egy fokozott és raffinált külső kultúra elérésében látja”, hanem az a nő, aki jó feleség és jó anya, aki tűzhelyét, férjét, gyermekeit besugározza egyéniségének varázsával, aki „a béke anyala, a szegények segítője, a betegek gyámola”.¹⁴

Az irgalmas nővérek sokoldalú, művelt, szellemesen társalgó, házias, jámbor magyar nő nevelésére törekedtek. A polgári iskolá-ban ezért a kötelező tantárgyakon kívül a tanulók kézimunkából, zenéből (zongora, hegedű), rajzból, festésből, francia nyelvből kü-lön képzést kaphattak, és ezt a lehetőséget tankötelezettségük meg-szűnése után is biztosították számukra. A jó modort és a méltó vi-selkedést illemtanórákon sajátították el a tanulók, és tantárgyi ke-retben készítették fel őket a háziasszonyi szerepkörre (kézimunka, a lakás megválasztása, berendezése és tisztántartása, fehérneművar-rás, főzés, mosás stb.).¹⁵ A női Gazdasági iskolának pedig az volt a célja, hogy a tanulókat sokoldalú gazdasszonyi ismeretekkel lássa el (háziasszonyi ismeretek, növény-, gyógynövény-, zöldség-, gyü-mölcstermesztés és feldolgozás, állattenyésztés, méhészet, dísznö-vénytermesztés, borkészítés, szőlőművelés).¹⁶ A Gazdasági iskola ugyanakkor az anyaságra való felkészítést is szolgálta az anya és csecsemővédelem tantárgy keretében. A Tanítónőképző megalakítá-sának bevallott célja volt az is, hogy finomlelkű anyákat neveljen.

¹⁷Ért 1935–36, 32.

¹⁸Ért 1930–31, 16.

Hazafias szellemiség

¹⁹SZPL 481/1921,
1805/1923.

²⁰Idezi: Kovács József
László: *Fejezetek a
Keresztes Nővérek
zsámbéki Tanítónőképző
Intézete történetéből.*
In: Jubileumi
Évkönyv, 45.

²¹Pest megyei levéltár.
VIII. 54. Zsámbéki r. k.
Intézet és Liceum iratai.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek a nőnevelést jövőformáló misszióknak tekintették, mert — mint megfogalmazták — „a holnapután arcukat a mai leányok fogják kivetíteni és megformálni!”.¹⁷ Felfogásuk szerint a gazdagon formált, erkölcsileg szilárd női jellem feladata az, hogy „az élethitében kopott, eszményeiben szürke és esztéticizmusában elszegényedett társadalomban” vallási-erkölcsi alapon nyugvó életstílussal nyújtson követendő mintát.¹⁸ Ezt a célt szolgálta az 1909. március 8-án, Zsámbékon megalakult Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Mária kongregáció.

A nemzetközi, három földrészre kiterjedő rend sokszor idegen származású tagjainak magyarországi tevékenységét kezdettől áthatotta a nemzeti szellem őrzése és fejlesztése. Nem csupán az egyes iskolatípusok, hanem már az óvoda fontos feladatának tartották, hogy „a gyermekeket nemcsak megóvjuk, de egyszerűen a magyar nyelv ismeretébe vezessük és fogékony szíveikbe vallásos és hazafias érzést is ültessünk”. Mindezt olyan közegben emelték programmá, amelyben a lakosságnak csekély részét alkották a magyar ajkúak, a nővérek által működtetett elemi iskolában a tanulók 90%-a német anyanyelvű volt! A német nyelvű oktatás bevezetését elutasították, 1923-ban például a zsámbéki német lakosok mozgalmára közölték Radnich Imre plébánossal, a polgári leányiskola igazgatójával, hogy „inkább itthagyják az intézetet, de németül nem tanítanak”,¹⁹ és csak kisebb (liturgiát érintő) engedményekre voltak hajlandóak. 1941-ben megakadályozták, hogy a Tanítóképző Intézetük keretében német nyelvű tagozat is létrejöjjön. Schmidt M. Nóra tartományfőnöknő kijelentette: „...rendünk annyira össze van forrva a magyarsággal, annyira magyar érzésű minden tagja, hogy lélekkel és odaadással nem tudnánk a német nyelvi tanítóképzést elvégezni”.²⁰

A nemzeti szellem ápolását célozták a nemzeti ünnepek „igen szép” megülése, a községi nyilvános ünnepségeken való testületi részvétel; a magyar népköltészet, népzene, magyaros viselet, magyaros hímzések előtérbe helyezése; kerámia és egyéb népművészeti tárgyak gyűjtése, a magyaros gazdasági konyha felállítása. A vidéki Magyarország szellemi és szociális felemelésére szervezték meg a Katolikus Falupedagógia Szemináriumot és a népművelést is szolgáló Árpádházi Boldog Margitról elnevezett Önképzőkört. A trianoni döntést követően pedig határokon átívelő missziót teljesítettek: 1929–1948 között 6 részben és 18 teljesen elszakított vármegyéből származó növendéket nevelt Zsámbéki Intézetük,²¹ akik később sikerrel teljesítették küldetésüket az utódállamok területén.

A Szent Keresztről nevezett Irgalmas Nővérek kongregációja egy évszázad távolából is üzen a mának: az egy és ugyanazon hit, erkölcs, elhivatottság és szellem közösség-, nemzet- és jövőformáló erejéről tanúskodik.

Scheffler János

Szatmár vértanú püspöke

1932-ben született Szatmárnémetiben. A Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakot végzett, a nyelv-tudomány doktora. Jelenleg a Babes-Bolyai Tudományegyetem kihelyezett Tanítóképző Angol Nyelv Főiskolai Karán tanít, tanulmányi igazgató. *Hűségesen fáradhatatlanul* címen 1991-ben megírta Scheffler János életútját, akinek kanonizációs eljárása megindításakor megyéspüspöke kinevezte a történész bizottság tagjává. 2001 februárjától a Romániai Magyar Pax Romana elnöke.

A boldoggá avatási eljárás megindítása

Ötven évvel ezelőtt halt meg dr. Scheffler János, Szatmár vértanú püspöke. 1950-ben internálták kényszerlakhelyre Kőrösbánya Szent Ferenc-rendi kolostorába, két év múlva tartóztatták le, Zsiláva (Jilava) földalatti börtönének lakója lett. Innét vitték mindig kihallgatásra a bukaresti belügyminisztériumba, ahol koncepció perét készítettek elő. 1952. december 6-án reggel bekövetkezett halálának híret cellatársai vitték el a ghencea-i gyűjtőtáborba.

Utolsó óráinak történetét egykori cellatársának, a már meghalt neves zeneszerzőnek, Dan Myzrahinak a kilencvenes évek elején közzétett tanúvallomásából ismerjük, amelyet megerősített cellabeli szomszédja (a cella akkori legfiatalabb rabja, a kilencvenes évek végén felfedezett, még élő), Máté Antal is. Dr. Scheffler János Dan Myzrahit az együtt töltött hónapok alatt latin szövegekre (is) tanította, s ezeket értelmezte. Amint erre Dan Myzrahi visszaemlékezett, a haldokló püspök csendes nyugalommal kiejtett utolsó szavai ezek voltak: „Dan úr! Ibi vacabimus....” A zeneszerző négy évtizeddel később is pontosan idézte Szent Ágoston sorait, dr. Scheffler János kedvelt gondolatát: „Ibi vacabimus et videbimus / Videbimus et amabimus / Amabimus et laudabimus / Ecce quod erit in fine... sine fine.” Vagyis: „Amit hittem és hirdettem, azt látni fogom. Amit látok, azt örökké imádom, ez lesz a vég nélküli vég.”

A szatmári egyházmegye csak 1953-ban szerzett tudomást püspöke haláláról, s csak titokban gyászolhatták. Szenvedését és halálát vértelen vértanúságnak tekintették, mert tudták, hogy kizárólag hitéért, az egyházhoz és Krisztus helytartójához, a pápához való hűségéért börtönözték be. Az egyházmegyében többen is gondoltak arra, hogy egykor sor kerülhet kanonizálásának hivatalos kérelmezésére. Neve először az egyházmegye Magyarországon maradt részében vált ismertté, amikor László (Franzen) Károly egyházmegyes pap a debreceni nyomdában könyvnyomatos Scheffler-képet nyomtattatott, hátlapján a közbenjárását kérő (akkor még egyházi jóváhagyás nélküli) imával. A szatmári egyházmegye 1990-ben beiktatott megyéspüspöke, Reizer Pál 1994-ben hivatalosan is kezdeményezte dr. Scheffler János boldoggá avatása eljárásának megindítását. Az ügy teljes dokumentációja azóta elkészült, eljutott a Szentté Avatási Kongregációhoz. A vértanúként tisztelt püspököt ma már az Isten Szolgája megkülönböztető címmel is megtisztelik egykori egyházmegyéje területén.

Dr. Scheffler János életrajzi adatainak részletes bemutatása a lexikonok feladata. Életpályájáról itt most csak annyit jegyezzünk meg, hogy teológiai tanulmányainak befejezése után három évtizedig munkálkodott különféle beosztásokban: volt segédlelkész, plébános, hittanár, teológiai tanár, a szemináriumban tanulmányi felügyelő, lelkiigazgató, majd másfél évig egyetemi tanár a kolozsvári egyetem jogi karán. Itt érte püspökké történő kinevezése. A II. világháború utolsó két és fél évében, majd a kommunista hatalom idején öt évig kormányozta egyházmegyéjét, olyan viszonyok közt, amelyek erőteljesen korlátozták cselekvési lehetőségeit.

A püspöki funkciót megelőző három évtized életének és munkásságának küzdelmekben és eredményekben bővelkedő időszaka volt. Számos könyve, szaktanulmánya és cikke jelent meg ekkor, ugyanakkor több munkája kéziratban maradt. A püspökké szentelését követő évtizedet az egyházkormányzási és szervezési feladatok, apostoli hivatását teljesítve pedig hitbeli kérdések megvilágítása, papjainak s híveinek tanítása töltötte ki. Már a háború utolsó időszakában, majd a kommunista hatalom idején fel kellett híveit készítenie a várható eseményekre és azok következményeire, később pedig szembe kellett néznie az egyház Rómától való elszakítását tervező, azon munkálkodó hatalommal.

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül próbálunk rámutatni egyéniségének néhány olyan jellemvonására, amely meghatározta életpályáját, szellemiségét, és képessé tette a tekintélyes számú és terjedelmű, nyomtatásban megjelent (és kéziratok) lelkiségi, szaktudományos munka és más irodalmi mű megalkotására.

Személyiségének fejlődésére kétségkívül jelentősen hatott származása. Kálmánd sváb ősöktől származó lakosait ugyanis buzgó vallásosság jellemezte, s a szellemi életben élő tízgyermekes családban szüleiktől megtanulta a kemény fizikai munka becsülését. Életműve ismeretében tudjuk, hogy kimagasló szellemi képességekkel rendelkezett, alapjában intellektuális beállítottságú volt. Ha plébánosa nem figyelt volna fel a kisiskolás szokatlanul alapos meglátásaira, nem rendezte és támogatta volna gimnáziumba jutását, vajon hogyan fejlődhetett volna a célirányos munkát végző, minden tanulmányát kitűnő minősítéssel végző tanuló? Hogyan lehetett volna a hittudomány, majd az egyházjog (ún. királygyűrás) doktora? Szellemi képességeit és rendszerező egyéniségét bizonyította az a nyolcadikos gimnazista korában maga írta-szerkesztette latin nyelvtankönyv, amit az érettségire készülők osztálya számára készített. Nem volt mindennapi az idegen nyelv ismerete sem. Beszélte a német nyelv sváb nyelvjárását, tökéletesen a német irodalmi nyelvet, tudott latinul, szeminarista korában megtanult franciául és angolul, Rómában olaszul, a világháborút követően románul, kényszerlakhelyén pedig

szlovák nyelvismeretét tökéletesítette (az egyházmegyében szlovák hívek is éltek).

Szatmár társadalmában Prohászka Ottokár Szatmárnémetiben tartott szociális konferenciái kapcsán tűnt fel 1918-ban, amikor többször is felszólalt és hozzászólt. Dr. Serédi Jusztinián hercegprímás az esztergomi szabadegyetemen figyelt fel jogtudományi ismereteire, hajlamára. Egymás után írta kánonjogi tanulmányait, foglalkozott az egyházi autonómia kérdésével, az egyház és az állam viszonyának jogi vonatkozásaival. Ő készítette (korszerűsítette) a *Szatmári Irgalmas Nővérek Szerzete Szabályait*. Több évig készült *A szatmári egyházmegye Statutumai* című munkája, 1939-ben ő készítette el az egyházmegyei zsinat összefoglaló munkáját, a *Zsinati Határozatokat*. Képességeit megyéspüspöke elsősorban a középiskolai oktatásban, majd a kispapok szemináriumi képzésében akarta gyümölcösöztetni. Amikor a román hatóságok megszüntették az addig működő (királyi) katolikus főgimnáziumot, püspöke rábízta az új katolikus gimnázium megszervezését és igazgatását. Ennek megszüntetését követően lett tanulmányi felügyelő a szemináriumban, tanár a teológián. Ekkor sem feledkezett meg a középiskolásokról, egymás után írta számukra (és a művelt katolikusok számára) hittankönyveit: *Katolikus hittan (Dogmatika)*, *Katolikus szertartástan*, *Katolikus egyháztörténelem*. Valamennyi több kiadást ért meg, s ami lényeges: az újabb (s bővített) kiadásokhoz figyelembe vette a tankönyvvvel kapcsolatos tanári véleményeket, javított nyelvezetükön, az újszövetségi idézetekhez a legújabb fordítások szövegét használta fel.

Dr. Scheffler János élethivatásának tekintette a papnevelést, a szerzetesek lelki nevelését. Ezt a munkát végezte/végezhette a szatmári, majd a nagyváradi szeminárium lelkiigazgatójaként, a szatmári irgalmas nővérek és a nagyváradi Ferenc-rendi nővérek gyóntatójaként, és sok-sok, papoknak és szerzeteseknek tartott lelki gyakorlatok során. Szentbeszédnek alkalmával és lelki gyakorlatokon történő felhasználás céljára írta meg (kéziratban maradt, négykötetes) *Elmélkedések az evangéliumról* című munkáját, ugyancsak kéziratban maradt könyve a *Lelki gyakorlatok ferenceseknek*. A szerzetesnők számára öt éven át tartott heti konferenciái (szövegük kéziratban) alapján könyvet is írt: *A szerzetesi élet katekizmusa*. Évenként írt a papjainak szánt (halála után kéziratban terjesztett) lelki gyakorlatos könyvét (*Atyám, szenteld meg őket*), amely 1998-ban *A pap* címen jelent meg. A papi hivatások ápolására létrehozta az *Opus vocationum ecclesiasticum* szervezetét, püspökként az egyházmegye három városában kissemináriumot létesített. A felnőttek világnézetű és lelki nevelése is foglalkoztatta. Ezért fordította magyarra Spirago *Felnőttek katekizmusa* című munkájának harmadik kötetét, a *Kegyelemtant*, Eymard P. Iulian *Az isteni nagy Szentség. Jézus valóságos jelenléte*, valamint Eymard: *Szentáldozás — Életforrás* című munkáját. A hívek számára szerkesztett ima- és énekesköny-

ve a Jézus, Neked élek. Az egyházzal szülő terjedelmes munkája (*Hol az igaz gyűűrű?*) kéziratban maradt. Foglalkoztatta egyházmegye történelme is, kiváltképp az egyházmegye második megalapítójaként emlegetett Hám János püspök (*Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848–49-ből*). Példamutató elődökről szól több kéziratban maradt tanulmánya is.

Lelki naplójából tudjuk, hogy kiterjedt munkásságában három jelszó irányította: tudatosan, keményen és következetesen végezni a mindig célirányos munkát. Tudatában volt annak, hogy ő alapvetően intellektuális természetű, másrészt természetét öröklötten ridegnek, merevnek tartotta. A családban, az iskolában arra nevelték, hogy minél többet tanuljon és dolgozzon. Tudta, hogy tehetősége folytán mindig küzdenie kell a gőg, az elbizakodottság ellen, ugyanakkor az alázatosság szelleméért.

„A szeretet próbája”

Kemény neveltetéséből és öröklött természetéből adódóan életének másik, naplójában állandóan megjelenő fő gondja az igazi felebaráti szeretet megvalósítása. „Nem a tanulás, olvasás, könyvírás, nem a profán karrier és hatalom... A lényeg: az emberek szeretete. A szeretet próbája, mértéke, fokozója pedig az áldozat. A másokért hozott áldozat” — jegyezte fel magának. Ezért akart vezeklő, engesztelő lélekke válni. Napi küzdelme az emberek szeretetért nem volt eredménytelen, visszaemlékező kortársak tanúsították, hogy a mindig szigorúnak látszó emberben valójában nagyon sok gyöngédség és jóság rejtőzött. Egész életútján végigkísérte szociális érzékenysége, az elnyomottak és üldözöttek védelmezése. Becsülte az egyszerű embereket, Olaszországban, nyári nevelősködése idején ezért talált jó embereket, testvéreket a szolgák között. Útban Amerikába, az Eucharisztikus Kongresszusra, szomorúan tapasztalta, hogy a hajó fűtői rabszolgaként dolgoznak — „páriák a nagytőke szolgálatában”, írta élményeiről a *Szatmártól Chicagóig* című útirajzában. Szociális látásmódja indította arra, hogy az egyházmegyei Karitás keretében tervszerűen foglalkozzék a szatmári munkások életével, kiművelésükkel, püspökként pedig a Katolikus Akció megszervezésével a társadalom elesettjeinek, a szegényeknek a rendszeres támogatásával.

Karitatív tevékenysége a világháború idején

A magyar kormány dr. Scheffler János közbenjárására szüntette meg Alexandru Rusu nagybányai román görög katolikus püspök kényszerlakhelyre internálását. Szatmárnémeti tekintélyes számú zsidósága 1943-ban az ő segítségét kérte felekezeti (zsidó) kereskedelmi középiskola létesítéséhez. Az ügyben közbenjárt a kormánytól, ezért magára vonta a minisztérium neheztelését. Gyűjtőtáborba hurcoltakon, főként zsidókon próbált segíteni. 1944-ben kinyomtatta a magyar püspöki kar (általa is aláírt) körlevelét a zsidók védelmében (a körlevél a püspöki palotát ért telitalálat során megsemmisült). Nyílt kiállásáért a hatóságok megfenyegették: ha védelmüket nem hagyja abba, őt is elviszik. Kimentette az

SS-be erőszakkal elhurcolt papjait is. 1945 januárjában személyesen járt közben a szovjet hatóságoknál német (sváb) származású híveinek deportálását megakadályozandó, orosz nyelvű beadványában tiltakozott a kollektív bűnösség elve ellen.

Megérezte és előre látta az elkövetkező, egyházmegyéjére (és hazájára is) nagy megpróbáltatást hozó eseményeket, ezért már 1943-ban figyelmeztette papjait és híveit a háború és az esetleges ateista-kommunista uralom lehetséges következményeire. Elmondta: az Egyház örökre szóló küldetése alapján a történelem folyamán Istentől nyert vitalitással tudott beilleszkedni minden új történelmi keretbe; a most várható események azonban — ő úgy látja — egyelőre inkább üldöztetést, szenvedéseket fognak hozni. Ezért most áldozatvállalásra, engesztelésre és vezeklésre van szükség. A rendkívüli megpróbáltatásoknak kitett közösséget az Isteni Gondviselés tanával vigasztalta, egyben hangsúlyozta, hogy az Atyához az út a Boldogságos Szűz Mária által vezet.

Papjait arra is figyelmeztette, hogy a jó pásztor nem futamodik meg. Ő is elmenekülhetett volna. Felajánlották neki a vértanúhalált halt Apor Vilmos győri püspök helyét. Megírta Rómába: ő eljegyezte magát a szatmári egyházmegyével, kinevezését nem kéri, csak akkor megy el, ha ezt a Szentatya kifejezetten óhajtja.

Mindennemű pártpolitikától óvta papjait. Az állammal való szembekerülést azonban sem az egyház, sem ő nem kerülhette el. A román kormány nyílt támadássorozata az egyház ellen a konkordátum 1948. július 19-i felmondásával kezdődött, ezt követően egymást követték az egyház működését korlátozó intézkedések, megindult a papság és a hívek Rómától való elszakításának, nemzeti egyház alapításának a kísérlete. A kormány egyik minisztere éppen Szatmárnémetiben jelentette ki: „A kormány el van határozva, hogy a katolikus püspökökkel szemben feladja a békés megegyezés politikáját. Lehetőséget adunk, hogy a római katolikus egyház nemzeti egyházzá alakuljon, és ne legyen kénytelen külföldi irányításra hallgatni.” Az állam törekvése 1950-ben tetőzött a Marosvásárhelyen megindított ún. „békepapi” mozgalomban. A szándékot jól szemléltette a megyeszékhelyek rendőrségeihez érkezett távirat: „Megalakult a pápa nélküli katolikus egyház. A milícia gondoskodik, hogy ne beszéljen senki ellene.”

Vértanúsága

A (keleti szertartású és a római) katolikus egyház püspökei közül már csak dr. Scheffler János maradt szabadon, de rövidesen őt is (a másokkal való érintkezéstől megfosztottan) kényszerlakhelyre vitték. Egyre közelebbinek érezte régi vágya teljesülésének lehetőségét: a legteljesebb áldozat, a vértanúság kegyelmét. A román kommunista hatalom az ő személyét nézte ki a szakadár egyház erdélyi vezetőjének: az Erdélyben egyedülinek elismert egyházmegye székhelyére, Gyulafehérvárra, a letartóztatott Márton Áron helyére akarták vinni. Cellatársai elmondták, hogy a belügyminisztériumi kihallgatásokról mindig kimerülten

tért vissza. Az egyik alkalommal cellatársainak is elmondta, hogy magas rangú állami vezetők azonnali felmentését ígérték, ha elvállalja, hogy olyan egyházat vezet, amelyet ők akarnak. Nem vállalta a neki szánt szerepet. Megjegyezte: egy katolikus papnak nem szégyen kommunista börtönben meghalni, hiszen a kötelesség teljesítése, a hitéhez való hűség juttatta oda.

Dr. Scheffler János hősöknek való történelmi időben szolgált, hű maradt hitéhez, egyházához, Krisztus Földi helytartójához. Áldozatát az új világot termékenyítő áldozatnak hisszük. Cellatársaira gyakorolt mély hatásának tanúsága az az Ave Maria, amelyet halála reggelén, annak hatására Dan Myzrahi zeneszerző komponált.

* * *

Szemelvények Scheffler János naplójából

Scheffler János római tanulmányainak megkezdése napjától, 1910. október 27-től naplót vezetett. Mindennap feljegyezte, hogy merre járt, mit látott és kivel találkozott. Naplója mégsem pusztán „leltározás”, hanem véleménynyilvánítás és értékelés is. Pappá szentelését követően naplója lelki naplóvá alakult.

(1926, a chicagói kongresszuson) Itt nincs győző és legyőzött... Itt csak testvérek vannak, Krisztusnak, az elsőszülött testvérnek a követői. E körül az oltár körül oly szép összhangban lengenek a pápai és amerikai zászlók közt a világ összes népeinek zászlai... Itt és egyedül itt csinálódik a világbéke. A szentségi Jézus oltára előtt egyformán szent minden zászló és minden himnusz, és szent minden ország nyelve.

1935. július 2. — Ezután önfeláldozó életet akarok élni. Kettős értelemben akarok áldozópap lenni: Krisztust feláldozó és önmagát Krisztusért osztatlanul feláldozó pap. Ennek kibontása, részletezése és kifejlesztése — vajha a heroizmusig — lesz lelki életem vezető gondolata. Lelki célom: önfeláldozó lenni hivatásbeli kötelességeim teljesítésében, engedelmességben, szolgálatkészségben. Ehhez szükséges: lelkemet és elmémet egészen eltöltse természetfölötti emberi életcélom és főképpen „áldozó”-papi rendeltetésem tudata. — A kegyelem bőségének titka: a bensőségesebb imaélet. Már évek óta érzem ezt.

Ezután szilárd elvem lesz: előbb szolgálom ki a Krisztus drága vérével megváltott lelkeket, azután jön más dolgom. Az embert nem lehet félretolni, a dolog vár. Az embert csak akkor kapom meg a jóra, amikor magától jön, ekkor ütött számomra a kegyelem órája, részemre az érdemszerzés, a dolgot később is megkapom, éjjeli órákban is, holnap is, holnapután is. Régen a szeretetről nem volt tiszta és lélektanilag helytálló fogalmam: azt tartottam, hogy elég jól tenni és használni, nem baj, ha a szeretetet nem is látják az emberek. Most már tudom: látniuk és érezniük kell.

1940. október. Hóman miniszter telefonon kérdezte: elvállalnám-e a kolozsvári egyetemen az egyházi jogi tanszéket. Válaszomat egyházi előjáróimtól tettem függővé. Ezek és tanácsadóim (köztük P. Somosy S.J. is) egész határozottsággal azt tanácsolták, hogy el kell vállalni. Október 15-én személyesen jelentettem a miniszternek, 19-én, szombaton este jött a kinevezés. Bár magam nem kértem és nem is vágytam e kinevezésre, és az összes körülmények is emberileg világossá tették előttem, hogy Isten küldi e kitüntetésnek is beillő kinevezést — nem okozott örömet. Első érzésem a kinevezés után: kivert kutya vagy, az édes szemináriumi kört, a papi környezetet, az ismerős arcokat, az eddigi teljes gondnélküliséget és lelki levegőt el kell hagynom, és idegenbe, profán milióba, ridegebb protestáns környezetbe, kevésbé papi munkakörbe kell mennem. Nehéz szívvel mentem. Egyrészt biztosra kellett vennem Isten akaratának megnyilvánulását, másrészt a honvágy alig lankadt. Szerettem volna mindenképp menekülni. Olyan szívesen kopogtattam volna egy szerzetben a felvételért. Titokban reménykedtem is, hogy a lelkigyakorlat folyamán meghallom az Úr hívását — ide, a páterek közé. De nem! Éppen az ellenkezője történt. Saját lelkem és két páter, akit megkérdeztem, azt mondják: az Úr nem ezt kívánja tőlem, hanem: maradj és légy új helyeden misszionárius... ebben Isten kegyelmével megerősödtem. A módot és munkaterem kitöltését még nem látom eléggé konkrétan. De magát a küldetéselem lényegét világosan felismertem, vállalom, a részleteket is meg fogja mutatni az Úr.

1945. február 6-i
püspöki körleveléből

Mindenkor, de különösen ilyen rendkívüli időkben fontos, hogy az eseményeket szent hitünk fényénél lássuk és az Isteni Mester szándékai szerint jól megértsük. A helyes kiindulás: minden, ami velem és szent Egyházzal történik, Isten akaratából, legalább megengedő akaratából történik. A világtörténelem eseményeit láthatatlanul a hatalmas Isten irányítja, igaz, másodlagos okok által, de a fő irányító, az első és legfelső ok, maga az Isten. Isten akaratának ilyen imádó és szent teljesítése legelső és egyetlen kötelességem.

Az Isten akarata néha súlyos áldozatokat, keserű szenvedéseket is jelenthet számomra. Az Egyház örökre szóló küldetése nincs meghatározott társadalmi és gazdasági rendszerhez kötve. A történelem folyamán Istentől nyert vitalitással tudott beilleszkedni minden új történelmi keretbe...

Ajánljuk fel minden munkánkat, keresztünket, imádságunkat és önmagunkat is engesztelő áldozatul egy Isten és felebarátot szeretőbb világért, a népek lelki megbékéléseért és boldogságáért. A megpróbáltatások — kemény próbák, szervesen és éltetően hozzátartoznak az Egyház életéhez. Nagy tévedés azt gondolni, hogy az Egyház legszebb és legtermékenyebb korszakai a külső fénnel övezett korok. A kényelmes jámborság, az összkomfortos kereszténység nem Krisztus stílusa.

VASADI PÉTER

Egy új Jónás jelei

Th. Mertonról, vagyis Merton Tamás trappistáról

II. rész

Életszentség: süllyedve emelkedni

1926-ban született Budapesten. Költő, író, esszéíró. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK magyar-német szakán végezte. Írásának első részét lásd 2002. 4. számunkban.

Hogy hol, hogyan s mikor fogan meg az emberben az életszentség, erre nem lehet pozitivistá választ adni. Istenben 'kezdődik el', az emberben folytatódik, s kettejük egységében fejeződik be. Azaz hogy befejeződésében nyílik meg s tágul a végtelenségig s a végtelenben, mert azt óhajtja magába fogadni, 'magjában' az Egyetemes Teremtéssel, melyből Krisztus Istensége magaslik föl. Ő bírja magában az Egész-t, Testben s Lélekben a Létet, s Vele lép a szentéletű ember az Új Égben az Új Föld partjára. A Megtestesülés nemcsak Jézus titka, ez a Szentháromság Istennek titka öröktől fogva. Ennek gyümölcse a Kozmosz, a mindenféle nem-szellemi formájú létezés, amit — elég szerencsétlenül — anyagnak nevezünk, illetve minősítünk (le), holott csak úgy lehet minden kegyelem, ha a bűnt kivéve a különböző létezésformák megszentelődhetnek. Átvitt értelemben ez azt jelenti, hogy a magassághoz hozzátartozik a mélység, a sötéthez a ragyogás, a mikróhoz a makro, igenhez a nem, és nem az ember következtető fehér-fekete logikája, hanem Isten nagyon is 'kalandos elgondolása', illetve végtelen paradoxitása szerint. Az, hogy ez a paradoxitás végtelen, értelmünknek követhetetlen. Erről az sejtet valamit, hogy Isten igazságossága egy a szeretetével, ítélete a megbocsátással, megértése a haragjával, jósága a mindenhatósággal, de igazságossága, ítélete, haragja és mindenhatósága mégis azonos önmagával. Az ember életszentsége úgy emelkedik, hogy mélyre süllyed. Vagy megfordítva; „pokolra kell annak menni, / aki dudás akar lenni” (J. A.).

Merton Tamás alighanem a pokolnál kezdte, külső kényszerítések nélkül, önszántából, mint mindenki, és nem rajta múltott, hogy mégis hátat fordított neki. Bámulatosan magasra emelkedett, de megőrizte a korábban szerzett mélységélményeit. És még azt sem lehet mondani, hogy 'tisztán'. A mélységélmény sohasem tiszta, Jézus pokoltornácébéli alámerülésén kívül, mivel a bűnös, a tartózkodó bűnös is beszennyeződik, amikor pusztít. Ha az okozott vagy szemlélt pusztulás nem betegséggé, hanem tudássá lesz benne, az a kegyelem műve. A bűn ismerete a szervezet ellenmégévé válik, a lélek fegyverévé, mely serkenti a jó-

Megjegyzés: a „-” jelek a Thomas Mertontól vett idézeteket jelölik, a ' ' jelek a szerzőtől valók.

ban való növekedést. Sokan vannak, akiket a megtapasztalt rossz tesz a jó szenvedélyes hitvallójává. Merton ezt írja: „Gyümölcséről ismerjük meg a fát. Ha meg akarod ismerni a nemzetek modern társadalmi és politikai történetét, tanulmányozd a poklot.” S hozzáteszi: a tömegek társadalmában egyetlen ember ráülhet valamennyiünk életére, lelkére, nézeteire. S nem őszinte véleményt kíván, hanem szolgálai meghunyászkodást a pénz- vagy hatalmi diktatúrák kerítése mögött. Föllazítja a személyek kapcsolatait, a családot, szétzilálja a közösségeket ő, meg a szolgálói. Céljuk, hogy „irtsák ki a természetes együvértartozás érzését, az embereket ellenőrizhető szervezetekbe tereljék, melyeknek élén megvásárolható, immoralis, gátlástalan emberek dirigálnak. Minden lehető módon, módszeresen arra nevelik őket, hogy ne higgyenek egymásnak, senkinek, csak nekik, sőt hogy tőlük féljenek is... S így szavazzanak bizalmat üresfejű, gondolatlan szószátyároknak, akiket sose látnak, legföljebb hanyagul divatos ünnepélyességben a képernyőn, vagy hallanak a rádióban, amint adagolják jelenlétüket. Ezek lerombolják a szeretetet és fanatizmussal helyettesítik.”

Azért nincs alternatívája a keresztény vallásnak, mert elvet s megítél minden tömegekkel művelt politikai és egyéb praktikát. Tömeget nem is ismer, csak teremtet személyeket, isteni kinyilatkoztatásból és kétezer éves tapasztalatból tudva, hogy a személy szeretet híján elpusztul, s egyre gyakrabban elhull, mint az állat. „A keresztény vallás a szeretet vallása. A keresztény erkölcs a szeretet erkölcsé.” Ott, ahol a lélek gyümölcsei az öröm, a békesség, a türelem, a kedvesség, a jóság, a hűség, a szelídség, az önmegtartóztatás (Gal 5,22–23), nem lehet azt mondani, hogy „emberi mindenhatóság: ez a mi titkos vágyunk.” Mert ezek a gyümölcsök azon a fán teremnek, amelynek elkoptathatatlan neve: szeretet. Másképpen: a jó tudása. Merton Tamás, nem feledve, hanem vállalva — igaz, más jelleget — elsötétüléseket, teljes életével ennek a szeretetnek szolgálatába állt, amelyről fölismerte, hogy maga az Atya. A szeretet megtartotta őt, sőt egyetemes jelentőségűvé növelte lelki-szellemi képességeit. Örömmel fedezte föl, hogy — a bár abbahagyni akart — életeleme, az írás is szolgálhatja a szeretetet, azzal a föltétellel, hogy mint művészet, szó, gondolatfűzés, mondat és stílus önmaga marad: „Itt, a Getsemániban az az én remeteségem, ami leginkább segít hozzá a magányhoz és a szemlélődéshez: az írás... Arra nincs semmi időm, hogy bármi más legyek, mint trappista szerzetes. De azt elérhetem, hogy imádkozzam, amikor imádkozom, és írjak meg imádkozom, amikor írok.” „Ha Istenért írok, akkor a tőlem telhető legjobban kell írnom, mivel akik nem is hisznek Benne, veszik maguknak a fáradságot, hogy jól írjanak... Szent Pál és Szent Ignác vértanú nem tördött a nyelvtannal, mégis remekelt. A rossz könyv a csekély

szeretet tanúja.” „Elmerülök a szemlélődésben, akár lefelé, akár fölfelé visz. Isten szemlélődik.”

Ezért lát mindent. Ha az ember szemlélődik, anélkül, hogy Isten látná, látja azt, amit Isten néz. Ő pedig nézi Harlemet: „Ezen a hatalmas, sötét és bűzös nyomortelepen feketék százezrei élnek barmokként összeterve. Legtöbbjüknek se kenyere, se munkája. Ez az élénk és mély érzelmű faj úgy zsúfolódik itt össze, hogy” — más nem is történhetik vele — „vasmarokkal fojtogatja őket a biztos kudarc. Az előítéletek falai közé szorultak. Fölmérhetetlen természeti érték, bölcsesség, szeretet, zene, tudomány és költészet préselődik bele ebbe az óriási katlanba, s együtt fortog a megromlott emberi természet minden szennyevel. Tízezrek pusztulnak el a bűnben, a nyomorban, a megaláztatásban. Kitörölték őket az élet könyvéből, embertelenné tették, lealacsonyították... Mi mindent nyelt már el sötét kemencéd, Harlem, a marihuana, a gin, az örültség, a hisztéria és a szifilisz által?” „Harlem azt mondja el, amit Isten gondol Hollywoodról. Viszont Hollywood az a mennypótlék, amiben Harlem kétségbeesve keresi a maga vigaszát.” Tamás testvér, mikor már miséző pap, órákkal a szentmiséje után is alig képes hozzálátni bármihez. Röstell még olvasni is. Ül a nyersen faragott székén, s fölajánlja a reggel kezében tartott Istennek a világ véghetetlen nyomorát, ostobaságát és aljasságát: Vedd magadra, Uram, és égesd el a te szenvedésednek és föltámadásodnak emésztő tüzeiben. Napközben, „a legváratlanabb pillanatokban” éli át ezt a vakító világosságot, s oly erővel ragadja meg az emlékezés, hogy nem érti, mit miért csinál. De azért föl-földereng benne a feketék puccos, neobiedermeyer, pipiskedő színmű-musicaljének zárómondata, Isten szájába adva: „Utálatos szememben a fehérek szellemessége. Nem ismerlek titeket. Nem ismerem azt, amit társadalomnak mondotok. Halottak vagytok, mint a pokol. Ezeket a feketé kicsinyeket ismerem és szeretem, titeket nem. Átkozottak vagytok.” Tamás testvér imádkozik. Ír és imádkozik. Szent vagy, Uram, dűnnyögi, szent, szent, szent, irgalom, irgalom, irgalom, sóhajtja, ki tudja, hányszor.

Az ember hivatása

Mind világosabban látja, Jézust nem azért utasítja el a világ, mert Krisztus, hanem mert Isten. Nagy erővel ragadja meg őt Krisztus istensége, mintegy kihozza a sodrából. Nem gondolhat erre a tényre, amelynek hordozhatatlan súlya mégsem az igazságban, hanem a hitben van, nem gondolhat erre a tényre megrendültség nélkül. Naplójában szenvedélyesen kiált föl: „Krisztus elutasításában az a legrettenetesebb, hogy a »szentek« tették.” A farizeusoknak nem kellett, mert nem volt farizeus. „Nem tudtak mit kezdeni Istennel, mert látniuk kellett, nem hasonlít hozzájuk.” Ez a követ-

kezetlenség nem az Isten, hanem az ember tragédiája lett: Istennek hasonlítani kell valakihez? És ha kellene, ki mondja meg, kihez? Ha bárkihez hasonlítani, Isten volna még? Ember nem hasonlíthat Istenhez, ezt a „szenteknek” tudniuk kellett volna, hanem csak egy lehet vele. Krisztus egy volt az Atyával. Erről a káromlásnak mondott állításáról kellett volna fölsímnünk; ez az ember csak ugyan a Messiás. Épp ezért a mondatáért ítélték halálra. A hozzáértők készültek föl legkevésbé a Küldött fogadására. Készületlenségük egy ki nem mondott ítéletet burkol be: a Messiás soha és semmilyen körülmények között nem jöhet úgy el, hogy megfelelően az emberi várakozásoknak. Ha mégis eljön bárhol és bármikor, meg kell halnia; ő nem lehet ő.

Amikor Merton Tamás miséiben magasra emelte a Föltámadott testét, komoly fizikai erőfeszítésbe került, hogy leeressze s visszahelyezze a paténára. Számtalanszor átelmélkedte, mi következik az emberre abból hogy Krisztust visszautasította. Mivel Isten az ember képében jött el, és emberként nem kellett, ha az ember Isten képét ölténé föl, még kevésbé kellene. Vagyis az ember megtiltja Istennek, hogy a maga választotta módon jöjjön el. Hogy egyáltalán eljőjön. Íme, az eredeti bűn 'érett', kiforrott, egyetemes tagadásának pillanata. Isten elutasítása örökre megosztotta volna az emberiséget, mert Krisztusban véglegesen utasította el az embert is. Ehhez bármi ok elég lett volna, ha elmarad a megváltás. Ám épp Krisztus elutasítása és keresztre feszítése provokálta a megváltást, és amit az ember véglegesen elrontott, Isten véglegesen helyreállította. Így az ember hivatása a paradicsomi állapothoz képest bár alacsonyabb dimenzióba csúszott, magasabbra ért föl: Krisztussal a kezében léphet az Atya elé. Az ember ugyan föladta hivatását, a boldogságot — hogy szentségben és igazságban szolgálva Istent, s Benne az embert, éljen —, Krisztus azonban — a boldogság helyett — meghirdette a boldogságokat.

A boldogság azt jelenti, írja Merton, hogy kitaláljuk, mi az az egy szükséges, amely nélkül nincs élet. Ezért az egyért lemondunk minden másról, ami boldogságnak mutatja magát, de nem az. Ezután — az isteni paradoxitásának megfelelően — ebben az egyben megkapunk minden mást is. Az ember hivatásként nem reprezentálhatja a semmit, csak a mindent. E hivatás hallatlan kitüntetés az, hogy egy emberi személy beavatottan képviselheti a jó teljességét, Istent. Ez akkor lehetséges, ha Isten akaratára mint „Isten Lelke bennünk van, azaz szeretetének szabadsága, törvénye szerint élünk.” Az embert hivatása a csúcspont felé ösztökéli, amit Isten szeretetével beborít, elismer, jóváhagy, amelyre rábízta magát. Szó szerint Istent hordozza az az ember, aki a hivatásának él. Az ilyen ember „békét keres, nem széthúzást, alázatot, nem fölényt, engedelmességet, nem lázadást, tisztaságot, nem kétértelműséget, türelmet, nem agresszív hazugságot, egyszerűséget, nem kiagyalt bonyolultságot, nyugalmat,

erőt, nagylelkűséget, bölcs lesz, nem csak okos, átfogóan igaz... Imádság nélkül mindebből semmit sem érünk el.”

Az önmagát képviselő ember csupa viszonylagosságra épít. S mintha a „pokol küszöbén élne”, szerepjátszásra, a célok és az eszközök ingerült s állandó változtatására kényszerül, s észre sem veszi, az ideiglenesség és az üresség metaforája lesz. Mivel az élet és az út egyet jelent az ember életében.

Imádsággal a szemlélődésbe

Merton Tamás trappista egész életművében — hol kimondva, hol kimondatlan — jelen van a definícióktól való idegenkedés. Kreatív alkat lévén rátalál arra, amit mondania kell, s amit kell, azt akarja. A legelvontabbnak tetsző következtetések vagy sejtések élnek a tolla alatt, s megjelennek. Mint a jó írókat, a belső lét állandó megtestesítésének csendes és kitartó szenvedélye hatja át őt, gondolkodását és művét. Jézus Krisztus, akinek személye és szavai is, a kinyilatkoztatás „az öröklét csöndjével terhes, és ez az öröklét” — e megrázó csönddel — „megterheli a mi fogalmainkat s beszédünket is, azonnal óva int: az elemzés nem vezet sehová.” Mert a valóságot nem a ritka elmeél, hanem a szeretet ismerheti meg. „Én vagyok az út”, akárhányszor hangzik is el Jézusnak ez a szava, oly mély, egyszerű és titokzatos kifejezés, hogy ‘erényei’ miatt kimeríthetetlen. Mindenki tudja, mit akar jelenteni, mégsem tudja senki pontosan, mit jelent. Misztérium, melynek megértése az elfogadásával azonos.

Nem biztos, hogy jól fejezzük ki magunkat, amikor azt mondjuk: az imádság beszélgetés Istennel. Az imádság Isten dicsőítése, viszont a dicsőítés nem szüntelen hozsannázás, vagy a magas c megszakítatlan éneklése, hanem a megismerésnek az a fajtája, amely egyedül Istenhez illik. A dicsőítő észrevétlenül Istenbe helyeződik. A szerzetesek különben sem szeretnek beszélgetni. Nem is nagyon tudnak. Az imádság több, mint a legnemezebb szó-váltás. A teremtetett lét visszaáramlása, visszaömlése a teremtető Léthe. Ezért az imádságnak nem mindig a szavai a legfontosabbak, hanem az imádkozó lelkülete, alázata, szándéka, imádasának hője, mélye, kizárólagossága. Az imádság a lélek homályában halad előre, megteremti a szemlélődés föltételeit, a belső békét, a nyugalmat, a süllyedés-emelkedés ritmusát, és lassan átfordul szemlélődésbe. A szemlélődő kitűzött célt, meghatározott dolgot, témát, tárgyat is szemlélhet magában. Akarhat tovább jutni valamiben, közelíthet annak lényegéhez, de a tökéletesebb szemlélődés az, amikor magát a szemlélődőt szemléli a Lélek, és ketten egymás szemlélésében egyesülnek. A szemlélődő elhárítja a tapasztalatokat. Minden igazi szemlélődés vadonatúj. Növekvő vagy sűrű sötétben mintegy megül a szemlélődő; csak a várakozásának van némi derengése.

Nem kér és nem vár semmit, ami a jutalomra emlékeztetne, mert amit tesz, az „az istenszeretet műve”. Nem kíván sem ki-, sem megelégtülni; pihen „a tiszta, eseménytelen hit éjszakájában”. A hit és a szeretet most végképp egy benne. Az itt és az ott. A szemlélődő nem gondol magára. Nem is gondolkodik, mert ami most vele van, az sokkal több és egészen más, mint „az értelemnek vagy az akaratnak... a hitben kifinomult szépségkeresése”. „Engedd meg, Uram, írja Merton, hogy a Te irtalmadban bízok, ne önmagamban. Add, hogy a Te szeretettedben bízzam, ne egészségben, erőben, tehetségben, emberi segítségben. Ha Benned bízom, minden mást megkapok, erőt, egészséget és támogatást. Minden az égbe vezet el. Ha Benned nem bízom, minden a pusztulásomat idézi elő.”

A szóban mondott imádság olyan, mintha járnánk. Haladnunk kell. Lépést teszünk lépés után. A szótlán imádság olyan, mint a lélek elengedett röplése; ‘madárlábait’ hátranyújtja, és szárnyal Isten, a szerelmese felé. A röplést — egy bizonyos ponton túl — már nem lehet megszakítani. Ezért kell, hogy az imádság „szüntelen” legyen. Az ilyen lélekállapot-imádság visz a szemlélődésbe. „A szemlélődés... a szeretet és a tudás egysége... Az élet, a szabadság, a szeretet és a tudás egybefonódása, a szeretet-szabadság-igazság-élet egységének legegyszerűbb intuíciója.” Milyen tudás ez? Olyan, amit akkor mondunk ki, amikor megkérdeznek minket: hiszed-e, hogy van Isten? Tudom, válaszoljuk. Mivel Őt hiszem, Aki Van, tudhatom. A Tudom a teljes emberi egzisztencia váratlan előrelépése. Ez a lépés „teszi a misztikus sokszorta egzisztencialistábbá a filozófusnál... A misztikus, vagyis a szemlélődő nemcsak látja és megtapintja a valót, ... hanem a dolgokon túl lelki közösséget teremt a Szabadsággal, az élő Istennel”, mert a valóság nem a tárgy, a dolog, az elgondolás, hanem maga a „Szent”, aki minden tárgynak, dolognak, elgondolásnak egyedül adhatja meg a valóság-alapját. Vagyis mindent, amit valódinak nevezhetünk, a Transzcendens Léthez vonatkoztatjuk, és Tőle elszakíthatatlanul lehet csak a valóság része. „A szemlélődés az önmegvalósítás” — leghatásosabb, de — „legellentmondásosabb formája, amelyet a látszólagos önmegsemmisítésben érünk el... Csúcsa a transitus.”

A lélek tehát „a pusztába megy.” Itt minden lassú, monoton, üres. Nincs szó, nincs élmény, lángolás, elmepróbáló érvelés. Itt tanulja meg a lélek, hogy a kopár kő, a színtelen homok, az életjelek nélküli létezés a legősibb, tehát a legeredetibb szépség. „Nincs hajlék, nincs élelem, nincs fölüdülés.” Az érzékek alszanak. Nincs ugrás előre. A lélek nem igyekszik nagyokat imádkozni. A fény elszökik, a derengésből szürkület lesz, a szürkületből sötét. A lélekre leszáll az éj. De azért nem botorkál. Vonul előre. Elhagyatott lesz és tehetetlen, a szelíd vagy sebző szenvedés lelki — de testinek érzett — éjében jár. Megkönyékezi a si-

etség, a türelmetlenség, rosszabb esetben a lázadás. Isten sehol. Az imádság szóba menekül vagy talán az emberi egzisztencia menekül az imádság szavába, mondódik, peregnek a szavak, mint a kavicsok. De ha a megfosztott lélek képes csöndben lenni, várni, haladni, egyszercsak „finom és meghatározhatatlan béke kezd belészivárogni”. Nem illan el, nem a képzelgés lecsapódása, nem lesz az erőszakos fény martaléka. Nincs hatalom a földön, mely megállíthatná szétáradását a lélekben, mert ez „Isten akarata, vagy egyszerűen: maga Isten.”

A lelki élet csapdái

Ahol ilyen nagy a tét, ott igen sokan — láthatók és láthatatlanok — nyüzsgönek vagy menekülnek, szoronganak vagy ujjonganak, elragadtatnak, mímelnék vagy csálnak, törtetnek vagy lustálkodnak, lepleznek vagy színeket játszanak, vergődnek vagy cseleznek, szóval ott az *emberi* és az *emberalatti* elemében van. A Gonosz céljaért gyanús lelkesültséggel süti rá bárkire a ‘szent’ jelzőt, mintha lepecsételné. Csak az igazi szent gondolja meg akár százszor is, hogy rámondja valakire: gonosz. Az *emberfölötti* pedig hallgat, de jelen van. Hagyja, hogy megkeressék, nem tágit. A legkisebb hézag vagy engedmény nélkül földi le a tökéletességet. Merton Tamás kisgyermekkorától edzett figyelemmel és pontosan ábrázolva láttelezte az embert, az emberit, anélkül, hogy leselkednék, rábizonyítana vagy meglöbegtatna bármit is rejtett kárörömmel; mi sem áll tőle távolabb. Éppen mert a szeretet igazsága élteti, megmutatni és orvosolni akar. Tudja, hogy az őszinte büntudat ravasz ellenfele a melldöngetően meakulpázó megszállottság, amely ismeri ugyan a bajt, hogy a bűn utáni csömörben tehetetlenkedik, de úgy akar magán segíteni: megmarad a bűnben, a büntudatban túlömlik rajta. Csak föl ne fedezzük valódi önmagunkat, aki Krisztussal van elrejtve Istenben. Ha pedig „nem tárjuk föl ezt a mélységet, sosem fogjuk megismerni, milyen emberek vagyunk, és Istent sem, hisz személyiségünk legmélyén léphetünk be Hozzá”.

A vallásos emberek nagy részének is, akár a világnak mindennapi élete deszakralizálódik, mert vallásos élete hártavékony fölületté lett. Már alig érzékelik, „milyen életbevágóan fontos, hogy... megértsenek valamit hitük misztériumaiból”. A különös gyakorlatok mechanizmusa „nem képes Isten... természetét sugározni”. Sok keresztény képmutatón megalkuszik a világ gyöngeségeivel, keserű közönyével, csalárdságaival, s ezt a megalkuvást megértésnek álcázza. Az igaz tudás a vallásos életben is folytonos választásra kényszerít a szeretet-formájú szabadság és a tudatlanság-formájú szolgaság között. Az elmélyülés konok kijátszása oda vezet, hogy „a vallásos szimbólumok iránti érzékenység sosem volt olyan hideg és halott, mint manapság”. Az álszent őszinteség tudálékosan fecseg, mert fél. Sok minden-

től félhet, főként koncentrálatlan élete szétszórtságától. „Az igazán mély és nyíltszívű ember megengedheti magának, hogy hallgasson.” A kényszeres beszéd, amely előnti a keresztények életét is, nem szereti a jó szót. A gondolkodás és a megismerés szenvedélye azonban igen; „ez a *mentális* szó, mely megfelelő hangalakjába öltözve ott várakozik az emberi értelem mélyén, hogy a valóságról tegyen tanúságot”, akkor is Istent dicsőítve, ha nem Róla beszél.

„Ádám... léte első pillanatában... önmagát Isten képmására... teremtve találta... Megtanult látni, és fölfedezve a kommunikáció más eszközeit is Isten szentségével — megalkotta a nyelvet.” A szakrálisan érzékeny nyelv ma is eleven, és arra való, hogy szót vá tegye a dolgok rejtett összefüggéseit és értelmét, nem pedig arra, hogy „beszéljen a dolgokról”. A dolgokról azért nem kell beszélni, mert a dolgok maguk beszélnek. A régies, kisszerű, szellemben alacsony beidegződésekkel nem lehet az ember pneumatikos-szá, új emberré, mert egyszerűen nem érti meg, mi az, ami fölszítja benne „a scintilla animae”-t, a lélek szikráját; az isteni kegyelem szó inkább varázsige a fülében, mint a legmélyebb valóság neve. Az új emberben, „pontosan a lélek, a legbelső akarat és értelem csúcspontján... fehér pontban izzik a misztikus fogékonyság, a szellemi tudatosság telhetetlen kis gyémántja”, amelyért megválhatunk a Világtól, minden bennelévővel együtt, mert már fölösleges. Ebben a belső 'térben' tüzet fog mindaz, ami nem szükséges.

A lelki tökéletességért folytatott erőszakosság, a méltatlan versengés, a nehezen leplezhető kegyelmi irigység őszintétlenül, hamissá teszi az embert. „Az ilyen erényes lélek úgy érzi, őt még a teremtmények jósága és tisztasága is fenyegeti.” Már nem fogja föl, mennyivel többet ér a sikertelenek tökéletessége, mint a sikeresek tökéletlensége. Rutin és eredetiség a szent dolgokban is összeférhetetlen. A rutin a nem-eredetiek zavart igekezete, hogy tökéletesnek tessenek, pedig csak simák; a Gonosznak is van teológiája. Ő nagy gyönyörűséget érez, amikor ostorként csattogtatja e sűrűn ismételt szavakat: „halálos bűn, szenvedés, kárhozat, örök büntetés, egyetemes ítélet, hajlíthatatlan igazságosság, visszafizetés, világvége stb”. Vigasztalásul megismétlődő kudarcaira, abban hisz, hogy „mindenki más pokolra jut.” Az öntelt, önelégült keresztény nagyobb veszedelme önmagának, mint minden kísértése együttvéve. A szellem gőgje táplálja a bujaságot, akár elkövetetik, akár nem. A gőg minden lelki rossz megtörténtét sürgeti és segíti elő. Ezért „a kevélység gyönyöre” a keresztényekre leselkedő csapda.

Innen már nincs messze az a szerencsétlen fölfedezés, melyben az ember e szavakra ragadtatja magát: „Óh, érv szent vagyok!” Ha csakugyan szent volna, hanyatt-homlok futna e lelki baleset helyszínéről. „A szent tudja, hogy a világ, amit Isten te-

remtett, jó.” És a mindig átmeneti, bár megismétlődő gonoszság ellenére is jó marad. Mert minden teremtettség lény, dolog, élet jó benne. De azt is tudja, hogy e tömördek jóban egyedül ő az az esetleges, akinek megjavulásáért könyörögnie kell, hogy végleg el ne vesszen. A szent nem önmagával, hanem az alázatával szentel meg minden szépséget. S elviseli, hogy ez az alázat Isten kegyelméből őt is megszentelje. Ilyen az önfeledt szemlélődés gyökere. A szent nem lobog „az Istenről való briliáns megérzések s parttalan élmények máglyáján... nem győzködi magát arról, micsoda hatalmas előrehaladást ért el”, nem édeleg, nem cifrázza, nem számítgat. Jól tudja, hogy szemlélődésének lelke Isten és az ő szeretete. Élve merészkedik a halálba, nem pedig vonul diadallal ön-dicséretének festett egébe.

Oltaom önmagunktól

„A legveszedelmesebb ember a világon az a szemlélődő, írja Tamás testvér, akit senki sem irányít. Ő csak a saját látomásában bízik.” Az a bizonyos belső hang, amelyre hivatkozik, csakugyan megszólal, figyelünk kell rá, de nemcsak a beavatottakhoz, s a beavatottakban eleven, hanem mindnyájunkban. Aki senki emberfiára nem hallgat, csak a maga hallotta hangra, az „Isten akaratát azonosítja... a szívét elöntő nagy, édes, föl-fölforrósodó meleggel.” Minél édesebb bent ez az érzés, az ilyen szemlélődő annál csatlantatlatnabb. S már rég nem jut eszébe, hogy Isten emberségének töréspontja a kereszt, amely a megbecstelenítésnek, a szenvedésnek, a fájdalomnak, a halálnak, nem pedig bizonytalan eredetű érzéseknek (s ami ennél egy fokkal jobb, érzelmeknek) a helye volt; kemény, megácsolt, engesztelhetetlen, szálkás bitófa. Jézus Krisztus nem az érzések, hanem az elválasztó, kijelentő, üdvözítő tények Istene, kinek szava nem (csak) balzsamos, de éles kard is. Az önmagától s önmagában elragadtatott ember alkalmasint — ha korlátlan önbizalma másokat is megigéz, és „elhiszik róla, hogy valóban szent” — tönkretehet embereket, egy várost, egy szerzetesrendet, akár egy nemzetet is. „A világ tele van olyan sebhelyekkel, amelyeket az ilyen látnokok ejtettek rajta.”

Mi óv meg minket túltengő önmagunktól? Mindenekelőtt az igazi alázat. Nem az, hogy egyáltalán nem hiszünk magunknak, magunkban, hisz ez képtelenség, hanem hogy tényleg tudjuk, mert sokszor megtapasztaltuk, milyen kevés vagyunk, sőt, Isten végtelen ‘méreteihez’, a Teremtés véges, de végtelennek érzett nagyságához képest semmi. Át kell élnünk erős értelmünkkel semmi-voltunkat, és nem gyorsan s riadtan kikecmeregnünk belőle, hanem elmerülnünk benne. Ezután már egy csekélység, egy perc, egy szó, a legkisebb esély is bizalmat ébreszt a megmenekülésünkre, tágas teret látunk, Isten uralta távlatokat. Az igazán alázatos ember csöndesen építkezik, szorgalmas és boldog, a

kedves hangyák és a csillagképek nézője és testvére, s „mivel nincs érzéke az önsajnálathoz, nem esik kétségbe... Csak az alázatos ember képes nagy dolgokat művelni, mert már nem foglya az evilági esetlegességeknek”, az esztelenek diktálta futóversenyeknek, s tudja: Szent az, akinek a képét viseli.

Mi óv meg? A világ oktalan, de nagyon is következetes gyűlölete. Oktalan, mert ahhoz, hogy önmagát jól szeresse, mindazt gyűlölnie kellene, ami benne nem szeretet. Éppen fordítva teszi. A szeretetet ugyanúgy üldözi, mint ahogyan a Világosságát üldözte, s ugyanabból az okból: a sötétség kedvelői adják kezébe a hatalmat, a pénzt, a fegyvert; ezért ragaszkodnia kell a sötétségéhez, amely nélkül nem volna világ. Urai nem tűrik, hogy a világ rádöbbenjen: ha kevésbé volna evilágias, attól még evilág maradna, és sokkal boldogabb volna. A ma már fénybe öltözött sötétség éber és lenyűgöző technikával bírva fölfigyel a legkisebb részre is, amit a világosság út tömör falán, s nyomban ellenintézkedéseket tesz, jól sejtve, hogy a világosság azt jelenti: igazságosság. Erről ugyan beszél a világ, és ennyivel be is éri. Az igazság veszélyes, a status quo szent; azaz álszent.

Az igazságtalanság jót tesz az igazaknak. Egyszerre bizonyítja nekik a közösség és a magány értékességét, s cáfolja önmagát, megmutatva értéktelenségét, hiszen nem szereti se ezt, se azt. Mi óv meg? A türelem. Mely nem vontatottság, nem elodázása valaminek, nem az, hogy 'na-erről-nem-beszélünk'. A türelem olyan erő, mely meggyőződött a szeretetről, vagyis a jóról, arról, ami van, ezért tud rá várni. Amit jónak ismer, nem téveszti és nem keveri össze a világ nyújtotta javakkal. Ezek között jóként húzódik meg sok kifejezetten rossz is. A türelmes ember rossz környezetben is a jóért él. Ha türelme ráadásul kevészavú a rossz kabaré-esztrádjá, handa-bandája és hozsannázása idején is, megszégyenítő csöndjét az is meghallja, akinek tömeges lármával van betömve a füle. A türelmes keresi a magányt. Nem kényszerítetik rá, noha úgy látszik, sikerült elszigetelni őt.

Mi óv meg? A magány. „A szeretet maga a magány”, írja Tamas testvér. Nem sértett és sértő elhúzódás, hanem a közösségbe készülő erőgyűjtése. Nem kényelem vezette semmittevés. Ezt el se lehet viselni, a betegség melegágya; hanem a belső erők küldetéses szétosztásának előideje. A magány lényege szerint istenkeresés, sőt — bizonyos értelemben — istentisztelet. Aki jól akar, mert jól kell neki látnia, fölmászik egy fára. A közösség nem mászhat föl a fára. Azt küldi oda, akinek legjobb a szeme. A magány nem egyedüllét, és nem fölszín. Mélye a fecsegő és a fecsegés számára kibíratatlan, a hallgatás számára nélkülözhetetlen. A magány a mennyei sokaság gyülekezőhelye. Ezt a gyülekezést idézi a magány zizegése és neszei. Amikor egy szerzetes vágyódik rá és örül a magáynak, az igazság megtalálásának örvendezik a szeretetben. Annak a hitnek, amely ebben a szere-

tetben cselekszik (Gal 5,6). Mert a szerzetes az, aki él az „igazságban — *dans le vrai*”, írja Merton Tamás trappista.

* * *

Források:
Héttépcsős hegy. (Ford.:
Lukács László.) Szent
István Társulat, Bp.,
1981.; *A csend szava.*
(Ford.: Lukács László.) I.
kiadás, SZIT, Bp., 1983.;
Az új ember.
(Ford.: Szonniág Gábor.)
Agapé, Szeged, 2000.;
A csend szava. II. ki-
adás, SZIT, Bp., 1991.

A csend szava című könyvének borítóján van egy fénykép, amely nem engedi el az ember tekintetét. Talán a Kentucky-i kolostor bejáratát ábrázolja. Reggel van. A kapus testvér épp most nyitotta ki a 100–130 éves, vaskos fakaput az ormóttan kulccsal. A küszöb közepe lesüllyedt, elkopott a megszámlálhatatlan lépésektől. A küszöbhez vezető út kövei tükörsimák. A falba mélyedő, magas ablakon át jön be a világosság, de nem zavarja a keretező sötétséget. Kint verőfény van, bent homályos szürkület. A fű még zöld, de lassan sárgul a kíméletlen hőségtől. A kolostor téglakerítése öreg, de erős. Nyersen faragott kőoszlopon ál a fűben egy tömzsi kőkereszt. A mennyezet fadeszkái barnák, kifelé vezetik a szemlélő szemét. Nincs ember a képen. Mély nyugalma élet terjed szét helyet-te. Valami nehéz posztósuhogást azért lehet hallani, ha jól figyel a fül. Mintha most lépett volna ki a kapun Tamás testvér. Talán balra fordult, s örökre elhaltak a léptei.

FORRAI ESZTER

Viera da Silva

*A világ
Könyvtárak tömege
Nyitott lapok
Színkockáiban
Lépések labirintusa
Nappfényben áztatott sugárzó teraszok
Égig érő létrákon
Közlekedünk
Kezedben a tükör
S a másik oldalon
Éled a hajnal
Feltámadunk veled
Ha az angyalok megérkeznek...*

Ha a folyó vad lesz és gonosz

KÁLNAY ADÉL

1952-ben született Ózdon. Író, költő. Legutóbbi írását 2002. 1. számunkban közöltük.

Ma sokáig néztem a megáradt folyót. Sárga, bűdös víz hömpölygött ott, ahol minap előbújtak az első hóvirágok. Undorodtam a látványtól, de mégis kényszerítettem magam, hogy nézzem ezt az iszonyú áradást. A víz könyörtelenségében volt, hogy is mondjam, volt valami emberi, ez rémített meg leginkább. Ahogy semmi sem volt neki elég, cipelte magával a ki tudja honnan összeszedett tárgyakat, néhányat magába forgatott, másokat kihányt az egyre felismerhetetlenebb partra, s csak tört előre mocskosan és bután. Talán soha nem tudok elszakadni a folyótól, ha nem hajít ki pont elélem egy szürke jégtáblát, melyről a lábamig szánkázott egy őztem. Nemrég pusztulhatott el, épp csak az imént, meleg volt a teste, de a szeme már fénytelenül tükrözte a nap utolsó sugarait. Néztem az őzet, a szemét figyeltem, s egyszerre öröm töltött el, hogy ez az év lesz az utolsó. Feltápáskodtam, utolsó pillantást vetettem a folyóra, és hazasiettem nyomomban a lopakodó sötétet. Szobám ablakából is jól látni a folyót, sőt hallani minden neszt. Régen, szép nyári estéken a békák szavát, ősszel meg a vonuló madarak hangját hozta fel a szél, illatokat zúdított rám, s apró loccsanások ütődtek sivár falaimhoz. Ablakaik azonban már régóta zárva tartom, el is függönyöztem, nem vagyok kíváncsi erre a folyóra. De miért is beszélek a folyóról? Fecsegek csak, amúgy vénember módjára, pedig van fontosabb dolgom is. A jegyzeteket magamnak készítem, mint ahogy magának hagy az ember évezredek óta üzenetet kőben, fában, papíron. Régóta tudom, hogy ez az utolsó esztendőm, s nem mondom, gyakran fáj is. Ám mostanra már nem maradt semmi a vágyaimból, nem ragaszkodom senkihez, s nem sajnálom itthagyni a földet. Azt hiszem, inkább örülök, mert nem akarom tovább nézni, ami itt történik, mert fázom már rozzant ruhámban, amit éjjel-nappal hordani vagyok kénytelen. Dolgom alig maradt, üzleti ügyeimet régóta más intézi, rokonaim, barátaim jórészt elmentek, aki maradt, az meg mind távol él. Hisz élhetnék én is úgy, ahogy rokonaim, s a többi ember, egy apró véletlenül múlt csupán, hogy más irányt vett a sorsom. Egy véletlenül, mondom, pedig tudom, hogy nincsenek véletlenek, nekem találkoznom kellett azon a réges-régi mámoros hajnalon azzal az emberrel, aki újfajta részegséget kínált, a mindent tudás részegségét. S én habozás nélkül elfogadtam az ajánlatát, az sem zavart, hogy mit kell adnom cserébe, mohón kaptam a lehetőség után. Végül nekem magamnak kellett rájönnöm, mit vett el az ajándékért

az a különös ember. Elvette a nyugalmat, a békémet, el csendesen folydogáló életemet. Akkor mégis azt gondoltam, nem akart nekem rosszat, kiválasztottnak éreztem magam, aki éppen az emberiség üdvére fogja mérhetetlen tudását felhasználni. Tévedtem. Végül nem lettem egyéb, mint egy eltévedt Jónás, egy kétségbeesett jós, aki nemhogy az emberiségen, de saját magán sem tud segíteni. Azon a régi hajnalon azonban semmiről nem tudtam. Akkoriban fiatal voltam és gondtalan. Csak úgy éltem bele a világba, nem nagyon vettem észre, ami rossz, de elvettem mindent, ami jó. Szüleim gazdagok voltak, nem volt pénz, amit ne szerezhettem volna meg kedvteléseimnek. Csak úgy rajzoltak körülöttem a barátok és én boldog voltam, hogy adhatok. Soha nem indultam hosszabb utazásra egyedül, mindig gáláns ajándékokat vettem a nőknek, nagy partikat adtam, ahol mindenki annyit ehetett, ihott, mint sehol másutt. Az estélyeimnek híre volt, rangja, lehetetlen volt valakinek lenni, s ott nem megjelenni. Kedveltem a sportokat, különösen a labdajátékokat, s telente a sízést. Napjaim rendre kellemes emelkedettségben teltek, igazán nem tudtam olyasmit kigondolni, ami ne teljesült volna szinte rögtön. Csak növelte elégedettségemet, hogy általában jó embernek tartottak, pletyka, rosszindulat elkerült, példaként emlegettek, jó külsőm, megnyerő modorom beszédtema volt a társaságokban. Iskoláimat a legjobb intézetekben végeztem, apám magas hivatalt remélt nekem, s én mindent megtettem azért, hogy ezt a reményt betöltssem. Már feltűnt életem jövődő párja is, nagy szemű, vékony, szőke lány, őt szemeltem ki magamnak, leendő gyermekeim anyjának. Lassan mozduló, szelíd lány volt, ábrándozva nézett maga köré, mint aki csodát lát a valóság helyett. Szép, hosszú kezét gyakran összekulcsolva a feje tetejére tette és ide-oda ringatózott. Törékeny lett ilyenkor, játékos és megható is egyszerre, alakján körben különös fény futott, ez a fény vette körül minden hajszálát, mintha a nap mindig pont mögötte lenne és elárasztaná sugaraival. Egy ilyen alkalommal akadt meg rajta a szemem, s rögtön utánanéztem, vajon ki lehet. Igazán rossz lett volna, ha azelőtt keveredek valami komoly érzelembe, mielőtt megtudom, milyen családból való. Távolról sem azért, mintha előítéleteim lettek volna, s több pénzre sem volt szükségem, de irtóztam a bonyodalmaktól, a párválasztást egy életre szóló dolognak tartottam, aminél vigyázni kell, nehogy a szerelem vaksága jövátehetetlen tévedést okozzon. De jövődőbelim származása tökéletes volt, s rövidesen az is kiderült, hogy én is a kedvére való vagyok. Immár semmi nem állhatott utunkba, jöttek a mosolyok, az üzenetek, majd a kellemes séták a parkban, s hamarosan már az eljegyzésről beszélt a két család. Boldog voltam, s boldogságomat barátaim játékos fenyegetése sem árnyékolta be. Igazán nem festem le szebbnek ezt az időszakot, mint amilyen volt, bármilyen idillinek tűnik ma már. Igen, pontosan így éltem és készültem a reményteli jövőre. Az esküvőt nagyszabásúra

terveztük, úgy gondoltam, legyen ott mindenki, aki barát, s nem is gondoltam volna, hogy ennyi barátom van, folyton újabb nevek merültek fel, és a meghívókból sosem volt elég. A legénybúcsúk egymást érték, menyasszonyom elnéző mosollyal borogatta fájós homlokom, s készséggel elhitte, hogy én magam is mennyire unom már, hogy hajnalig kell mulatni hol egyik, hol másik vendéglőben. Szelíden vigasztalt, majd vége lesz már lassan, én meg zszibongó fejem derekához szorítottam és addig hallgattam terveit közös otthonunk szépítéséről, míg el nem aludtam. Így jött el az a bizonyos hajnal, ki tudja, hányadik átmulatott legényéjszaka hajnala. Éppen hogy elváltam barátaimtól, a fejem még nem fájt, de már éreztem benne azt a furcsa tompaságot, ami mindig megelőzte a fájdalmat, és kedvesem hűvös keze után vágytam. Ehelyett azonban a feltámadó szél hűvössége borzongatott meg, olyannyira, hogy meg kellett állnom begombolni a kabátomat. Ekkor láttam meg azt az embert. Egészen pontosan, mielőtt megláttam volna, még úgy tompa aggyal is tudtam, hogy valami hirtelen megváltozott, hogy nem vagyok egyedül, s előtött egy furcsa érzés, talán szédüléshez hasonlított a legjobban. Azt éreztem, meg kéne kapaszkodnom, de nem volt mibe. Még átfutott az agyamon, hogy tényleg túl sokat ittam, aztán ahogy jött elmúlt és én ott láttam magam előtt azt a férfit, s nem tudtam róla levenni a szemem. Ki vagy, kérdeztem tétován, mert mintha hasonlított volna valakire, gondoltam egy ismerős, egy barátom barátja talán. Te ki vagy, kérdezett vissza a férfi, és én soha még olyan zavart nem éreztem, mint akkor. Bambán álltam ott és lassan jeges rémület fogott el. Nem tudtam a kérdésre válaszolni! Mert akármilyen jutott eszembe magamról, semmi sem tűnt igaznak, mintha azt mondanám, hogy haj, meg láb, ilyesmi részletek, de éreztem, ha mindent felsorolok is és összerakom, akkor sem lesz belőle én, mint ahogy a krumpliból, hagymából, tejfölből, olajból sem lesz főzelék, ha egymás mellé hordom őket. Emlékszem, rettentően megijedtem, éreztem, hogy valami történik velem, amit én nem akarok, hogy egyszerre más gondolataim és érzéseim lesznek, mint eddig. Arra gondoltam, lehető, hogy megőrülök, vagy ilyesmi. Az italt okoltam, és ott akartam hagyni ezt az embert, de nem tudtam elmozdulni. Látod, szólalt meg végül különös, vontatott hangon, még azt se tudod, ki vagy valójában, s ami szörnyűbb, hogy azt hitted, tudod. Életed legfontosabb lépését kívánod megtenni, s fejedben nincs helye a gondolatoknak. De én segíthetek rajtad. Olyan tudást kaphatsz tőlem, amelyet csak igen kivételes emberek kaphatnak. Neked adom a mindent tudás képességét. Persze, csak ha akarod. Segítségével egyszerre láthatod a jelent, a múltat és a jövőt, s nemcsak a magadét, hanem bárkiét, vagy akár egyszerre mindenkiét. Elég csak rágondolnod valakire, s már látod is az egész életét. Kell-e mondanom, hogy aligha létezik ennél nagyobb tudás, ami most a tiéd lehet. Elképesztett ez a férfi, eszembe sem jutott kételkedni, biztos

voltam benne, hogy igaza van, de nem értettem, miért pont nekem kínálja föl ezt az óriási adományt. Aztán egyszerre úgy éreztem magam, mint aki soha nem is vágyott egyébre, mint hogy ezt a tudást megkapja. Valószínűleg sokáig gondolkozhattam, mert a férfi egyszer csak mozdulni látszott. Döntenem kellett, soha nem lesz még egy ilyen alkalom, ijedtem meg és feléje kaptam. Igen, kérem ezt a tudást, mondtam izgatottan, hogyan juthatok hozzá, sürgettem a férfit, ő pedig hozzám lépett és két kezébe fogta a fejem. Mielég volt a keze, majdnem forró, s elsőre elviselhetetlen. Szerettem volna lerántani a kezeit, de nem volt hozzá erőm. Az egész pár másodpercig tarthatott csupán, aztán levette rólam a kezét és ott hagyni készült. Mi lesz most, kiáltottam utána. Mi van most, kérdezett vissza és eltűnt a sötétben. Én pedig megdöbbenve éreztem, hogy tudom, mi van most, s elég lenne valakire gondolnom, hogy lássak mindent, de nem mertem megtenni. Hazasiettem, megittam még egy pohárka bort, szükségem volt rá nagyon, mert életemben először féltem. Utolsó gondolatom az volt, hogy olyan vagyok, mint egy viselős asszony, aki tudja, hogy hord valamit a testében, de még nem tudja, pontosan mi az, aztán álomba zuhantam. A mindent tudás képessége! Istenem, mi történt velem, riadtam föl valamikor késő délután, és nem hihettem egy percre sem, hogy álom volt csupán, mert azt azonnal éreztem, nem az vagyok, aki voltam. Nagyon nehéz ezt megmagyarázni, talán nem is lehet. Megszűntek azok a falak, melyek az időt részekre osztják, múlt, jelen, jövő tényleg nem létezett többé, mint amikor egy nagy házban a válaszfalakat lebontják, s láthatóvá válnak a szobák, a szobák, amelyekről addig is tudtál, de ahhoz, hogy benne legyél, át kellett menned, most viszont csak arra fordítod a fejed, s látsz mindent, nemcsak az egyik szobában vagy, de benne vagy az összesben, mivel nincsenek már válaszfalak, nincs sok szoba sem, csupán egyetlen egy. Az első érzés az öröm volt, hát megkaptam, ujjongtam magamban, mindent látok ezután, amit csak akarok, segíthetek bárkin, tanácsokat adhatok, megóvhatom barátaimat a bajtól, mi másért kaptam volna ezt a nagy ajándékot, ha nem ezért. A második érzés a vágy, hogy megosszam ezt a titkot valakivel, valakivel, aki a legfontosabb nekem. Elfutottam hát kedvesemhez, hadd legyen ő az első, aki velem örülhet. Ő azonban szomorúan fogadott, s ahogy meghallotta, mi történt velem, azt mondta keserűen, hiszen megálmodta már ő nemegyszer, hogy el fogom hagyni, bár nem gondolta, hogy ennyire hamar. Értetlenül néztem rá, hogy lehet, hogy fel sem fogja, milyen nagyszerű, milyen csodálatos ajándékot kaptam. Magyarázni próbáltam, gondold el, mondtam neki, emberek ezreit menthetem meg vele, nem kell tovább szenvedniük, olyan, olyan leszek, mint egy megváltó, keresgéltem a szavakat, s magam is megijedtem ettől az utolsótól, ő pedig csak ingatta gyönyörű fejét, s láttam, hogy egyre jobban kétségbeesik. Csak ült végül magába roskadva, és amikor végre rám nézett, könnyes volt

a szeme. Ígérj meg valamit, kérlek, mondta és még a kezét is összetette, ígérd meg, hogy nem használok ezt a tudásodat, ígérd meg, mert különben... s úgy hallgatott el, mint aki retteg az utolsó szótól, amit ki kéne mondania. Döbbenet álltam, semmit sem értettem a félelméből, de olyan őszinte volt a kétségbeesése, annyira fájdalmas volt az arca, hogy megsajnáltam. Letérdeltem elé, magamhoz szorítottam, úgy kértem őt, nyugodjon meg, megteszek bármit, persze, ígérem, nem használok ezt a tudást. Talán csak egy részeg álom volt, hisz tudod, emeltem fel a fejcskáját és addig néztem a szemébe, amíg el nem tűnt belőle a félelem. Aztán az ölébe hajtottam fejem, a szíve még mindig olyan hevesen vert, mintha egy szabadulni vágyó kismadár vergődne reménytelenül. Lassan, nagyon lassan nyugodott meg, és én megfogadtam magamban, hogy hű leszek ígéretemhez, bármi történjék is. Most már haragudtam arra az emberre, úgy éreztem, már sejtem, milyen veszélyes ajándékkal lepette meg. Pedig még semmit nem sejtettem abból, ami következett. Pár év úgy telt el, ahogy ilyenkor szokás, nősülés, lakás, közös élet, minden igazán könnyen ment, pénzünk volt bőven, s a lehetőségek is egyre-másra kínálták magukat. Jó hivatal, kellemes utazások, feleségem egy tündér volt, szerelmünk friss, mint a reggel szedett harmatos virágcsokor. Kissé ugyan átrendeztem az életem, lemondtam néhány kedvtelésemről, de ez nem is volt igazi áldozat, csak olyan dolgoktól kellett megválnom, melyek fölött már eljárt az idő. Aztán egy napon az én drágám bejelentette, hogy áldott állapotban van, és nem volt nálam boldogabb ember a világon. Akkor vettem ezt a folyóparti házat is, amiben élek. Az orvos azt mondta, napfény, levegő és tücsökciripelés, ezt írja föl a kismamának, semmi mást és én rohantam is megfelelő helyet keresni. Városi lakásunk szép tágas volt ugyan, de beszűrődött az utca zaja, s ha ablakot nyitottunk, már estére vastag por ült a bútorokon. Amikor rátaláltam erre a házra, örömben ugrálni tudtam volna. Rohantam kedvesemért és nemsokára egymást átölelve álltunk a csodára bámulva. Olyan, mint egy várkastély, súgta kedvesem, mintha a hangos szótól elmúlhatna a varázslat. Valóban úgy nézett ki, nagy terméskő alapzattal, amely a folyó felőli oldalon magas volt, s bástyamód megerősített. Ez azért van, magyaráztam, mert néha még ez a szelíd folyócska is megárad, s akkor egyenest az ablakunkból ugrálhatunk a vízbe, fogtam tréfára a dolgot, mert láttam, hogy feleségem az áradásról hallván megszeppenve méregeti a vizet. A víz felőli oldalon lesznek a hálósobák, döntöttük el, mert délnyugati fekvése miatt bizonyára még késő délután is fényben sütkezethetünk. Ez a fal egyébként csupasz volt, csak az alján nőtt ki a kövek közül néhány ismeretlen vízi növény. A ház többi részét befutotta a repkény. Zöld ház, mondta a feleségem találóan, s ez a zöld, amerre néztünk, mindehütt folytatódott. A kertkaput alig bírtuk betolni, a folyondár teljesen földhöz kötözte. Itt boldogok leszünk, határoztuk el, és né-

hány nap múlva be is költöztünk. Nem lennék hű az igazsághoz, ha eltagadnám, valóban várt még ránk pár boldog év, de a szomorú jövő árnyéka már kezdettől át-átlengett napfényes életünkön. Egy alkalommal reggeli kávékat ittuk a teraszon, kedvesem lábait ölemben pihentette, kezével szépen gömbölyödő hasát simogatta és arról mesélt, milyen édes babaruhákat látott előző nap a városban. Én gyönyörködve néztem őt, a nap éppen készült elhagyni a teraszt, már csak az ő alakjára vetődött egy aranylósáv, s arra gondoltam, bárcsak ez a pillanat örökké tartana, meg arra, de jó is lenne tudni, milyen lesz nemsokára megszülető gyermekünk, milyen sorsot szánt neki az ég. A következő pillanatban már tudtam, hogy baj van, nagy baj, de már késő volt. Ahogy egy vetítőt óvatlanul bekapcsol az ember, aztán nem találja, hol kell kikapcsolni, olyan volt az egész, s én felkészületlenül, rémülten néztem a „filmet”, s nem tudtam nem nézni, s rosszul mondom, nem is film volt, hanem valóság, gyermekem jövőjének a valósága, s ez a jövő csupán számomra tárult föl és félelmetes terhét egyedül nekem kellett cipelnem. Hála az égnek, feleségem semmit nem vett észre, annyira lekötötte minden gondolatát a sok szép babaholmi, én pedig igyekeztem bezárni azt a szörnyű ajtót, amelyet oly óvatlanul kinyitottam. Éjszaka azonban nem aludtam egy szemhunyásnyit sem, a folyót néztem, lágyan remegett a vize, a hold fénye ezüstre festette, de most nem tudott megnyugtatni. Arra gondoltam, hogy attól a délutáni pillanattól kezdve soha többé nem lehet nyugalmam. Hogy olyan erő lakik bennem, amelyet nem ismerek, amelyet sem megállítani, sem megszüntetni nem tudok, s végre teljességgel megéreztem, milyen iszonyat szakadt rám. Nincs semmi a hatalmamban, jajdultam fel, hanem én vagyok valami rémületes hatalom foglya és nincs remény a szabadulásra. Feleségem kétségbeesett könyörgésére, az ígéretemre gondoltam, meg arra, nem tudhatja meg, hogy elhatározásom ellenére megszegtem, így ezentúl életem rejtőzködés lesz, hamisság, kétszínűség, látszat. Hangtalan zokogás rázott, véresre haraptam a számat és könyörögtem az Istennek, vagy vegye el tőlem ezt a tudást, vagy vegye el az életemet, de Isten hallgatott. Feleségem nyöszörgése térített észre, ijedten ugrottam az ágyához, már rossz álmaért is magamat hibáztattam. Megsimogattam arcát és ő átfogta karomat, s kisimult arccal aludt tovább. Én pedig csak néztem őt és igyekeztem nem arra gondolni, hogyan lesz ezután. Hát valahogy lett, egy jó ideig még sikerült zárva tartani az ajtót, de óriási erőfeszítésbe került, állandóan magamat kellett figyelmem, sosem hittem volna, hogy sokkal nehezebb nem gondolni valamire, mint gondolni. Szerencsére az élet dolgai nagyon lefoglaltak, s ez megkönnyítette a helyzetemet. Nemsokára gyönyörű fiunk született, s ő minden időnket kitöltötte. Közben a világban is mindenféle dolgok történtek, barátaink egyre sűrűbben mesélték, mennyire nehéz az életük, nem lehet megmaradni a városban, panaszolták, és valóban, különösen nyá-

ron egyre elviselhetetlenebb lett a város levegője. Jómagam is fuldadoztam irodámban, s délutánonként szinte menekültem vissza az én zöld házamba, a családomhoz. Igyekeztem nem tudomást venni a bajokról, rossz előjelekről, mert ezek arra indítottak volna, hogy gondolkozzam felőlük, akkor pedig egy óvatlan pillanatban újból feltárult volna az a szörnyű ajtó, s ezt végképp nem akartam. Aztán egyszer mégis megtörtént. Egy különösen nehéz napon, amikor szinte fáj a hőség és a lefüggönyözött szoba sem adott enyhülést, valahol az ébrenlét és az álom határán, önkéntelenül, csak ahogy levegőt vesz az ember, felsóhajtottam, Istenem, mi lesz velem. Szinte azonnal észbe kaptam, de már késő volt. Az ajtó kinyílt, bezúdult rajta a jövő, s tudtam, hogy soha többé be már nem csukhatom. Akkor szereztem tudomást erről az utolsó évről is, akkor adtam meg magam a sorsomnak tehetetlenül és végérvényesen. Első kétségbeesésem után még megpróbáltam eredeti tervem szerint barátaim, embertársaim életén változtatni, megóvni őket a rájuk váró bajtól, figyelmeztetni őket arra, ami számukra még nem látható, de minden próbálkozásom balul ütött ki. Nem hittek nekem, gyanakodva, vagy ijedten néztek rám, összesúgtak a hátam mögött. Végül elhallgattam. Mert mit is mondhattam volna? Hogyan avatkozhattam volna bele bárki életébe is? Hogyan mondhattam volna, meg fogsz halni, vagy, elzúllik a fiad, leég a házad, elhagy a feleséged, ilyesmiket? Ugyan mit akadályozhattam volna meg azok közül, amelyeknek be kell következni? Gyorsan távolodtunk egymástól. Aki szerettek, aggódtak állapotomért, s tenni akartak volna érttem valamit, de ők legalább olyan tehetetlenek voltak az értetlenségükkel, mint én a mindent tudásommal. Mint-ha igen és nem egy bizonyos határon túl ugyanazt jelentené. Emberkerülő lettem, állandóan csak tépelődtem, próbáltam valamilyen magyarázatot találni, néha már nem is tudtam, igazából mire, olyan feladatot akartam megoldani, ami meghaladta minden erőmet. Feleségem növekvő kétségbeeséssel figyelt, olykor félénken orvost emlegetett, s én nem tudtam megnyugtani őt. Hisz én is megdöbbenéssel figyeltem magam, hogyan változom szinte napról napra, s hogy mindazok a gondolatok, amelyek a változást eredményezik, senkivel meg nem oszthatók, s nagy sebességgel terelnek valamerre, egy olyan útra, amelyet pedig nem akartam választani. Közös életünk lassan hullt szét, vékony szálon tartotta már csak magát, mint egy vihar tépázta madárfészek, melyet apránként széthord a szél, de még a leszakadása előtti pillanatban is kapaszkodik az ágba, amelyre építették. Én voltam végül is, aki azt az utolsó szálát hagyta elszakadni, semmi reményt nem láttam már arra, hogy visszaváltozom azzá, aki egykor voltam. A hatalmas szállítókovácsra, amit csak lehetett, mindent felrakattam, azt akartam, legyen meg mindenük, még azonfelül is, ami szükséges. Számlámról pénzem nagy részét átutaltattam, s megígértem nekik, hogy amilyen gyakran csak lehet, jelentkezem. Tudtam, hogy ez

nem így lesz és tudtam, hogy ezt a feleségem is tudja. Nem nagyon hazudhattam akkor már neki. Ő volt az egyetlen, aki végül megértette, hogy nem vagyok bolond, hogy sokkal nagyobb baj van, hogy nem tartottam be ígéretemet, s hogy ezért neki el kell mennie, mert nem tud félelemben élni. Te tudod, mi lesz velünk, én pedig nem akarom tudni, mondta utoljára, egy életre elosztva rengeteg bajt el lehet viselni, ám, ha egyszerre a vállára rakják az embernek, összeroppan alatta. Én végig akarom élni az életet, a jót is, a rosszat is, ahogy jön, s ezt veled már nem lehet megtenni. Bölögattam, aztán a teraszról néztem, ahogy kézenfogva kísértálnak az életemből. Így maradtam hát teljesen magamra. Nem éreztem túl nagy fájdalmat, addigra már eléggé fásult voltam a sok nyomorúságtól, amit látni voltam kénytelen. Önző módon még könnyebb is lett a lelkem, megszabadultam attól a szenvedéstől, amelyet akkor kellene majd éreznem, amikor meghal a feleségem és a fiam, szinte egyszerre esve áldozatául annak a rettenetes járványnak, ami még a távoli jövőben készülődik alattomosan, s csupán számomra látható. Nem, nem voltam kegyetlen, hiszen menekültem volna én a világ végére is, ha ezzel bárkit megmenthetek. Én azonban nagyon jól láttam, hogy nincs menekvés. Láttam, hogy olyan idők következnek, amelyeket senki emberfia ki nem kerülhet. Mint ahogy soha ki nem kerülhetett. Az én ajándékom meg nem volt egyéb, mint egy iszonyú büntetés, amelyet megnevezhetetlen erők mértek rám és én összeroskadtam alatta. Elválásunk után szinte minden kapcsolatot megszakítottam a külvilággal. Üzleti ügyeimet egy társamra hagytam, s végképp otthagytam a várost. Barátaim, ismerőseim szomorúan mesélték egymásnak, hogy megőrültem, s én meghagytam őket ebben a hitükben. A hosszú évek alatt soha semmilyen elégtételt nem éreztem, ha hallottam, hogy bekövetkeztek mindazok az események, amelyeket óvatlanul elmondtam, amikor még segíteni próbáltam az embereken. Elfeledett ember lettem, a növekvő gondok, bajok között senkinek nem jutott eszébe, hogy hisz volt valaki, aki már szólt ezekről... Jobb is, mert segíteni aligha tudtam volna. Nos, azt hiszem, mindent elmondtam, amit fontosnak tartottam. Fontos, de kinek is és miért? Talán annak, akit olyan hiú ábrándok éltetnek, hogy többet akarjon, mint ami elérhető, akit megejt egy könnyebb élet ígérete, vagy aki saját élete helyett vágyna egy másikat élni. Amíg ember lesz ezen a földön, mindig lesz, aki megkísérthető. Ezt én igazán tudom. Másról azonban már nem akarok tudni. S ti se akarjatok. Lesznek még rosszabb idők? Lesznek. De lesznek jobbak is. Ha van egyáltalán menekvés, az nem a mindent tudáson, hanem a mindent megélésen keresztül vezet a szabadulásba. Sok idő kellett, mire ezt megértettem, s addigra én már nem használhattam ezt a tudást sem, mert időn kívülre kerültem, s időn kívül élni lehetetlen. Ma reggel, ott a folyónál arra gondoltam, mennyi mindent megtehettem volna, ha nincs birtokomban a jövőm. Talán be-

ültem volna egy csónakba és elindultam volna lefelé a folyón, amikor még zöldeskék volt a vize és halakat láttam rajzani a mélyben, talán itt-ott megálltam volna nézelődni, látni más városokat, falvakat, embereket ismertem volna meg, akiket sosem láttam, és tűz mellett üldögélve meséltünk volna az életünkről, arról, ami volt és tervezgettük volna, ami lesz. S ha valaki így szólt volna, jaj, meglátjátok egyszer ez a folyó vad lesz és gonosz, ellep majd mindent egy szörnyű áradás, csak néztünk volna a tűzbe némán és nem hittük volna el neki. Ugyan hallgass, szólt volna rá valaki, mit tudhatsz te a jövőről, és szalonnát szúrtunk volna a nyársakra, és körbejárt volna a boroskancsó. Aztán a hamvadó paráznál hevertünk volna a fűben, hallgattuk volna a folyó szavát és egy szép jövőt álmodtunk volna magunknak a párától nehéz takarók alatt.

HALMAI TAMÁS

(erdő)

*még éjszaka van amikor
virradni kezd a fű alól
világosodni vak kövekben*

de a többi már hihetetlen

(hölderlin tekintete)

*mennyi madár
köztük mégis
mennyi az ég!*

(mégis)

*az anyag az anyagtalanba
önmaga híján érkezik
mégis ő az ki számon tartja
a lehetetlen változatait*

Veres Péter hite

1930-ban született Balatonszántódon. Kritikus, irodalomtörténész, 1959-től 1964-ig a Jelenkor főszerkesztője. Legutóbbi írását 2001. 1. számunkban közzétettük.

Veres Pétertől származó szövegekből és Veres Péterről szóló dokumentumokból kötetet állítok össze a Nap Kiadó számára. A munka folyamán — Veres Péter időszerűségét mérlegelve — az író munkásságát és emberi alakját érintő különféle kérdésekkel találkoztam. Ezek egyike az író emberképe. A kérdés elemzése egy másik probléma elemzéséhez is elvezetett: az író hitének vizsgálatát is fölvetette.

Miben hitt Veres Péter? Minden bizonnyal hitt önmagában, tehetségében, az írás értelmében, művei maradandóságában. Hitt az emberben, a közösségben, a közösség megtartó erejében, hitt a magyarság jövőjében. Politikusi hite is volt: hitt a parasztságban, a gyökeres társadalmi átalakulás szükségességében, a maga értelmezése szerinti szocialista jövőben. Ha a hit fogalmát ebben a tág értelemben használjuk, Veres Péternek minden bizonnyal volt hite.

És ha a fogalomnak egy másik, egy szűkebb tartalmával szembesítjük az író? Vallásos értelemben hívó ember volt-e Veres Péter? Hitt-e Istenben? Elfogadta-e valamely vallás tanítását, s valamely egyházhoz tartozónak mondta-e magát? Volt-e evangéliumi hite? Ismerte-e, vallotta-e Szent Pál tanítását: „hit által igazul meg az ember” (Róm 3,28)? Hitt-e a kegyelemben, a túlvilágban, az üdvösségben, Jézus Krisztus isteni személyében? Ezekre a kérdésekre már bizonytalanabbak a válaszaink.

A bizonytalanságnak két oka van. Egyrészt az ember vallásos hite, Istennel való kapcsolata élete folyamán sokat változhat, istenképe az emberi élet különféle korszakaiban más és más módon, más és más megfogalmazásban jelentkezhet. Másrészt a vallásos hit kérdései az emberi lélek legmélyebb rétegeit érintik, azokat a rétegeket, ahová a tekintet nem mindig ér el, s vizsgálódásunk során olyan problémákkal találkozhatunk, amelyekről csak nagy óvatossággal és tapintattal illik és szabad beszélni.

Vizsgálódásunk számára az író megnyilatkozásai, Veres Péter önvallomásai szolgálnak forrásul.

Kálvinista neveltetése

Veres Pétert születése után kálvinista pap keresztelte meg, s ezzel a református egyház tagja lett. Az elemi iskola négy osztályát különböző helyen és megkésve, nyolc és tizenkét éves kora között végezte el. Ebben az időben a templomi és az iskolai hitoktatás elemeivel, a *Heidelbergi Káté* tanításával találkozott. Tizenkét éves korában pünkösdkor megkonfirmálkozik, úrvacsorához járul, s ebben az életkorban gyakran imádkozik, hisz az isteni kegyelemben.

Ne feledjük el, a huszadik század első évtizedét mutatja a naptár, azt az időt, amikor a hitoktatásban nagyobb szerepet kapott a keresztény felekezetek közti különbségek és ellentétek hangsúlyozása, az apologetika, a hitvédelem és a kritika, mint az összefűző

elemek kiemelése és keresése, az ökumenikus gondolkodás. A református hitet látványosan elválasztotta a katolikus vallástól — többek között — a nyelvhasználat, a szentek kultusza, a Mária-tisztelet, a szentségek száma, az Ószövetség eltérő ismerete, a templomok belső díszítése, az egyházszervezet fölépítése és működése — és még sok minden más. A nézetkülönbségek tisztázását, az érveket gyakran a gúny, a megbélyegzés helyettesítette. Veres Péter fiatalon az alföldi református magyarok puritán hitét ismerte meg, és szükségképpen nem találkozott azokkal a szakrális szimbólumokkal és vallásos élményekkel, a gyónás, az elsőáldozás, a vallásos áhítatok, a búcsújárás, a litániák, a templomi énekek „barokk” élményével, amelyek a katolikus valláshoz kötődnek.

Veres Péter az országnak azon a táján nőtt föl, a Hortobágy „mellyékén”, az alföldi tanyavilágban és parasztfalvakban, ahol a század első évtizedeiben erőteljes volt a különféle szekták működése. Ha csak kívülről is, jól ismerte ezeket a mozgalmakat, a szektákhoz kötődő „igazhívő” embereket, „bibliás parasztokat”. „Egyik rokonunknál, egy hajdani igazhívőnél, a kezembe került egy bibliai legendagyűjtemény... Ugyancsak az őskeresztényekről szóló legendagyűjtemény is nagy hatással volt rám” — írja önéletrajzában, a *Számadásban*. „Még akkor hívő, vallásos voltam” — emlékezik vissza életének erre a korszakára, a század első évtizedére.

Íróként egész pályáján izgatja a kérdés: mi vonzza az embereket ezekhez a mozgalmakhoz, mi teszi „megszállottá”, „prófétává” valamely szekta tagját, illetve milyen gazdasági, társadalmi, avagy gazdaságon és társadalmon kívüli ok játszik szerepet valamely szekta elterjedésében? „Vagyis a szekta-emberek bolondok-e? (annak látszanak) vagy történelemcsináló erő van bennük? Azt hiszem, mindkettő (no melyikbe hogy), de a logikájuk a józan ész számára megközelíthetetlen” — írja 1966-ban naplójában. „Ezt kellene megírni, illetve végérvényesen ábrázolni... de egy magyar falusi szektavezető s még kevésbé a szektahívő logikáját nem tudom előhívni.” (A fiatal Rónay György viszont éppen ezzel kísérletezett *Keresztút* című, 1937-ben megjelent első regényének egyik mozzanatában, az alföldi szektás lázadók prófétájának a rajzában; „szörnyű szektásait nem lehet elfelejteni” — írta a regényről Szerb Antal.)

Fiatalon találkozik az alföldi agrárszocialista mozgalommal, tizenhat éves korában beiratkozik a balmazújvárosi földmunkás egyesületbe, sűrűn látogatja az egyesület könyvtárát, megismerkedik az utópista szocializmus eszméivel, darwinizmussal, a korszak harcoss-antiklerikális irodalmával, az akkori szabadgondolkodó mozgalmak tanításaival. Nagy hatással van rá Renan Jézus-életrajza. Az embert biológiai és társadalmi lénynek tartja. Jézusban pusztán prófétát, a kereszténységben csupán társadalmi mozgalmat lát. Elveszti „vallásos hitét”: „tagadtam az Istent és a vallásokat”. Önmagát dialektikusan gondolkodó szocialistának és marxistának mondja, a társadalom forradalmi átalakulásának lehetőségében hisz.

Elgondolkoztató, hogy amikor Veres Péterből kiütközik az író, amikor egymást követően megjelennek könyvei, *Az Alföld parasztsága* (1936), a *Számadás* (1937) és legkivált a *Mit ér az ember, ha magyar?* (1940) című munkája, amikor Veres Péter a népi írói mozgalom egyik legnagyobb hatású támogatójaként lép föl, a katolikus társadalom, a szerzetes iskolák, elsősorban a piarista gimnáziumok tanárai és diákjai milyen eleven érdeklődéssel fordulnak munkássága felé. Ez az az idő, 1940, amikor Veres Péter *A nép nevelése és a vezetők kiválasztása* címmel előadást tart Debrecenben az ifjúságnak, s a debreceni piarista gimnázium önképzőkörének lapja, az *Akarat* nagy elismeréssel szól az íróról: „Mi, piarista diákok, kik nagy részben egy magasztos hívásra, a magyar nemzet vezetésére készülünk, mint pap, tanár, katona vagy politikus, sokat tanulhatunk Veres Péter szavaiból.” És ugyancsak ez az az idő, amikor a Pesten megjelenő *Piarista Öregdiák* című lapban hosszabb cikk foglalkozik Veres Péter világnézetének alapkérdéseivel. „Az író Veres Péter és az ember Veres Péter egyaránt őszinte becsben áll előttünk, sőt *gyakorlati* elveinek jelentős része a mi elveinkkel egyez” — írja a szerző, ami persze nem akadályozza meg abban, „hogy kollektivista világnézetének helytelen elvi megalapozására rá ne mutassunk...” A *Piarista Öregdiákban* egyébként ezekben az években, 1940 és 1942 között Veres Péter három könyvről is elismerő és figyelemfölvívó recenzió jelenik meg. A szerző Veres Pétert „széleslátású, csodálatos magyarnak” nevezi, s a *Falusi krónikában* „költészet, elbeszélő próza, történetírás és társadalomleírás egységét” méltatja.

Ugyanebben az időben, 1942-ben, Észak-Erdélynek az anyaországhoz történő visszacsatolása után jár Veres Péter Erdélyben. A sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban előadást tart, megfordul Csíkszeredán, és ellátogat Csíksomlyóra is, ahol a Kós Károly tervezte épületben Magyar Ferenc népfőiskolát vezetett. A visszaemlékezők szerint Veres Péter élénk érdeklődést mutatott a katolikus fiatalok számára szervezett népfőiskolai mozgalom iránt, s volt érzelme ahhoz, hogy a felekezeti határokon felülemelkedve a csíksomlyói búcsúban már ekkor a magyarságot összekötő jelképet lássa.

A háború utáni évek

A háborús évek, majd a második világháború befejezése utáni ún. koalíciós idők napfényre hozzák Veres Péterben az *homo politicust*. A Nemzeti Parasztpártban betöltött elnöki szerepe, honvédelmi miniszteri tiszte a köznapi politizálás színterére állítja, aktuális politikai kérdésekben, a demokrácia, a szocialista jövő, a klerikális reakció elleni harc ügyében kell állást foglalnia. Megnyilatkozásait jóhiszeműség, politikai naivitás, a tájékozottság hiánya és némi gyanakvás jellemzi. 1945-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen rendezett demokrácia-vitán előadást tart. 1947-ben a nagy cikket ír *Hová, merre Európa?* címmel, melyben kérdéseket és válaszokat fogalmaz meg. Harmadik kérdése így szól: lehet-e megegyezés a világnézetek között? Válasza: nem le-

hetséges. A „politizáló kereszténységet” támadja, általánosságban beszél egyházzal, és azon mintha csak a katolikus egyházat értené. Elismeri az egyház „metafizikai erejét”, de szerinte „Az egyház feladata most: a zűrzavar és az »Apokalipszis korában« az Evangélium hirdetése és példázása volna”.¹ Veres Péter írására Rónay György válaszol: rámutat a cikkben rejlő ellentmondásokra, amelyek azért vannak jelen, mert az író nem tisztázta magában az alapfogalmakat. Az értetlenség másik oka, hogy Veres Péter „meddő racionalista”, hiányoznak belőle a vallásos élmények, az istenhívő embert kívülről szemléli. Írásának fő hibáját abban látja, hogy „Veres Péter nagyjában egy kalap alá veszi a keresztény politikát a klerikálissal s többé-kevésbé mindkettőt a reakcióval”.² A „klerikális reakció” kifejezés ebben az időben már megsemmisítő erejűvé vált. Veres Péter még 1949-ben is — amikor pedig már láthatta volna, hogy hová vezet a pártdiktatúra és a klerikális reakció elleni harc — magánlevélben, melyet a költő Takáts Gyulának írt a Válaszban olvasott novellájának hatására — még mindig „Mindszenty-mániáról” beszél, a „csodás dolgok” ellen perel, s fölháborodás nélkül regisztrálja a „mát”, azt az időt, „amikor a klérus ellen világtörténelmi harc folyik (nagyobb mint a protestantizmusé volt, mert az még benne maradt az istenhitben)”.

¹Válasz, 1947. július.

²Az oltár erősei. Új Ember, 1947. július 20.

Az 1956-os forradalom után

Aztán eltelik néhány év... Veres Péter kiábrándul a politikai szolgálatból, a részben rákényszerített, részben naivitásból vállalt szerepből, visszavonul, ismét az írásnak, az „igazi irodalomnak” él. Közledik, majd lezajlik az 1956-os forradalom.

Veres Péter alighanem sosem fogadta el az ateista marxizmus tanítását: a vallás ópium a nép számára. 1956 tavaszán egy előadása alkalmával személyesen hallottam tőle: „Ezt a népet, a magyarságot történelme folyamán két ének, a »Boldogasszony anyánk« és a »Te benned bízunk eleitől fogva« tartotta meg.” És beszéd közben a hallgatóságot így szólította meg: „Felebarátaim...” Veres Péter a vallási közösségek fontosságát, a vallás közösségformáló erejét vallja, egy olyan korban, amikor a politikai hatalom államvallássá az ateizmust tette. *Olvasónaplójában* egyre gyakrabban hivatkozik a Bibliára, egyre többször ír ún. vallásos problémákról. 1956 novemberében jegyzi le: „Ha valaki valaha ezt a naplót átnézegeti, értelmezi és bírálgatja, meglepőnek találhatja, hogy én, a »pogányosan kálvinista«, józan »materialista« paraszt és a sokak szerint földhözragadtan »realista« író milyen sokszor és sokat foglalkozik egyházi, vallási és általában szellemi-lelki kérdésekkel.” (Figyeljük meg, mely szavakat teszi idézőjelbe s kérdőjelezi meg ezzel!) Majd így folytatja: „E feljegyzések némelyike lehet, hogy elsietett ítékezés vagy olvasói lelkendezés, de ez nem változtat azon, hogy nekem igenis nagy problémám a vallás és a hit. Minden vallás és minden hit s továbbmenve minden világnézeti és politikai eszme.” (Íme, a korábbi tagadást és elutasítást, az „elsietett ítékezést” hogyan váltja föl

A kereszténység mint „kollektivista” vallás

nála a kérdezés és a kételkedés, a kétely és a keresés.) A továbbiakban ezt írja: „a kereszténység a leginkább lelki tartalmú vallás és a leginkább »kollektivista«, közösségi vallás. A kereszténység nemcsak azért kollektivista, mert az indulásánál és még később a szerzetesrendek kialakulásánál is minden más vallásnál jobban érvényesült benne a társas emberi élet, hanem azért is, mert a kereszténység legszebb, legigazibb alapelvei, a »szeresd felebarátodat« és az »amit nem kívánsz magadnak« stb. a legtisztábban közösségi gondolatok, az emberi együttélés, a társadalmi demokratizmus örökkévaló alapelvei.”

A társadalmi együttélés örökkévaló, keresztényi alapelveit vallotta erkölcsi rendszerében és követte a maga életgyakorlatában is Veres Péter. Az író morális érzékenységét jelzi számos művének már a címe: *Rossz asszony, A kelleetlen leány, Csatlós, A pátriárka*. „Veres Péter asszonynak” címzett levelében írja 1957 szeptemberében felesége születésnapjára: „Nem tudok most már semmi mást küldeni, mint a szívem üzenetét: úgy szeret az téged ma is, mint negyvenegy évvel ezelőtt, amikor megismertelek a libalegelőn a többi lányok között, és amikor úgy éreztem, megtaláltam a páromat egész életre. Nem is mondok többet, csak azt, hogy a hátralévő időt, amit még ad a Jóisten és a sors, együtt tölthessük el, egészen a legutolsóig.”

A Jóisten és a sors... Mit jelent Veres Péternél itt és ekkor ez a két fogalom, külön-külön és a kettő összekapcsolása? Kisebbiti, korlátozza, semlegesíti az egyik a másikat? Amit mond, csak konvencionális fordulat, szokásos jókívánság? Vagy több annál? Kiegészíti, erősíti, gazdagabbá teszi egymást a két fogalom? Hitének gyarapodását jelzi az egyik szó nagy, a másik szó kis kezdőbetűs írása? A kívülálló aligha tudja rekonstruálni, milyen lelki rezdülés, spirituális mozzanat vezette az író kezét, amikor leírta levelében ezt a két szót.

Veres Péter az egyházi lapokról

Veres Péter rendszeresen olvasta az ún. egyházi lapokat, a Vigiliát, az Új Embert, a Reformátusok Lapját. Ha olyan írásra bukkant, amely fölkeltette „beleszólási vágyát”, legendás levelezőlapjainak egyikén azonnal megfogalmazta és elküldte véleményét. Az egyik alkalommal például Mentés Mihálynak a Vigiliában olvasott verse ad tollat a kezébe („Igen, én becsülöm az igazi hitet...”), a másik alkalommal a lap Eszmék és tények rovatát dicséri („én már régen nem vagyok ateista se, deista se...”). Persze kritikai ítéletét sem hallgatja el például némely ún. katolikus költővel szemben, s ezért van költő (éppenséggel az idős Mécs László), aki az efféle megjegyzését „piszkálódásnak” nevezi, és az író „a félművelt Veres Péternek” mondja. Ha ezek a vélemények eljutottak hozzá, minden bizonnyal nem a belátást és a megértést erősítették benne. De amikor 1969-ben a Vigiliában Hegyi Béla beszélgetést akar készíteni vele, nemcsak a hosszú interjút vállalja, hanem naplójából részleteket, többek

között az egyházi lapokkal foglalkozó jegyzeteket is ad közlésre a folyóiratnak.³

A számvetés évei

Az idősödő írónak egyre gyakrabban kell szembenéznie az elmúlással, az öregedéssel. 1957-ben eltemeti édesanyját. 1967-ben mélyen megrendíti Kodály Zoltán halála, akinek egyik zeneműve már korábban nyílt levél írására készíti „a rideg kálomistát”, és a költő Fodor András *Bánfalva* című versének szavaival „röstelli kivallani, / mekkora lélekmozdító / élménye volt a *Missa Brevis*”. Naplójában ezt írja 1967-ben: „Nem tagadom, nemcsak a Kodály halála hozott nekem egy kis megrendülést, bánatot és szomorúságot, nem úgy általában a halál, akit nekem is várnom kell, mióta a hetvenet elértem és meghaladtam.” Naplójában egyre gyakrabban a kételyek gyötörte ember szólal meg. Hiányt érez magában. „Nem csupán az elmúlás bánt, hanem az is, hogy keveset tettem, kevés az érett mű a kezem után.” S mintha nemcsak az érett művek hiányát érezné, hanem egy általánosabb és egyetemesebb, kozmikus hiányérzet is gyötörné: az istenkereső ember nyugtalansága. „Hajnali imádság helyett” — írja egyik naplójegyzete fölé, de mint ha a szöveg maga valódi imádság lenne, a bizonyosságra vágyakozna, egy transzcendens erővel megteremthető kapcsolat után sóvárogna: „Lehetetlen dolog, hogy az ember ne gondoljon a halálra. Itt van mögöttem a bizonytalan időben. Megjöhet hamar, és elmaradhat sokáig. De akkor is itt van, és sűrűn emlékeztet: az enyém vagy! Igen, de én nem akarok elmúlni. A végtelenség vágya rejtekezik bennem.”

„Tagja vagyok az egyháznak, de nem vagyok vallásos...”

Veres Péter egyik kései, számvetésnek készült, de befejezetlenül maradt, és csak halála után megjelent emlékiratában mondja: „bár tagja vagyok az egyháznak, még adót is fizetek, de nem vagyok vallásos a szónak igazi értelmében”. Mit értett Veres Péter „egyháztagságon”? Mit értett „vallásosságon”? Már nem kérdezhettük meg tőle.

A Vigilia-interjúban is elhangzott egy kemény kérdés: „Nem fél a végső órák bekövetkezésétől?” — Az író akkor ezt válaszolta: „Félelem formájában nem is gondolok rá. Időnként azonban a rossz közérzetem szinte szuggereálja, hogy elmélkedjem rajta, hisz ez már nem fog sokáig tartani. Amit ebből ésszel fel lehet fogni, azt mint természettörvényt veszem tudomásul. De hogy az utolsó pillanatban hogy lesz, azt csak az Úristen tudja.” Ezzel a mondattal a titkok kapujához ér a vizsgálódó figyelem, a szövegek elemzője és értelmezője az ismeretlennel szembesül.

Veres Péter 1970-ben hunyt el, egyházi szertartás nélkül, úgynevezett polgári temetéssel, állami pompával búcsúztatták el a Kerepesi temetőben. István fia visszaemlékezéséből tudjuk, hogy amikor pár év múlva elkészült az író sírjára Somogyi József emlékműve, és fölavatásakor a beszédek után a résztvevők kicsiny csoportja elénekelt a XC. zsoltárt („Te benned bízunk eleitől fogva...”), felesége, özvegy Veres Péterné született Nádásdi Juliska megjegyezte: „Most temettük el igazán Pétert...”

BODNÁR DÁNIEL

Vashegyi Györggyel

1970-ben született Budapesten. A fiatal karmesternemzedék egyik legtehetségesebbje. Első hangversenyét 16 évesen vezényelte. A Purcell Kórus és a korabeli hangszereken játszó Orfeo Zenekar alapítója és vezetője. Műsorukban elsősorban 17–18. századi zeneszerzők művei szerepelnek. Több CD-t is kiadtak, legutóbb Mozart Requiemjét és Haydn Salve Regináját tolmácsolták. A historikus zene interpretálása mellett Vashegyi György gyakran vezényel „hagyományos” műsorokat is, szimfonikus zenekarok élén.

Ön nem zenész családból származik. Hogyan lett végül mégis zenész?

Édesapám mérnökember, édesanyám textilművész. A Marcibányi téri Kodály Zoltán ének-zenei általános iskolába jártam, amely szuperiskola volt, rengeteget köszönhetek az ottani tanároknak. Ott szerettem bele a zenébe. Különböző hangszereken tanultam, de abban még egyáltalán nem voltam biztos, hogy hivatásos zenész akarok lenni. Mehettek volna a konziba, ám végül a piarista gimnáziumot választottuk. Édesapám a mosonmagyaróvári piaristákhoz járt az államosításig, és nagyon jó emlékei voltak. Én is örülök, hogy a pesti piaristákhoz járhattam, különös szeretettel és tisztelettel gondolok Fórián-Szabó Zoltán osztályfőnökömre. A gimnázium alatt egyébként párhuzamosan zenei tanulmányaimat is folytattam, s az érettségi előtt nem sokkal határoztam el véglegesen, hogy muzsikus leszek.

Volt-e valami meghatározó élménye, ami segített a döntésben?

Bach *Máté-passiója* döntötte el számomra, hogy zenész, mégpedig — ha lehet — karmester szeretnék lenni: ezt a csodálatos művet mindenképpen szerettem volna elvezényelni. (15 évi, többé-kevésbé türelmes várakozás után 2000-ben sor is került rá.) Fő hangszerem amúgy az oboa volt: a legendás tanáregyéniség, Varga Elemér tanított, akitől valóban rengeteget lehetett tanulni, s mindig emlékezni fogok a tőle kapott sok kiváló zenei tanácsra. A Zeneakadémián karmester szakra jártam: Lukács Ervin és Gál Tamás voltak a tanárain.

Mi vonzotta a régi zenéhez?

Gyerekkoromban sok barokk zenét hallgattam: Vivaldit, Telemant, Bachot, rajongtam Czidra László lemezeiért. Meghatározó volt számomra Helmuth Rillinggel találkozni: tizenhat évesen hallottam őt először élőben koncerten, de Bach-sorozatát már régóta ismertem. Az igazság az, hogy akkoriban éjjel-nappal kantátákat hallgattam. Nagyon sokat köszönhetek Rillingnek, aki ragyogó zenész, és emellett szeretetre méltó ember is — sokat segített nekem.

Negyedik gimnáziumi évem őszén elkéredzkedtem egy hétre az iskolából, hogy elmehessek Lipcsébe Rilling karmesterkurzusát hallgatni. Nagy élmény volt.

Több nyelven beszél. Úgy tudom, mindig akkor kezdett el tanulni egy nyelvet, amikor egy-egy zenei korszakkal megismerkedett.

Tizenkét évvel ezelőtt az Ön vezetésével alakult meg a Purcell Kórus, majd egy esztendővel rá a korabeli hangszereken játszó Orfeo Zenekar. Ritkaság, hogy valaki ilyen fiatalon két zenei csoport vezetője is legyen.

Így van, mindig a különféle nemzetek zenéje ösztönzött a nyelvtanulásban. Az angolt illetően főleg Dowland és Purcell zenéjével való megismerkedésem, míg a német nyelv elsajátítása egyértelműen Bachhoz kötődik. Olaszul a Zeneakadémián tanultam — ennek Monteverdi adott lendületet —, franciául pedig már a diploma után tanultam meg, elsősorban Rameau miatt.

Meghatározó élmény volt számomra, hogy még a főiskola elkezdése előtt, Rillingen keresztül Stuttgartban találkozhattam John Eliot Gardinerrel és zseniális Monteverdi Kórusával. Amikor ősszel elkezdtem „hivatásos” zenei tanulmányaimat a Zeneakadémián, már élt bennem a vágy, hogy én is valami ilyesmit szeretnék csinálni. Szerencsémre több tehetséges diáktársam akadt, s így 1990-ben, másodévesként megalapítottam a Purcell Kórust. Hamar kiderült, hogy egy historikus zenekarra is szükség lesz, így született meg egy évvel később, ’91 tavaszán az Orfeo. A 17–18. századi nagy zeneszerzők, Purcell, Charpentier, Bach, Rameau, Haydn és Mozart műveinek mind szélesebb skáláját igyekszünk bemutatni. Rengeteg még a tennivalónk, hiszen hihetetlen méretű repertoár hiányzik a magyar koncertéletből, és sok a feltáratlan kincs. Jelenleg elég sokat foglalkozunk Haydnal: az ő első ötven szimfóniája közül sokat mondok, ha kettő elhangzik Budapesten egy zenei évadban. Manapság Mozart negyvenegy szimfóniájából hármát-négyet, huszonhét zongoraversenyéből négyet-ötöt, Bach majd’ kétszáz egyházi kantátájából kettőt-hármat játszanak el egy szezonban. Ez előadói lustaság, kényelemszeretet. E szerzők esetében az a megdöbbenő, hogy ismert, kiemelkedő alkotásaik mellett „átlagos” műveik színvonala is rendkívül magas: ha valaki komolyan foglalkozik velük, fokozatosan felismeri a többségükben ismeretlen darabok fantasztikus értékeit is. E daraboknak komoly szellemtörténeti jelentőségük is van: egy Bach-kantáta aligha értelmezhető csupán szép zeneműként. Egy lutheránus istentisztelet meglehetősen hosszú volt annak idején, s a zene fontos részét képezte: magyarázta a bibliai textust, és ha kellett, sokkolta is a hallgatóit. Fontos tudni, hogy a zenének a szépség, az esztétikum csupán egyik összetevője, a másik valamifajta szellemi igazság, amely olykor tud riasztó és félelmetes is lenni: ha Bach a bűnről komponál, akkor azt igazán ijesztő akkordokkal fejezi ki. Zenéjében — hívő emberként — a halál és az örök élet után vágyódik, ám egészen fantasztikus, ahogy mégis oly sokszor kifejeződik életszeretete is: legszebb kantáta-tételeinek jelentős része a világ örömeiről való lemondásról szól, s egészen megrendítő szépséggel ábrázolja ezeket az örömeket.

Bach zenéje nem csupán felkavaróan szép, de teológiailag is mélyre hatol.

Feltétlenül így van. Bach egyébként maradhatott volna udvari, fejedelmi zeneszerző, nagyobb fizetéssel, presztízzsel, és kevesebb munkával: nagyobb karriert futhatott volna be, gondtalanabb életet biztosíthatott volna családjának, ha nem lesz lipcsei kántor. Itt millió megaláztatásban volt része hivatalnokok részéről, anyagi helyzete is rosszabb lett. Ő azonban tudatosan döntött így, mert úgy érezte: zenéjével Istent kell dicsőítenie és szolgálnia. A kép-mutatásról, az anyagi javakról szóló kantátái sokkolóak: a jómódú kereskedővárosban, Lipcsében nagy bátorsággal igencsak kemény dolgokat mondott zenéjével a polgárság szemébe. Mintegy 200 fennmaradt egyházi kantátája közül csupán egy jelent meg nyomtatásban, szemben a kor gyakorlatával: míg például Franciaországban minden jelentősebb szerző szinte minden műve nyomtatásban is megjelent, Bach vokális zenéje csak kéziratban maradt fenn. Zenéjével a legelmélyültebb Biblia-magyarázatot valószínűsítette meg: kivételes tehetsége mellett evidenciaszerű hitre is szüksége volt mindehhez. Irodalmi ízlésének bizonyítéka, hogy a Biblia passió-szövegeit — szemben a kor gyakorlatával — nem korabeli versbe öntve, hanem Luther eredeti német fordításában zenésítette meg. Ez gyönyörű szöveg, az irodalmi német nyelv alapja.

Bach a 18. század első felében komponált. Őn az európai zenetörténetben egy nagy törésvonalat érez az 1789-es francia forradalommal kezdődően. Mire gondol konkrétan?

A francia forradalom alapjaiban rendítette meg az addig nagyrészt a kereszténységre épült kultúrát. Tudom: iszonyatos volt akkoriban a nyomor Franciaországban, tömegek éheztek, s az uralkodó osztályok romlottsága — beleértve az egyházét is — valóban az égbe kiáltott. Mégis: a forradalom kezdetének jogos követeléseivel mellett annak kiteljesedésével örök kétely férkőzött az emberek lelkébe, s az a tömérdek igazságtalanul kiontott vér és gyilkos erőszak kihatott az élet minden területére, így a művészetekre is. Minden örökre megváltozott, a zene is. Az általunk sokat játszott Haydn és Mozart még a forradalom előtti világ szerzői, ám Beethoven már visszavonhatatlanul az új kor gyermeke. Addig egyfajta organikus fejlődésben gondolkodtak a zeneszerzők — még ha ők nem is használták volna a fejlődés szót —, a forradalom viszont bebizonyította, hogy a korlátokat le is lehet dönteni. Beethoven volt az első zeneszerző és előadó, aki rendszeresen szétvert, tönkretett zongorákat. Ebben nyilván tragikus süketsége is közrejátszott, de akkor is többről, mentalitásbeli változásról van immár szó. Régebben senkinek sem jutott volna ilyesmi eszébe: evidens volt, hogy egy hangszernek — például a társadalomhoz hasonlóan — vannak bizonyos korlátai, melyeken belül illik és célszerű megmaradni. A forradalom zenére gyakorolt hatása például a modern mai vonó megteremtésén látszik a 19. század első harmadában, Párizsban. Korábban, a 17–18. században a vonós hangszerek hangjai vonásaik szerint erősen különböztek egymástól, s ezt az egyébként máig használatos vonásnem-jelölés is tükrözi. A lefelé vonás jele a kis n-betű maradványa, mely a nobilis, azaz nemes hang jele

volt, szemben a felfelé játszott, kis v-vel jelölt vilis, azaz hitvány, értéktelen hanggal. Nos, ezzel az új, forradalmi és romantikus vonóval immár minden hangot egyenlő erővel és súllyal lehetett megszólaltatni — mivel az emberek egyenlők, legyenek a hangok is azok! Ennek 20. századi betetőzése Schönberg 12-fokúsága, ahol szigorú szabályok hivatottak megakadályozni, hogy bármelyik hang a másikhoz képest uralkodóvá váljon. Ez sokak szerint — miképp a társadalomban, itt is — maga az anarchia.

És valóban az?

Schönberg óriási zeneszerző volt, s aki annyira tehetséges, mint ő, az mindenből ragyogót tud alkotni. Fiatalkori művei zseniálisak, s huszonéves korára már tényleg szinte mindent tudott. Számomra teljesen hiteles, hogy ezután elindult valamilyen más irányba, új utakat keresni. Ha tetszik, továbbfejlődött: nem biztos, hogy dodekafóniájával egyetértek — lehet, hogy fel sem tudom fogni, mit és miért csinált —, de fiatalkori remekművei, az azokban megtestesült szakmai tudás és tehetség őt biztosan feljogosította a kísérletezésre. Más kérdés, hogy ezt az ún. modern művészet ünnepelt képviselőinek jelentős része nem mondhatja el magáról: néha mintha hiányozna a szakmai tudás... A reneszánszban sok mai festőt kinevettek volna: akkor ugyanis nem lehetett rosszul — azaz egy bizonyos, magas technikai szint alatt — festeni. Mélyen elsajátított szakma nélkül „csak” a kiindulópont hiányzik mindenfajta kísérletezésből: ne felejtjük el, hogy Dali és Picasso mindent tudott a festészetről, epigonjaik viszont olykor szinte semmit sem. De hát sokszor így volt, főleg a 20. századi művészetben: egy-egy hiteles, nagy zeneszerző, festő vagy író epigonjai annál rosszabbak, minél jobb a mester, akit „követnek”, csupán külsőségekben hasonlítanak rá, de hiányzik belőlük a belső, szellemi tartás és mondanivaló. Egyszóval nincs szakmai alap, amelyre építhetnének — így pedig, sajnos, sokszor még a meglévő tehetség sem ismerhető fel.

Van olyan ismerősöm, aki rajong a zenéért, de modern zenét nem hallgat, mert hiányolja belőle a dallamot.

Sajnos nagy gondok vannak a modern művészetben, így a zenében is. Sokan figyelmen kívül hagyják, hogy sem az ember, sem a természet törvényrendszere nem változott szinte semmit az elmúlt néhány évezredben. A dodekafóniával szembeni legnagyobb kételem oka, hogy a felhangrendszer természeti törvényeit nem helyezheti hatályon kívül az ember: ha leütünk egy hangot, akkor annak felhangjai — minden központi bizottsági döntés ellenére — bizony megszólalnak, s így az azután következő hangok máris „tisztességtelen hátrányba” kerültek. Nem működik az egyenlőség — hál' Istennek a beszédben sem egyforma minden szótag —, s a felhangrendszer örökre bizonyos preferenciát biztosít az oktávnak, a kvintnek, a dúrtercnek. Egyszóval már kész is egy dúr akkord, amelyet ma abszolút korszerűtlennek ítél az ortodox zene.

De még mennyire az, hiszen majd' negyven éve ugyanaz számít modern, állítólag avantgarde zenének! Ennyi ideig ugyanazzal az egy ötlettel nem lehet valaki folyamatosan modern vagy haladó — hacsak nem válik ortodox modernné és ortodox haladóvá... Kicsit befulladtak a kezdeményezések, s ezt sok ember, zenehallgatók s az egyéb művészeti ágakat figyelemmel kísérők egyaránt pontosan érzik. A zenében egyáltalán nem a disszonanciával van a baj: szükség van rá, mindig is volt és lesz, s ez így van jól. De számomra felvetődik a kérdés: mi a zene célja? Sokan vitatták a katarzisz létjogosultságát — némely mai zeneszerző egyenesen demagógiának tartja —, ám ennél jobb, a művészi hatás lényegét kifejező fogalmat szerintem még nem találtak ki. Egy alkotónak, előadóművésznek fel kell tennie a kérdést: van-e célja a zenének? Akarunk-e hatni valamilyen formában a nézőre, a hallgatóra, meg akarjuk-e őt változtatni? Ha igen, akkor ennek — tetszik, nem tetszik — mindig van emocionális vetülete is, s ha valaki épp ezt próbálja a zenéből kiirtani, akkor nagyon furcsa eredmény születik. Hogy a régi esztétikai alapelvek ma is mennyire életképesek, azt számomra az egyik általam különösen szeretett filmes, a spanyol Pedro Almodovar remekművei is bizonyítják: mozarti mélységű filmeket csinál, a Mozart–Da Ponte-operák súlya, feszültsége és katarzisa van meg bennük. A régi esztétikai alapelvek az ember vonatkozásában elsősorban annak szenvedélyeire épülnek — Almodovar esetében általában hihetetlenül megkonstruált nagy mű a végeredmény. Sok minden változott ugyanis a világban, ám az ember alig-alig: még mindig a legérdekesebb, szinte az egyetlen téma a művészet számára. Ha komponálnék — ígérem, nem teszem —, valószínűleg drámai programzenét próbálnék írni, egy költeményt, regényt vagy drámát szeretnék zenével kifejezni. A közel-múltban egyébként a fantasztikus tehetségű Gyöngyösi Levente barátom Babits *Gólyakalifájából* készült operáját vezényeltem. Nagy mű — van szakértő, aki szerint Bartók *Kékszakállúja* óta nem született ilyen jelentős magyar opera. Van, aki támadja, amiért dalmot, ritmust és harmóniát tartalmaz, tonális zene és sok szempontból konzervatív és eklektikus műalkotás. Valóban az, de olyan hallatlanul kifejező, hogy nagyon örülök, hogy elvezényelhettem.

Hallani olyan véleményeket, hogy már a komolyzene is elűzhető.

Világszerte hatalmas problémák vannak ezzel kapcsolatban, kétértelműen sokféle veszély fenyeget, de ezek nem mindegyike vonatkozik ránk, mert nálunk — több mint tíz évvel a békés politikai és brutális gazdasági változások után — még mindig nem zajlott le a rendszerváltozás a kulturális életben. Eddig sajnos szinte semmi nem változott: ugyanolyan értelmetlenül átpolitizált például a kultúra, mint mindig is az volt, ha ugyan nem rosszabb. Nagy dolog lenne, ha valamilyen üzleti struktúra létrejönne: szponzorálási rendszerre, világos és átlátható viszonyokra, jó értelemben vett piacosodásra gondolok. Mivel a kultúra mindig is nehezen finanszí-

rozta magát, nagy szükség van az állam jelenlétére. A művészet-történet jelentős műalkotásainak többsége egyébként központi segítséggel jött létre, nevezzük bár a szponzort pápának, fejedelemnek, arisztokratának vagy akár államnak. A fertődi Eszterházy-kastély annak idején állítólag — mai pénzre átszámítva — mintegy 260 milliárd forintba került: ezt csak olyan arisztokrata engedhetette meg magának, akinek éves jövedelme — szintén mai szinten — 150 milliárd körül volt. Az pedig, hogy a mecénás bizonyos feltételeket szab, teljesen természetes dolog.

A komolyzene gyakori diszkósítását miként értékeli?

Ez zömében nem más, mint ritmikai eltorzítás és harmóniai egyszerűsítés. A klasszikus zenének szerintem nem erre van szüksége, hanem arra, hogy igazán jól játsszák el, úgy, ahogy megírták. Más kérdés, hogy egyes „komolyzenészek” is tehetnek a dologról: sok unott, elcsökevényesedett előadás után úgy érezheti az ember, hogy „fel kell dobni” a művet — pedig csak jól kellene előadni.

Mennyire nevelhető a közönség zeneileg?

Úgy vélem, nagyon nagy mértékben nevelhető. Ha folyamatosan színvonalas produkciót lát és hall — mindegy, milyen műfajból! —, akkor egy idő után már nem fogadja el a rosszat.

Az Orfeónak ma már állandó közönsége van. Minek köszönhető ez?

Néha magam is meglepődöm azon, milyen sok embert érdekel a historikus zene, de természetesen nagy öröm, hogy ennyien kíváncsiak ránk. A repertoárunk igen széles: hangszeres és vokális kamarazene, kantáta és concerto, opera és oratórium egyaránt szerepel műsorainkon. Szomorú viszont, hogy a sokszor csak jelképes, 600–1000 forintos koncertbelépő is mekkora gondot okoz éppen azoknak, akiknek ez a zene tényleg mond valamit. Szívesen adnánk sok ingyenes koncertet, de sajnos finanszírozásunk egyelőre teljesen megoldatlan. Minket senki nem támogat, minden produkciónk önmagát tartja el, s ez már középtávon is sok mindent megnehezít. Nagy szükségünk lenne támogatásra, hogy saját tervezésű műsorokat is színvonalasan megszólaltathassunk. Mint említettem, a zeneirodalom telis-tele van értékes, ám kevésbé ismert művekkel, s ezek közül szeretnénk minél többet bemutatni.

Úgy tudom, Önnek vannak elképzelései a régizene finanszírozásával, fejlesztésével kapcsolatban. Elmondaná ennek a lényegét?

Jó volna, ha lenne egy régizenei központ. Ez a historikus előadói irányzatot azáltal támogatná, hogy rendszeres, jól megfizetett és magas színvonalú munkát biztosítana az ezt valóban magas színvonalon művelő, elsősorban fiatal magyar zenészeknek. Egyfajta produkciós irodát képezek el, amely koncerteket és kisebb-nagyobb fesztiválokat szervez, segít a szponzorszerzésben, posztgraduális tanulmányi lehetőségeket, kurzusokat biztosít, hangszereket építtet és vásárol, kutatói munkát és publikációs lehetőséget ad az erre felkészült zenetudósoknak, hangfelvételeket készít és terjeszt, műveli a közönséget. A hagyományos szimfonikus zenekarokra jelentős összeget áldoz a költségvetés — mi nem ezt szeretnénk elvenni, de

míg Nyugat-Európában az 1800 előtti repertoár zömét historikus, régi hangszeres együttesek szálaltatják meg, addig e terület Magyarországon központi forrásból máig egyetlen forintot sem kapott. Pedig úgy vélem, mi is kiváló előadókkal rendelkezünk e területen: a magyar régizene-játszásban éppúgy benne van egy nagy nemzetközi sikertörténet lehetősége, mint például a Fesztiválzenekarban — csupán ezen irányzatnak is gazdája kell hogy legyen.

Mi a véleménye arról, hogy az utóbbi időben néhányan igyekeznek kisebbiteni a karmester szerepét?

Igen, valóban megjelent Lebrecht *Maestro!* című könyve, amely sok-sok (és valószínűleg igaz) pletykát tartalmaz, ám következtetéseivel — amennyire vannak ilyenek — nem tudok egyetérteni. Az tény, hogy szörnyűséges alakok működtek és működnek ezen a pályán, s egy rossz karmester olyan mérhetetlen károkat okozhat minden produkciónak, hogy annál tényleg minden más jobb megoldás. Egy jó karmester viszont sokat tud segíteni, s ebben a dirigensekkel szemben gyakran okkal szkeptikus zenekari muzsikusok is egyetértenek velem. A karmester feladata, hogy kívülről hallja az egész zeneművet, és egységesítse az előadásmódot: egy zenekar soha nem demokratikus intézmény, szükség van vezetőre. Egy tökéletesen kivitelezett, amúgy csak közepes koncepció sokkal többet ér, mint sok félig megvalósított zseniális ötlet. A karmestert sok szempontból az egész produkcióért felelősség terheli, ezt azonban csak úgy viselheti, ha hatalommal rendelkezik — ez nem öncélú hatalom, mert az ügy érdekét szolgálja. A dirigensnek rendkívül felkészültnek kell lennie, pontosan tisztában kell lennie minden hang zenei jelentésével és technikai kivitelezésével egyaránt: hadd tegyem hozzá, hogy ezt véleményem szerint a legjobban a 17–18. század zenéjén keresztül lehet megtanulni. Így a karmesterséget — ha létezik szakmaként — sem lehet Beethovennél kezdeni, s Puccini mégoly csodás műveitől is bajos visszafelé haladni a korban. A zeneműveket leginkább szigorú időrendi sorban értheti meg egy hivatásos muzsikus: a zene nyelv, ám szavainak jelentése sokkal homályosabb, s ezért számomra izgalmasabb, mint mondjuk egy színdarab szövege. A *Hamlet* szavai, mondatai egyértelműek, s ezeket végtelenül különböző hangsúlyokkal, hangerővel, hangszínekkel adhatja elő a színész. Egy zenei partitúra ezzel szemben sokkal bonyolultabb, ráadásul ahogy meggyünk visszafelé az időben, a mű kottája egyre olvashatatlanabb, ha valaki nem birtokolja a kulcsot, vagyis nem beszéli a sajátos zenei nyelvet, amely mindig arra a bizonyos korra, a zeneszerzőre, esetleg egy-egy városra jellemző. Ha valaki Richard Strauss nevelkedik, alig értheti meg Mozartot, Bachot még kevésbé. Monteverdit pedig olvasni sem tudja. Sok olasz tempójelzés jelentése hihetetlenül nagyot változott — nem ritkán az ellenkezőjére fordult — az elmúlt 300 év alatt! Mindig a mű az elsődleges persze, de azt csak minél teljesebb kultúrhistóriai háttér ismeretében tudjuk megérteni, s csak akkor dönthető el, mit adhatunk hozzá

előadásban a partitúrához. Mindig is mesterkéltnek éreztem az ún. „kottahű” és „partitúrától” elrugaszkodó, szabadon szárnyaló karmester-típusok szembeállítását. Mire alapozva rugaszkodhatunk el, ha nem vagyunk hűek a partitúrához, hangjaihoz és szelleméhez? Csak ekkor tudhatjuk, hogy hol a határ — szerencsére sokszor jóval messzebb, mint azt gondolnánk! Sokat tanultam Gardinertől: stílusban, zenei elképzelésekben, következetességben, zenekar-és kórusépítésben, az énekesekkel és zenészekkel való alkotó munkában. Karmesteri példaképem ugyanakkor Wilhelm Furtwängler. Az általa képviselt erőszakmentes erő és szuggesztivitás számomra a legmagasabbrendű érték az előadóművészetben. Hozzá hasonlóan hiszek abban is, hogy egy műnek minden megszólalásakor újra kell születnie.

Az imént említette, hogy hisz a közönség nevelhetőségében. Kocsis Zoltán viszont egyszer úgy nyilatkozott, nem szeretne olyan világban élni, ahol a zenészek már nem játsszák Bachot...

Vagyis, hogy annyira elsekélyesedne az ízlés? Olvastam Zolinak ezt a nyilatkozatát, szerintem épp nagyon sötétben látta a világot, amikor így vélekedett. A helyzet azért nem ennyire rossz, legalábbis nagyon sok múlik a nevelésen, a műveltség továbbadásán. A média például sokat segíthetne ebben — ha valami, ez maximálisan közszolgálati feladat lenne. Sajnos tény, hogy rengeteg a kulturális szemét, ráadásul az oktatás és nevelés területén is nagy gondok vannak. Soha életemben nem értettem például, hogy mit jelent a sokat hangoztatott „értéksemlenség” kifejezés. Ez a nyelvtani értelemben hibátlannak látszó szóösszetétel azt sugallja, mintha az emberi értékek bármilyen formában ellentmondának egymásnak, hiszen semleges álláspontot csak egymásnak ellentmondó, egymással szembeszegülő fogalmak között lehet kialakítani. Ezzel szemben mondjon nekem valaki egy olyan általánosan elfogadott emberi értéket, amely kizárja vagy akár csak megnehezíti egy másik általánosan elfogadott emberi érték birtoklását... Ilyen nincsen. Amikor valaki „értéksemlenséget” hirdet, akkor — mivel az értékek egymással soha nem kerülnek ellentmondásba — valójában az értékekkel szemben foglal állást, sokszor ráadásul büszkén. Az „értéksemlenség” így az én olvasatomban csak értékmentességet és értéktelenséget, sőt értékellenességet jelent; olyan pusztító nihilt, amely egyre csak terjeszkedik a létező értékek területe felé. A Tízparancsolat jelentős része az emberi társadalom sok ezeréves együttélési alapszabályait foglalja össze, s így — független attól, hogy hívó-e valaki — mindenki számára érték: létfontosságú, hogy alapja legyen mindenfajta nevelésnek. Meggyőződésem, hogy az erkölcsi és esztétikai érzéket minél korábban ki kell fejleszteni a gyermekben. A zenei nevelés hatása pedig óriási: az én életemben a zene volt az, amely egyfajta hitbeli bizonyítékként, alaptételként szolgált — Purcell, Bach, Mozart és Haydn hite mindig követendő példa volt számomra. Irigylem azt a természetességet, mely Istenhez való viszonyukat jellemezte.

JEAN-LOUIS
CHRÉTIEN

Az alázatról

(részlet)

Francia filozófus, költő; a Sorbonne tanára. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *L'humilité libératrice*. In: J.-L. Chrétien: *Le regard de l'amour*. Desclée de Brouwer, Paris, 2000, 11–31.

¹*Le Chemin de la perfection*. XXVIII. In: *Oeuvres complètes*. Paris, 1963, t. II, 352–353.

²*In Johannis Evangelium*. Tractatus XXV, 16.

Az alázat nem önmagunkról alkotott rossz vélemény, nem önmegvetés, még csak nem is az olyan ember kishitűsége, aki gyengesége mögé bújva nem törekszik semmire, ahogyan nem is az olyan ember hálátlansága, aki félelmében, hogy ne nagyobbítsa magát, nem ad hálát azért, ami megadatott számára, hanem inkább véka alá rejti. Ahogyan arra már Avilai Szent Teréz is határozottan rámutatott, az alázat nem Isten adományainak visszautasítását jelenti.¹ Az alázatos lelkű ember nyomorúságát éppen azért ajánlja fel Istennek, hogy megszabaduljon tőle, miközben annak teljes nagyságát, valódi mélységét egyedül általa ismerheti meg. Ha az alázatos lélek általában hallgat is önmagáról, csak azért teszi, hogy még tisztább hangon tudja majd dicsőíteni Istent.

Az alázat lehetővé teszi számunkra önmagunk megismerését azért, hogy megfeleldkezhessünk önmagunkról, tehát anélkül végezhessek ránk váró feladatainkat, hogy tudni véljünk, mit is kell pontosan elvégeznünk. Ugyanakkor az alázatból áradó fény, mely ránk vetül, egyedül az isteni hívásból ragyog fel. Alázatunk nem a miénk, ahogyan az általa nyert tudásunk sem: egy távoli, új jövőből árad felénk. Ezzel szemben önmagunk megismerése, mely csak tőlünk függ, a filozófusok tudása, menekülés önmagunktól: ha önmagamat teszem meg önmagam egyedüli bírójává és tanújává, az igazság egyedüli birtokosává, menthetetlenül a rossz csapdájába esem, amit ezzel csak tovább növelek. Egyedül az igazság tesz szabaddá (Jn 8,32) — ebben az összefüggésben kell szemlélnünk az alázatot.

Az alázat az igazán keresztény, tehát paradox válasz az „Ismerd meg önmagad!” parancsára. „Minden alázatod abban rejlik, hogy mennyire ismered önmagad”² — mondja Szent Ágoston. Nem több és nem kevesebb ennél — feltéve, hogy ez a tudás valóban egész lényünket érinti. Az alázat önmagunk ismerete Isten előtt, ahogyan mindenféle alázat találkozásból fakad: csak akkor vagyunk valóban alázatos szívűek, ha találkozunk Istennel, Isten pedig csak akkor találhat ránk, ha alázatosak vagyunk. Az alázat lényegileg együttlétet feltételez, nem pedig magányt, továbbá választ, nem pedig belső monológot. Benne keresztezi egymást az ember- és az istenismeret: igazán csak Isten előtt tudom megismerni önmagam, az ő fényében és az ő fénye által, és őt is csak akkor ismerem meg igazán, ha alázatos szívvel — mint Teremtő-

met és Megmentőmet — ismerem, akitől mindenem függ, beleértve még azt is, hogy ekképpen megismerhetem őt. Az Istenre irányuló figyelemből születik az alázat, s a belőle felém áradó fény csak olyan, mint a holdé, visszaverődő fény, nem az én saját tisztánlátásom fénye.

³*Doctrine spirituelle.*

Ed. Courel,
Paris, 1979, 377.

„Az alázat gyökere az istenismeret”³ — mondja Louis Lalle-
mant. A 14. századi angol misztikus értekezés, *A Megnemismert
felhőjének* névtelen szerzője pedig különbséget tesz a tökéletlen,
vagyis a nyomorúságunk és hibáink szemléléséből fakadó alázat
(melyre nyilvánvalóan életünk minden pillanatában szükségünk
van) és a tökéletes, vagyis az „Önmagában való Isten Tökéletes-
ségének és túlárado Szeretetének”⁴ megtapasztalásából fakadó
alázat között. Ez utóbbi sohasem szűnik meg, még az örökkéva-
lóságban sem, hiszen a paradicsom is alázatos lesz. Hasonlóan
ehhez, Szent Bonaventúra az „igazságosság alázatát”-ról (mely a
teremtmenyi léthez kötődik és örökkévaló) és a „szigorúság alá-
zatosságát”-ról (mely a bűnhöz kötődik) beszélt.⁵ Tehát az alázat
lényünk legmélyére irányuló, bensőséges önismeret, azonban inti-
mitása csak akkor tárul fel igazán, ha szeretetteljes módon megtö-
retik az isteni másságon. Önmagunk semmisségének (*nihilitas*) is-
merete, ahogyan Szent Bonaventúra mondja, csak Isten előtt le-
hetséges. Talán ezért állította — nyilvánvalóan vitatható megfo-
galmazásban — Kierkegaard, hogy „a valódi alázat és a valódi
gőg egyazon dolog”, mivel „gőgösnek kell lennünk ahhoz, hogy
azt mondjuk: egyedül Istent félem — és semmi mást. Ugyanak-
kor az istenfélelem valóban ez, hiszen egyszerre félni Istent és
még valami mást is, az nem valódi istenfélelem”.⁶ Helyénva-
lőbb lenne azt mondani, amit Bona kardinális írt,⁷ vagyis hogy
nem létezik valódi alázat nemeslelkűség nélkül: az alázatos
ember megalázkodását a legnemesebb vágy fűti. Az alázat nem
emberek összehasonlításán alapul, s megment bennünket attól
a kényszertől is, hogy folytonosan mérlegeljük saját értékünket.
Általa Isten előtt állunk, s megszabadulunk az önmagunkkal
szembeni bizalom és bizalmatlanság dilemmájától.

* * *

A keresztény spiritualitás egészének legfontosabb tanítása, hogy
egyedül az alázat teszi lehetővé a valódi nagyságot, sőt: az alázat
maga a nagyság. Louis Lallemand hangsúlyozza: „Általában hamis
képet alkotunk magunknak az alázatról, mert valami olyan dolog-
nak képzeljük, ami felél bennünket. Éppen ellenkezőleg (...), valódi
nagysággal ajándékoz meg, melyet hiába keresünk távol Istentől.”⁸
Az evangéliumi paradoxont, a keresztény gondolkodás lényegét,
mely szerint aki önmagát felmagasztalja, azt megalázzák, s aki
megalázza önmagát, azt felmagasztalják (Mt 23,12), elsősorban nem
az egymásutániség értelmében kell értenünk, tehát nem úgy, hogy

⁸*Doctrine spirituelle.*

Ed. Courel,
Paris, 1979, 99.

a gőg elnyeri büntetését, az alázat pedig a jutalmát. Ennél sokkal paradoxabb a jelentése, ugyanis azt állítja, hogy minden emelkedés lesüllyeszt, és minden megalázkodás felemel — abban az adott pillanatban. Az alázat esetében egybeesik magasság és mélység. A két véglet Istenben is egybeesik, Jézus megtestesülése mutatja azonosságukat. Az ember számára az alázat nem valami féle előjáték az emelkedéshez: egyedül maga az alázat képes fel-emelni, és nincs nagyobb és emelkedettebb annál, mint Isten előtt állni, vele lenni. Ezt Szent Ágoston is hangsúlyozza az *Isten országáról* című munkájában. *Sursum corda* — áll a liturgiában, s ez csak Isten felé fordulva lehetséges, nem pedig önmagunkra figyelve. „Az alázat csodálatos módon magasra emeli az ember szívét, a gőg pedig lesüllyeszt. Csodás ellentmondás van abban, hogy a gőg magassága (*elatio*) mélyen lent van, míg az alászállás magasán fent.” Az alázat Istenhez emel, míg a gőg esetében az emelkedés nem megelőzi a bukást: a gőg maga az elbukás. „Így emelkedni annyi, mint alázuhanni.”⁹

⁹ *Cité de Dieu*. XIV, XIII, 1. Paris, 1959, 413–415.

¹⁰ *Kerubi vándor*
V, 117.

Az alázatos lelkű, mondja Angelus Silesius, sohasem ítéltetik meg, mert ő maga sohasem ítélkezik.¹⁰ Aki már akár csak egyszer is látta a kivédhetetlenül feltárló fényben saját semmisségét Isten előtt, örökre megszabadul attól, hogy másokhoz hasonlítottassa önmagát, s hogy abból neheztelés szülessen szívében. Kinek is tehetné ő magát mesterévé, bírójává vagy ellenképévé? Isten alázatosságát szemlélni annyi, mint látni felragyogni képmásainak dicsőségét, mely iránt vakok vagyunk gőggel a szívünkben. Minden egyes ember Isten képmására teremtetett, s mi bármit is tegyünk másokkal szemben, cselekedetünk lényegében mindig e kép felismerése vagy félreismerése. Ugyanakkor a megalázott, megkínzott Jézus legtisztább, legelőbb képe mindig a szegény, a nyomorult, a megalázott ember. Az alázat arra kötelez bennünket, hogy úgy dicsőítsük és szolgáljuk a másik embert rászorultságában, mint a világok Urának legfölkéletesebb képét, másrészt pedig arra, hogy minden erőnkkel harcoljunk mások megaláztatása ellen, mert embert megaláztatni szentségtörő cselekedett. Az alázat valódi nagysága abban rejlik, hogy legfőbb feladata mások felemelése és megsegítése a szeretet odaadása által. Aki egyszer már feltárta magát Isten előtt, azt is felismerte, hogy egyedül ott ismerhetjük meg egymást igazán, abban a fényben, mely mindent úgy lemeztelenít, ahogyan máskor sohasem lehetünk mezítelenek, s olyan irgalmat sugároz, mellyel sehol másutt nem találkozhatunk. Ezért az alázatos szívű lélek lemond arról, hogy embertársát megítélje: nem gondolja többé magáról, hogy jobban ismeri a másik belső lényegét, vagy hogy ő jobban tudja, ki is a másik. Egyúttal lázad minden olyan ember ellen, aki mások bírójává vagy „megmentőjévé” akar lenni. Egyedül az alázatos lé-

lek tudja úgy felszabadítani a másikat, hogy közben nem veti saját rabságába.

Alázatosnak lenni tehát annyi, mint tudni, hogy a másik ember Isten egyedüli és megragadhatatlan képmása. Sohasem állíthatjuk magunkat mások lényének és életének mértékéül, sohasem állíthatjuk, hogy birtokoljuk mások igazságát. Tudás és nem tudás itt összekapcsolódik: tudni azt, hogy a másik Isten képmása, annyi, mint folytonosan alázattal és tisztelettel teli figyelemmel lenni iránta; másrészt pedig bevallani azt, hogy nem tudom, ki ő, ez annyi, mint lemondani arról, hogy magamat tegyem meg mértékéül, vagyis megint csak tisztelettel lenni iránta. A másikat Isten képmásának látni annyi, mint nem emberi kéz és nem emberi gondolat által alkotott, valójában megragadhatatlan, az emberi képességeket meghaladó képnek látni. Mindez pedig annyit tesz, mint túllátni azon, amit látunk és láthatunk — s ezt hívják szeretetnek és reménységnek. Az alázat pillantásában szeretet lakozik, mely türelmesen áttör a homályon, hiszen tudja, hogy őt magát is micsoda mélységből emelte fel a szeretet. Egy megmentett lélek nem válhat önjelölt bíróvá, és mi mindannyian szabadok, megmentett lelkek vagyunk, Isten szava által.

¹¹ *Vom Umsturz der Werte*. I. Leipzig, 1919, 17.

Egyik esszéjében Max Scheler nagyon szép sorokat írt az alázatról, hogy rehabilitálja ezt az erényt.¹¹ Vajon az alázatnak valóban szükségé lenne holmi rehabilitálásra? Isten egyszer s mindenkorra „feljogosított” rá bennünket. Az alázat által provokált megbotránkozás pedig egyáltalán nem kivételes jelenség: közvetlenül vagy áttételesen mindig is botrányt okozott, mindig is elviselhetetlen volt az emberi bölcsesség számára. De mit számít? Az ellene irányuló támadások csak megerősítik. Van abban valami szépség, hogy legdrágább kincsünknek ilyen rossz híre van. Az alázat hagyja magát lábbal taposni, miként a föld is védekezés nélkül adja magát mindazoknak, akik eszeveszetten futnak csodái után, vagy éppen vetnek bele. És vajon ki kritizálhatná az alázatos szívűnél jobban a moralizálás gőgjét és képmutatását? Az alázatos lelkű nevet elsőként a felvetésre, hogy ő érényes lenne. Mert az alázat nem arra hív bennünket, hogy csodálva szemléljük mindig is tartózkodó, szerény arcát, hanem arra, hogy az ő gyermeki, tiszta tekintete legyen a mi szemünkben is, mely bármire is irányul, mindig felemel és felszabadít.

Martin Attila fordítása

ÉRINTKEZÉSEK

Közép-európai párbeszéd a 19–20. század fordulóján

A 18. század végén egy lelkes magyar utazó-irodalomszervező csodálkozott rá a császárváros szépségeire. Kazinczy Ferenc, mert róla van szó, *Pályám emlékezete* című művében, de egyéb írásaiban is többször számolt be bécsi benyomásairól. *Bárczy Sándor életéről* szólva jegyezte föl, miként hatotta át a felvilágosodás szellemisége a magyar testőrök javát: „... a jobb fők keresték egymást, egyesültek..., a jók feszült szorgalommal tanultak, azalatt míg a gyengék a nagy város bűneiben magokat elvesztették s a maszlagos kehelyből elrészegülve tovább ittak.” Bécs, a nagy város, alighanem hatalmas élményeül szolgált az elmaradottabb régiókból érkezőknek. Szellemi ösztönzéseket is adhatott, s persze csábításaival elkápráztathatta a Kazinczy által említett gyengébb jellemeket. A Monarchia területéről diákok érkeztek ide, mint akik gazdagabb, a történelem súlyos megpróbáltatásaitól érintetlenül maradt távoli rokonaikat keresik föl, s ámulva nézhetik a sértetlen palotákat, díszes templomokat, s kedvükre töltekezhetnek a szellem kincseivel a könyvtárakban, vagy a rendszeres oratórium-előadásokat hallgatva. Ez a kapcsolat az első világháború befejeződéséig változatlanul erős maradt, a viharos gyorsasággal nagyvárossá nőtt Budapest és Bécs rokonságáról Márai Sándor is nem egyszer megemlékezett. Részben az itteni polgári mentalitással való megismerkedés erősítette az öntudatos magyarra lett, korábban többnyire németajkú hazai polgárságot, amely az öröklött hagyományok nyomán rendezte be városait, a szorgos munka és a kultúra otthonává téve azokat. Az egymás közelségében épült templomok és iskolák a hit és a tudás jelképeiként álltak őrt e szellemiség védelmezésére, s ez így volt századokon át, mígnem megjelentek a bombázók, s lerombolták mindazt, amit nemzedékek építettek és gazdagítottak. A romok alól azonban vissza lehet és kell következtetni a múltra, kiásva értékeit, visszaidézve szellemiségét. Erre a leletmentő tevékenységre vállalkozik Fried István professzoruk vezetésével jó néhány igen tehetséges szegedi egyetemista, akik virtuális tanulmányútra indulva követik elődeiket, közkinccsé téve azt a szellemi és művészeti örökséget, amelyet Bécs őriz. Az elmúlt évtized során a Szegedi Tudo-

mányegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke a Monarchia-kutatás megbecsült központja lett, a kötetek és tanulmányok sora értékes művelődéstörténeti és irodalmi összefüggéseket tárt föl. Ezek mindegyikét természetesen nem ismertetjük. Néhány fontos tanulmány azonban már csak azért is megkülönböztetett figyelmet érdemel, mert meglátásaiknak előbb-utóbb bele kellene épülniük irodalomtörténetünkbe. Arról nem is szólva, hogy a kutatás szellemisége, a kölcsönösség felismerése és propagálása éppen napjainkban mennyire példaadó és fontos magatartás.

A századvég és századelő hazai közállapota, noha az évek békében teltek és a millennium hatalmas fejlődést eredményezett, nem lehet idealizálni. De gazdasági és szellemi eredményei tagadhatatlanok. Ferenc József birodalma, ha megoldatlan kérdések okoztak is válságokat, Európába tagozódott. A szecesszió túlrett édeskészsége jelezte leginkább a változás kezdetét, Bécs azonban még mindig elbűvölte az utazót, s később is a béke és a fény jelképeként merült fel például Krúdy Gyula vagy Márai Sándor némelyik művében. Biztonságot adott a belé tagozódott kisnépeknek, keretet, amely védelmezte őket, s amelynek széttröszése tragédiának bizonyult, hiszen a függetlenségükért lázadókat rádöbbsentette kiszolgáltatottságukra. A polgár-származék, aki az első világháború előtt otthonosan járt-kelt felfedező útjain, a Monarchia felbomlása után „idegen emberként” tájékozódott, s döbbenten figyelte az Európa országútjain hanyódó, hazátlan vándorokat, s még felrázóbb élménye lett a jelszavakkal igazolt és hazugságokkal kendőzött diktatórikus szellem térhódítása. A szellem és a hagyományok védelmezője már csak őráratokra indulhatott, vagy a múltat támasztotta föl, s azt egyre igézőbbnek, szebbnek mutatta. A „régí” szó értéktelített lett Krúdy, Márai és mások prózájában, Babits és Kosztolányi költészetében. A nosztalgia az egyik művészeti alapérzés lett Trianon után, s ennek ellenhatásaként, új és öneréből építkező nemzet kialakításának lehetőségül alakult ki az alulról építkező nép-fogalom, amelyet a népi írók és a hozzájuk csatlakozó, a szegények ügyének elkötelezett keresztény mozgalmak képviseltek a leghatásosabban.

Ez azonban későbbi fejlemény. Mint ahogy az volt a történelmi regény kultuszának újraéledése is. Ez a regényforma különösen alkalmasnak minősült analógiaképzésre: a Trianon utáni

korból visszatekintő azzal a szándékkal idézte a múlt eseményeit, hogy jelenére is érvényesnek mutassa tanulságait. A húszas-harmincas években egyre-másra jelentek meg a történelmi múlt eseményeit tárgyaló prózai írások, amelyek a kisebbségi magarság olvasói számára a megmaradás, a nemzettesthez való tartozás reményét is erősítették, a hazai közönségben pedig azt a meggyőződést mélyítették el, hogy a nagy megrázkódtatások sem halványították el a magyarságtudatot és a hazafiság érzületét.

Kosztolányi egyik *Irodalmi leveleinek* részletét idézi az egyik szegedi kötet előszavában: a költő egyik régi barátjával közös emlékeit idézi: „azzal töltöttük a délutánt, hogy feketéztünk és szellemeket idéztünk. Hofmannstahl, Rilke, George szellemét, akik annak idején beragyogták egyetemi éveink hónapos diákszobánk homályát.” (Kosztolányi Bécsben is járt egyetemre.) S ezt a névsort kiegészíthetjük Peter Altenberggel, Arthur Schnitzlerrel, Franz Kafkával és másokkal. Arthur Schnitzler orvosi működése is meglehetősen változatos volt, első nagyobb külföldi útjain is higiéniai berendezéseket tanulmányozott, az új század első évében megjelent elbeszélése, a *Gusztli hadnagy* pedig azt eredményezte, hogy elveszítette orvostisztai rangját, mert rombolta az osztrák-magyar hadsereg tekintélyét. Nem mintha ő lett volna az egyetlen: a századvégi Bécs életérzését halálhangulat is jellemezte, az írók és művészek a távlattalan világtól a lélek felé fordultak, s ebben Schnitzlert orvosi ismeretei ugyanúgy segítettek, mint Freud megfigyelései. Sokoldalú tudása lehetővé tette, hogy alaposan, tényszerűen ábrázolja a lelki folyamatokat, s e vonatkozásban akár kezdeményezőnek is nevezhetjük. Nem véletlen, hogy Karinthy Frigyes, Kosztolányi és Márai is behatóan érdeklődtek iránta, s kora irodalmi kánonjának vitathatatlan részese volt. Kosztolányi 1917-ben megjelent, Schnitzler újdonságát méltató tárcájában így jellemezte a bécsi író újdonságát: „...a szegényesség kódét fújta a csöndesen emésztő, polgáris osztrák fővárosra, érdekessé és izgatóvá tette, amit annyira megszoktunk, és a városi embereket új távlatba tudta beállítani. Íme, egy bécsi dekadens, a püder, a finom és polgári életöröm, a gáláns szerelmek városában. A sűrű hóhullásban még rózsaszínű lámpák égnek, de azok, kik ebben az idilli környezetben mozognak, nem a régiek, fiai és leányai a hálósípkás burgereknek és kávésnéniknek, akik már szenvedni és élvezni is tudnak. Sírnak? Könnyeznek. Kacagnak? Mosolyognak. A kettőt azonban többször együtt művelik.” (Milyen érdekes és korjellemző: húsz évvel Kosztolányi után Babits meg sem említet-

te Schnitzlert európai irodalomtörténetében!) Szegényesség — érdekesség — dekadencia — Kosztolányi jellemző fogalmai, amelyek így együtt ifjúsága császárvárosának lassú változására utalnak. Persze ez a szomjas olvasó és hódító más századfordulós írókról is remek tanulmányokat írt: Rilkét méltató esszéje, s ahogy ebben a kor hangulatát érezteti, igazi remeklés.

A századforduló egyik kulcsszava lett a „lélek”. A regényszereplők inkább szemlélődtek, mint cselekedtek. A századvéget jellemző álmodozás, amely a magyar regénynek is alapérzése volt, mintha egész Közép-Európát áthatotta volna: tétova, céltudat nélküli, ernyedt figurák népesítették be az irodalmat, az átlagostól eltérő gondolkodásmódot — mint erre Wenner Éva utal *A trieszti irodalom és a Monarchia irodalma* című tanulmányában — már az iskolákban is üldözték, lélekben öregek alkották a társadalmat, „a Monarchia társadalmi berendezkedésének, elvárásainak leginkább ez a fajta, (...) egyéniségét nem kifelé, hanem befelé kifejező típus felelt meg.” S ennek a típusnak lassú elsorvadását ábrázolta Török Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi és a többiek, miközben Krúdy regényeiben épp ezek a figurák álmodták széppé a múltat, amely hovatovább mítosszá növekedett békebeli érzéseivel és ízeivel. A megszépülő messzeségben lassan eltűntek azok, akik a Monarchia utolsó időszakának emberi válságait ábrázolták. Krúdyt „a magyar mítosz teljességének” nevezte Márai a *Ködlovagok* bevezetésében, s az antológiában olyan írókat próbáltak visszaperegni, mint Cholnoky Viktor, Lovik Károly, Cholnoky László, Harsányi Kálmán, Török Gyula és Kaffka Margit.

Amint Thomas Bremer Freud és az irodalom 1914 előtti kapcsolatát elemző tanulmányában olvasható, Hofmannstahl 1906-ban megjelent, kedves könyveit felsoroló írásában az alapművek mellett esszéket is felsorolt. Ami azt jelzi, hogy a '900-as évek kezdetére már a világnézeti bizonytalanság is jellemző volt, a Monarchia művészetét kísérletező hajlam és a biztos tájékozódási pontok felé való törekvés szándéka is áthatotta. Bár még felszabadító hatású volt Nietzschek az a gondolat, hogy Isten meghalt, a tragikus sorsú bölcselő eszméi inkább elkápráztatóak voltak, semmint követésre serkentők. Lukács István hivatkozik tanulmányában (*A van és a nincs genealógiájához*) Ady 1910-ben megjelent írására, amelyben Gide *A mennyország kapuja* című regénye kapcsán azt fejtegette, hogy a civilizáció „Isten után vágyakozik”, „Vagy-vagy: végre valaki vagy megtalálja, vagy véglegesen leszámol vele az emberi élet gyönyörű, elképzelhetetlenül nagy megkönnyeb-

bülésére." Ez a küzdelem ugyancsak jellemzője volt a korszak irodalmának. Az idézett tanulmány szerzője a magyar lírikus istenélményét, vele vívott küzdelmét Krležáéval állítja párhuzamba, s megítélése szerint az ember és Isten viszonya mindkettejüknél ambivalens, amit a verseikben hangsúlyos tépelődő kérdések is igazolnak. A hitetlen hitének megnyilatkozásai Rilkenél is tettenérhetők: tulajdonképpen egész líráját a „vallástalan” ember Isten utáni vágya, az istenkeresés gesztusa hatja át. Amint a *Zsolozsmáskönyv*ben írja: „Az életlen táguló körökben élem, / a dolgokon túlra töröm. / A legvégsőt talán soha el nem érem, / de ráadom minden erőm. // Isten az Őstorony, körötte folyton / kerengnek századok százaival. / S még ne tudom, mi vagyok: szélvihar, sólyom, / vagy egy hatalmas dal” (Farkasfalvy Dénes fordítása).

A „bécsi tanár” — Babits nevezte így Freudot *A gólyakalifában* — működése során mindvégig abban reménykedett, hogy a lelki jelenségek a biokémia segítségével leírhatóvá válnak (Bóky

Antal írt erről), várakozásában azonban csalódnia kellett. Sok addig ismeretlen összefüggést tárt föl, de a legvégsőt, amiről Rilke írt, nem érthette el. Már csak azért sem, mert bizonyos kérdéseket még megfogalmazni sem tudunk: nemcsak szavaink, hanem gondolataink is végesek. Amint Hermann Broch gondolatát értelmezve Fried István fejtegeti: logikus út vezet az elhallgatás (hallgatás) költészetéhez, amelyről azonban utóbb bebizonyosodott, hogy még a legnagyobb történelmi tragédiák után sem jelent megoldást, hiszen szavakkal szólítjuk meg egymást és Istent, még ha e szavakat elkoptattuk és megbecsztelenítettük is.

Boldog békeidők? Súlyos ellentmondásokkal terhelt korszak? Az ismertetett könyvsorozat mindkét lehetőséget nyitva hagyja. Azt azonban egyértelművé teszi, hogy a művészeteknek mindig értékőrzésre és -teremtésre kell törekedniük, s ez rokonítja őket. (*Monarchia-kötetek, SZTE BTK, Szeged*)

RÓNAY LÁSZLÓ

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGAI

A XX. századi keresztény gondolkodók sorozatában:

Luigi Giussani: A kereszténység kihívásának eredete

Ára: 900,— Ft

A Sapientia családpedagógiai füzetek című új sorozatból megjelent:

Eva Petrik: Gyermekeimmel

Ára: 470,— Ft

Dr. Theodor Bovet: Felette nagy titok. Könyv a házasságról

Ára: 490,— Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:

1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em.

Telefon: 317-7246; Fax: 317-7682

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

JOACHIM GNILKA: A NÁZÁRETI JÉZUS. Üzenet és történelem

A neves szerző nem kizárólagos értelemben vett tudományos krisztológiai művet tár olvasója elé, de nem is pusztán népszerűsítő Jézus-életrajzot. Célját nagyon tömören és sokatmondóan határozza meg nemzetközileg is széleskörű elismerést aratott könyvének alcímében: „Üzenet és történelem.”

Gnilka mindenekelőtt Jézus földi életén túlmutató, örömhírt hordozó üzenetét rekonstruálja a korabeli Izrael politikai, vallási-szellemi és társadalmi horizontjában. A szerző jó didaktikus érzékkel először a Jézus-kutatás újkori szellemtörténeti fejlődését vázolja fel egészen napjainkig, miközben megnyugvással veszi tudomásul, hogy a jelenkori kutatások újra felfedezik Jézus és a húsvét utáni egyház igehirdetése közötti folytonosságot. Amikor Gnilka az üzenet szempontjából történő téma-csoportosításban végigvezet minket Jézus életútjának fő állomásain, akkor nem rejtí véka alá a történeti rekonstrukciónak azt a nehézségét sem, hogy az evangéliumokat nem mai értelemben vett riportokként írták, hanem húsvét fényében születtek, és ebből adódóan keverednek bennük a „földi Jézus vonásai a megdicsőült Krisztus színeivel”.

Gnilka művének egyik legfőbb erénye, hogy az összefüggéseket pontosan és szemléletesen feltáró szakszerűséget úgy ötvözi az életszerűséggel, hogy közben nem vész el Jézus történetiségének részleteiben, ugyanakkor nem nélkülözi azt a spiritualitást sem, amelyet számunkra Jézus történet üzenete ma is hordoz. (*Szent István Társulat, Budapest, 2001*)

ANCSIN ISTVÁN

MARTIALIS: VÁLOGATOTT EPIGRAMMÁK

Mindig tiszteletet érdemelnek, akik a negatívumokat merik bírálni, kertelés nélkül mondanak véleményt, tollhegyükre tűzik azokat, akiket a rossz okozóinak vélnék. A római irodalomban ilyen költő volt Martialis, aki mint „messziről jött ember” — Hispániából ment Rómába — talán többet is megengedhetett magának. Volt miről írnia, egyik epigrammájában olvassuk a következőket: „Pisókat, Senecákat, Menniusszal

— add csak vissza nekem s Crispust a múltból —, mindjárt a derekak végére juthatsz”, amiből nyilvánvaló, hogy költői működésének időszakában meglehetősen kevés derék férfiú működött a közéletben. Ahhoz is költői elhivatottság és kitartás kellett, hogy az eposzokat értékelő és becsülő korban csak epigrammákat írjon (ezeket maga adta ki, ami azt jelzi, nem volt szégyén ördög, mint méltatóinak egy része véli), mégpedig tiszteletet parancsoló számban, gondosan ügyelve művészi színvonalukra. Igényét így fogalmazta meg: „Hidd el, Flaccus, nem láttott még jó epigrammát — az, ki mulatságnak, játéknak hiszi csak...” S ha valaki netán a Kr. utáni első század közéletére, római szokásaira, hétköznapijaira és szellemi légkörére kíváncsi, jó fogódzót talál Martialis könyvében, kortársai által olykor túl hosszadalmasnak mondott epigrammaiban. (Bírálóinak egyébként a műfaj egyik remekében vágott vissza: „Azt mondod Velox, túl hosszú az én epigrammám. — Lám, te nem írsz semmit — hát a tiéd rövidebb.”)

Izgalmas feladat volna végigkísérni a műfaj befogadástörténetét, nyomon követni, ahogy elsősorban pajzán, olykor obszcén hangja miatt szemérmes korszakokban szinte eltűnt, majd a romantika idején új életre kelve komoly életelvek megfogalmazására is szolgált (gondoljunk Kölcseyre), hogy aztán a 20. században ismét a leleplező szándéka, a hibák kigúnyolása legyen uralkodó eleme. A Catullust példaképének tekintő Martialis természetesen néha igencsak odamondott, nem tett lakatot a szájára, de sosem tagadta, hogy legfőbb célja: gyönyörűséget szerezni nem kevés olvasójának, akiket azzal is magához láncolt, hogy gondosan megválogatta nyelvi eszközeit és ügyelt a hatáskeltésre, amelyet versei gondos megszerkesztésével erősített. Ezek az erényei is érthetővé teszik, miért volt olyan népszerű a humanizmus korában, s miért becsülte nagyra a kényes ízlésű Janus Pannonius, de az sem véletlen, hogy olykor bravúros verselése Kosztolányit, Weöres Sándort és más jeles költőinket is arra ösztönözte, hogy fordítsák vagy átköltssék.

Válogatott epigrammáit most Adamik Tamás gondozásában, kitűnően tájékoztató utószavával és bőséges jegyzetapparátusával adta közre „Írók, költők, gondolkodók” sorozatában a Magyar Könyvklub. Hadd nyugtassam meg az olvasót: Martialis kiszólásai a manapság lépten-nyomon hallható nyelvi fordulatokkal összehasonlítva dajkamesékként hatnak, arról nem is

szólva, hogy a versek egymásutánjából egy valóban jelentékeny, művelt, rengeteg értékes ismeretet közlő költő arcképe bontakozik ki. Mégpedig a kötet szerkesztő Adamik Tamás jóvoltából klasszikusnak mondható és igen tehetséges fiatalok által készített beleérző és pontos tolmácsolások eredményeképp olyan portré, amely nyelvünket és kultúránkat is gazdagítja. A professzor tanítványai már egy új generációt képviselnek, s a jelek szerint kedvvel, azonosulva fordították a szövegeket, amelyeket a kiadó pompás köntösben jelentetett meg. (*Magyar Könyvklub*, Budapest, 2001)

RÓNAY LÁSZLÓ

SZERB ANTAL: NAPLÓJEGYZETEK (1914–1943)

Naplójegyzetek publikálása mindig kényes dolog — van-e jogunk betekinteni valaki önmaga számára írott feljegyzéseibe? Szerb Antal esetében a napló maga tartalmazza a megoldást: „Disszertáció is, mint a legszárazabb tudományos mű, amibe csak belekezdene, szinte gyónásszerűen szubjektív, aminthogy viszont a legközvetlenebb naplórészlet is megőrzi a művész stilizáló fölényét, és minden írásom végtére ugyanaz: nyugodt és hideg nyilatkozat magamról, mint valami idegenről.” A mindig jelenlévő intellektuális szűrő lehetővé teszi, hogy a közlétező és az olvasó ne kövessen el indiszkréciót.

A kronológiai rendbe állított jegyzetek — a szerkesztés gyöngéinek dacára (bizony vannak megfejtetlen passzusok, téves vagy következtelen megfejtések, az író életét és munkásságát tisztázni hivatott függelék lábjegyzetei hiányosak) — egy gyermekkorától tudatos elme vívódásait tárják fel. A katolizált zsidó családból származó cserkészfiú már legelső feljegyzéseiben törekszik „világnézete” tisztázására. Innen az egész életében problémát jelentő kettősség: a katolikus etika és a zsidó kultúráörökség egyeztetése.

A napló magvát a leginkább összefüggő, 1920 és 1924 között írott feljegyzések teszik ki. Apolitikus korkép ez, egy szellemi szféra metszete. A bölcsészettudományban elmélyülő egyetemista szerelmeit is az intellektuális önvizsgálat jegyében éli meg. A konkrét személyekhez fűződő érzelmek (az azonosíthatatlan, a kötetben *gal jelölt lány, Violaine — Schultz Dóra, Joe — Lakner Klára, Kis-Lil — első felesége, Lakner Lili), a szerelmes vágyak mindenkor szellemi-lelki analízis tárgyává válnak. Nincsen

egyszerű történet, minden a „szeretet etikájának” függvénye.

A napló támpontokat nyújt Szerb Antal irodalomelméleti munkásságához is. Az íróember, bár ezáltal elszigetelődik, „kulturális misszionárius, az Igazság katonája”. 1920-ban már felvázolja irodalomtörténeti műveinek később alkalmazott módszereit. Számot kell vetni az elkerülhetetlen szubjektív megközelítéssel, újfajta kritériumok kidolgozására van tehát szükség. Ugyanakkor nemcsak az elméleti tudós, az írói én is jobban megvilágítható: utas, aki „holdvilágot követve bolyong”. Születőfélben volt már a regény.

A kor szellemének tudható be, hogy az 1927 és 1943 között született jegyzetek csak töredékek, aforizmák. A faji hovatarozás problémája még hangsúlyosabbá válik. Késői feljegyzései kétségbeesett segélykiáltások, fogalmi fejtegetésekbe kapaszkodva törekszik arra, hogy a „tiszteletes ember”-formát megőrizni lehessen.

Szerb Antal 1945 elején halt meg a balfi munkatáborban. Naplójegyzetei az alkotó ember alázatos és diadalmas életszeretét sugározzák, amelyet korábban így fogalmazott meg: „És azért mégsem vagyok dekadens, mert hiszek személy fölötti valóságokban, melyek tőlem függetlenül is fent állnak, és tisztelem az Életet, az egyetlent, amiért élni érdemes.” (*Magvető*, Budapest, 2001)

PAP VERA

HARKAI VASS ÉVA: A MŰVÉSZREGÉNY A 20. SZÁZADI MAGYAR IRODALOMBAN

Műfaj-monográfia, amely több annál, amit a műfaji besorolása jelent: az első magyar kísérlet egy eddig még nem vizsgált, csupán nevében élő regénytípus történeti és elméleti meghatározására. Ahogy a szerzője, az újvidéki Magyar Tanszék docense, tartózkodóan írja: könyve a téma „körbejárása”. De monografikus alapos-sággal és tudományos módszerességgel, tehetnénk hozzá.

Ahhoz, hogy a művészregény történeti és elméleti közelítésére sor kerülhessen, mindennek előtt arról kellett megbizonyosodni, hogy önálló vagy más műfaji változatok közé sorolható-e a művészregény. Önálló regénytípus, állítja a könyv szerzője, amely azonban „még nem kapta meg az irodalomelméletben és -történetben az őt megillető helyet és rangot”. Holott az irodalom bizonyos időszakaiban, mint például a századfordulón, több olyan mű íródott, amelyet

művészregényként tartunk számon, anélkül hogy a műfaj ismérveit az elmélet megbízható módon pontosította volna.

Melyek, miben ismerhetők fel a művészregény megkülönböztető jegyei? Abban, hogy ezt a regénytípust a „művészlét tematizálása” jellemzi. Nem az a meghatározó szempont, hogy a regény szereplői művészek, ez csupán formai sajátosság (lehet), hanem hogy a művészet lételményként kap-e a regényben helyet.

Miután a szerző önmaga számára is tisztázta a művészregény mibenlétét — amiben nagy segítségére volt Herbert Marcusenek a német „Künstlerroman”-ról írt munkája, melyről a magyar szakirodalom szinte tudomást sem vett –, de mielőtt rátért volna vizsgálódásainak igazi területére, a 20. századi magyar művészregényre, Goethétől a 20. századi kísérletekig korokon és korszakokon át haladva világirodalmi áttekintést ad, hogy ennek ismeretében elvégezhesse a műfaj szükséges tipologizálását.

Így érkezik el választott témájához: a magyar művészregény alakulásrajának bemutatásához. Áttekintését természetesen az előzmények számbavételével kezdi, s megállapítja, hogy a világirodalomtól eltérően nálunk (első sorban Keménynél) csak nyomokat találunk, illetve hogy „míg a nyugat-európai polgári demokratikus társadalmak irodalmában *művész és világ szembenállásaként*” képezhető le a művészregény, nálunk „nem a művész- és polgárlét”, hanem a „művész(et) és a *társadalmi-szellemi elmaradottság*” ellentétére épült a műfaj, melynek „*első tényleges*” darabjai a „századvég/századforduló esztéta modernsége” idején születnek Justh Zsigmond (*Művészszerelm*), Bródy Sándor (*Az ézsiét kecske*, majd évek múlva a *Rembrandt*) és Ambrus Zoltán (*Midas király*, *Giroflé és Girofla*, *Solus eris*) tollából. Később, a századelő éveiben a magyar művészregény a „*kiteljesedő individualizmusélményben*” formálódva ölt korrajzi jegyeket (Harsányi, Kaffka, Krúdy), hogy a 20. század húszas és hatvanas éve között széttartó erővonalak jegyében radikálisan átalakuljon, amint ezt Kosztolányi (*Nero, a véres költő*, *Esti Kornél*), Szentkuthy (*Prae*), Móricz (*Míg új a szerelem*), Márai (*Szindbád hazamegy*), Kassák (*Egy lélek keresi magát*), Tersánszky (*A félbolond*) és Füst Milán (*A Parnasszus felé*) munkásságának itt is említendő művei példázzák.

A téma szerteágazó gazdagságából következik, hogy a monográfusnak óhatatlanul is le kellett mondania a teljesség igényéről, nem is említhette a vonulat több jelentős és számos kevésbé fontos regényét, de munkája ettől függetlenül regénypoétikai szempontból kétségtelenül

úttörő vállalkozás, aminek értékét növeli az eddig nem létező tipológia felállítása, és regényelemzéseinek célratoró, az összefüggésekre mindig ügyelő szakszerűsége. Külön figyelmet érdemel az impozáns szakirodalmi jártasság, illetve az az alkotói/tudósi nyitottság/tolerancia, amivel Harkai Vass Éva előítéletektől mentesen, célja, témája érdekében használja az elméleti és történeti szakmunkákat. (*Forum*, Újvidék)

GEROLD LÁSZLÓ

IRODALMI KÁNON ÉS KANONIZÁCIÓ

A Rohonyi Zoltán szerkesztésében megjelent szöveggyűjtemény azt a benyomást erősítheti meg olvasójában, hogy az irodalmi kánonok elmélete a kánon körüli viták csendesültével mára letisztulttá és differenciálttá, s ezzel egyidejűleg hasznosíthatóvá és taníthatóvá vált. A kötet írásai mind történeti, mind elméleti vonatkozásait tekintve rendkívül tág spektrumot fognak át. Az előbbieik köre a kánon fogalmának kétezer ötszáz éves történetétől kezdve a kánonképződés középkori, klasszikus és modern módozatain át a közelmúlt kánon-vitáig terjed. Az utóbbiaké a német kultúratudomány kezdeményezéseitől az amerikai dekonstrukció képviselőiig. A szöveggyűjtemény ugyanakkor példaszerű esete annak, amikor a tankönyvkészítőt nem a tanítás és a tudományos kutatás elválasztásának szándéka vezeti, hanem a tudományos vizsgálódás nyitott, megválaszolásra váró kérdéseivel igyekszik szembesíteni a tankönyv olvasóját.

A letisztulás folyamata ugyanis nem annyira az elmélet egységesülésének, mint inkább az egyes álláspontok határozottabb kirajzolódását jelenti. A kötet írásai arról tanúskodnak, hogy még az egymáshoz szorosabban kapcsolódó kutatási irányok között is számottevő szemléleti különbségek lehetnek. A kulturális emlékezet Assmann-féle elmélete például abból a föltevésből indul ki, hogy mivel a felejtés az ember természetes alaptulajdonsága, sokkal inkább az emlékezés, a múlt iránti érdeklődés, a múlt kutatása az, ami magyarázatra szorul. Ettől némiképp eltérő előfeltevésekre enged következtetni e kutatási irány Gumbrecht-féle változata, mely arra tesz javaslatot, hogy az irodalomtudomány forduljon a jelen nem irodalmi közlésformáinak tanulmányozása felé, a múlt irodalmával pedig csak annyiban foglalkozzon, amennyiben az már semmiféle következménnyel nincs a jelenre nézve.

A kötet írásaiban szóhoz jutó álláspontok közötti tájékozódást megkönnyítik az egyes fejezeteket lezáró kérdéscsoportok és a kötetet bevezető, határozott kutatói érdeklődést is megfogalmazó előszó. (*Osiris*, Budapest, 2001)

KÉKESI ZOLTÁN

CSONGRÁD MEGYE ÉPÍTÉSZETI EMLÉKEI

Amint haladtak előre a kilencvenes évek, s közeledett a század- és az ezredforduló, úgy kerültek mind gyakrabban olvasók-kutatók kezébe könyvtárak poros polcairól azok a testes, nagyalakú kötetek, amelyek a honfoglalás millenniuma, majd a századforduló teremtette kedvező szellemi környezetben a történettudományok addigi kutatási eredményeit számba vették és közreadták hely-, település, vármegye-, egyháztörténet témakörökben. Elegendő csak a Borovszky Samu által elindított és szerkesztett monográfia-sorozatra utalni, vagy a Kiss János-Sziklay János által közreadott *A katolikus Magyarország 1001–1901* című monumentális műre; a kutatók, a kiadók csak sóvárogva gondolhattak vissza ezekre a gazdag tartalmú, szép kivitelű, a kor tudományos igényeinek legmesszebbmenőig eleget tevő kötetekre. Azután kezdődött az új művek tervezése, az esetleges szerzők felkérése, s ami a legfontosabb, a szponzorok felkutatása.

Csongrád megye olyan szerencsés helyzetben van, hogy három reprezentatív kötet is gazdagította a millenniumi összefoglalások sorát. (Az előről már szó esett a Vigilia 2001/7 hasábjain.) A megjelenés sorrendjében a másodikat a Csongrád Megyei Önkormányzat a magyar államalapítás ezredik évfordulója alkalmából készítette el és adta ki.

Csongrád megye, a Tisza-Maros vidéke, a dél-alföldi táj a hosszú török uralom miatt, más, szerencsésebb történelmű régiókhoz képest műemlékekben szegénynek számít. A kötet tíz szerzője, közöttük a szerkesztő, Tóth Ferenc, a makói József Attila Múzeum ny. igazgatója talán éppen e szegénységtől inspirálva készítette el ezt az összegző építészettörténeti topográfiát. A mű alkotói meggyőző módon bizonyítják e vidék építészeti gazdagságát annak ellenére, hogy erre kevés a kifejezetten műemlék épület. A pontos

számbavétel a műemlékeken túl kiterjed a műemlék-jellegű és a városképi jelentőségű épületekre, valamint a műemléki környezetekre és a műemléki jelentőségű területekre. A kötet meggyőző arról, hogy a következő évtizedekben nélkülözhetetlen kézikönyv lesz és száz év múlva kevés hasonlóan nívós társával együtt ez is lekerül a könyvtárak polcairól és ott lesz a majdani kutatók kezében, hogy azok merítsenek belőle, ihletet és adatokat egyaránt.

A könyv szerkezete „olvasóbarát”, ugyanis a fejezetek címeit a 64 település betűrendbe rakott nevei adják, és összesen 656 építészeti emlék pontos adatait közlik. Valamennyi fejezet egységes felépítésű, gondos írói és szerkesztői munkáról tanúskodik. Az általános bevezető eligazítást ad a régészeti eredményeket hasznosítva a tárgyalt helység történelméről, építészeti jellegéről, a földrajzi viszonyokról, helytörténeti eseményekről, esetleg természeti csapásokról. A legfontosabb statisztikai adatok mellett helyet kapnak a település nevezetesebb szülöttjei, a temetőjében nyugvó hírességek nevei, Algyőtől Zsombóig. A bevezetőt követik az egyes építészeti emlékek tömör, ugyanakkor adatgazdag leírásai, amelyek szűkszavúságuk mellett sem lexikonszerűen „olvasóriasztók”, hanem az átlagolvasó figyelmét is lebilincselik. Főként, ha megvan a személyes hozzáállás, vagyis amikor az ember szűkebb pátriája fölfedezésével mindinkább honossá akar válni szülőföldjén, lakóhelyén.

A települések, városok és falvak egyházi épületei, templomai és kápolnái teljességgel számba vétettek, s ezért külön köszönet illeti a szerzőket, szerkesztőt, kiadó önkormányzatot. A közös örökség megbecsülésének méltó bizonyítékai e leírások annál is fontosabbak, mert az egyháztörténet-írás napjainkig sem készített hasonló összefoglalást. Makót lapozva és a hatvanas években kényszerbontásokkal eltüntetett két zsinagóga és katolikus kápolna eszünkbe juttatja, amit a zsoltaáros így mond: „egy Atyának vagyunk gyermekei”. Még az ideológiai szempontokból lebontatott zsinagógák és kápolnák sorsa is erről tanúskodik. (*Csongrád Megyei Önkormányzat*, Szeged)

TÖRÖK JÓZSEF

SOMMAIRE

- PÉTER BENEDEK TÓTA: Interprétation hongroise de la notion de pays de Thomas More
 THOMAS MORE: Dialogue du réconfort dans les tribulations
 PÉTER TUSOR: Les premiers agents des évêques hongrois à Rome
 FERENC RABÁR: Les sœurs de la Miséricorde appelées de la Ste Croix
 LÁSZLÓ BURA: János Scheffler, évêque-martyr de Szatmár
- Nouvelle d'Adél Kálnay et essai de Péter Vasadi
- TIBOR TŰSKÉS: La foi de Péter Veres

INHALT

- PÉTER BENEDEK TÓTA: Gut ungarische Landesinterpretation von Thomas More
 THOMAS MORE: Ein Dialog des Trostes in Prüfungen
 PÉTER TUSOR: Die ersten Agenten der ungarischen Bischöfe in Rom
 FERENC RABÁR: Die barmherzigen Schwestern vom hl. Kreuz
 LÁSZLÓ BURA: János Sheffler, der Märtyrer Bischof von Sathmar
- Erzählung von Adél Kálnay und essai von Péter Vasadi
- TIBOR TŰSKÉS: Der Glaube von Péter Veres

CONTENTS

- PÉTER BENEDEK TÓTA: The Hungarian country-explanation of Thomas More
 THOMAS MORE: A Dialogue of Comfort against Tribulation
 PÉTER TUSOR: The first agents of the Hungarian bishops in Rome
 FERENC RABÁR: The Sisters of Mercy of the Holy Cross
 LÁSZLÓ BURA: János Scheffler, the martyr bishop of Szatmár
- Short story by Adél Kálnay and essay by Péter Vasadi
- TŰSKÉS TIBOR: The faith of Péter Veres

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BENDE JÓZSEF, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámja száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1800,- Ft, fél évre 900,- Ft, negyed évre 450,- Ft egy szám ára 185,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 45,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 185 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

JOACHIM GNILKA	A Názáreti Jézus
MARTIALIS	Válogatott epigrammák
SZERB ANTAL	Naplójegyzetek 1914–1943
HARKAI VASS ÉVA	A művészregény a 20. századi magyar irodalomban
■	Irodalmi kánon és kanonizáció
■	Csongrád megye építészeti emlékei

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Ancsin István, Gerold László, Kékesi Zoltán,
Pap Vera, Rónay László és Török József

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- John Henry Newman
- Keresztény századok – a 12. század
- A magyarországi romák
- Az új média
- Fried István, Gáspár Csaba László, Kovács Péter és Sipos Lajos tanulmánya
- Samuel Beckett, Beney Zsuzsa, Kőrösi Zoltán, Tandori Dezső és Vasadi Péter írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425